

Elisabeth Grøtteland

Kontekstuelt moderskap

- en studie om utforming av moderskap blant kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn

SAMMENDRAG

Denne masteroppgaven handler om hvordan ”vanlige” kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn skaper sin posisjon som mor og hvordan de skaper mening i og med det de gjør. Barnevernet trenger kunnskap om de prosessene som foregår i hverdagslivets kontekst for å kunne forstå hvordan praksiser og overbevisninger utvikles. For å forstå hvordan konflikter og ”destruktive” praksiser oppstår, trenger man kunnskap om hvordan ”vanlige” praksiser formes.

Fokuset i denne oppgaven er rettet mot menneskers handlinger i deres hverdagslige kontekster. Mening forstås som noe som konstitueres i interaksjon med andre. Ut fra disse premissene er det forskningsanalytiske blikk rettet mot hva mødrene gjør og hvordan de forstår det de gjør. Videre hvordan gjøringene og forståelsene forhandles i ulike relasjoner og hvordan sammenhengen mellom disse er på tvers av ulike kontekster. Og endelig, hvordan endrede gjøring og forståelser bidrar til endrede kulturelle konstruksjoner. Disse spørsmålene kan deles inn i tre ulike analyseplan: Det relasjonelle plan, handlingsplanet og forståelsesplanet.

Empirien i denne undersøkelsen består av kvalitative intervjuer med fem mødre med etniske minoritetsbakgrunn. Kunnskapsmålet har ikke vært å omfavne et helt felt, men å vise til variasjon langs noen konkrete akser i utforming av moderskapet. Formålet med å synliggjøre denne variasjonen har vært et ønske om å komplisere de enkle og statiske kategoriene og få fram mangfoldet og dynamikken i dette feltet.

Analysen i denne oppgaven synliggjør likevel noen overordnede forståelser som kan bidra til å gripe utformingen av moderskapet og den endringsprosessen kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn befinner seg i. Disse konkluderes som følgende forståelsesformer: Det er gjennom egen deltakelse at endring er mulig, deltakelse avhenger av kunnskap om hverdagslige praksiser, kunnskap gir begreper som øker selv-refleksiviteten, og til sist, selv-refleksivitet er nødvendig for å forstå den endringsprosess som skjer.

ABSTRACT

The subject of this master degree thesis is how "ordinary" women from ethnic minority backgrounds shape their position as a mother and how they create meaning in and with what they do. The Child Welfare needs more knowledge about the processes that is happening in the every day life contexts to be able to understand how practices and convictions develop. To be able to understand how conflicts and "destructive" practices arise, one also needs knowledge about how "ordinary" practices are shaped.

The focus of my thesis is how humans behave in their day-to-day contexts. Meaning is understood as something that constitutes in interaction with others. From these terms is the analytic view directed towards what mothers do and how they understand what they do. Further how doings and comprehensions are negotiated in different relations and how connections between doings, comprehensions and relations are across different contexts. And finally, how altered doings and comprehensions contribute to altered cultural constructions. These questions can be sorted in three different levels of analysis: The relational level, level of action and level of comprehension.

The data in the analysis consists of qualitative interviews with five mothers from ethnic minority backgrounds. The target of knowledge has not been to cover a whole field, but to show variation along concrete axis in the development of the motherhood. The intention by making this variation visible has been to complicate the simple and static categories, and display the diversity and dynamics within this field.

The analyses of this master thesis visualize some superior understandings that can contribute to apprehend the development of motherhood and the process of change women from ethnic minority backgrounds experience. These are concluded in the following forms of understanding: Its' through your own participation that change is possible, participation depends on knowledge about everyday practices, knowledge gives conceptions that increase self-reflectivity, and finally, self-reflectivity is necessary to understand the process of change that takes place.

FORORD

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til de fem informantene som har brukt av sin tid og stilt opp til intervju. Takket være deres åpenhet og vilje til å dele fra sine hverdagsliv har det vært mulig for meg å gjennomføre dette prosjektet. Jeg vil også rette en stor takk til Sali som stilte opp som tolk i to av intervjuene. Uten henne ville denne oppgaven ikke vært den samme.

Takk til min hovedveileder Liv Mette Gulbrandsen og min biveileder Anja Bredal, for å være gode mentorer og støttespillere. Deres bidrag til denne oppgaven har vært uvurderlig. Spesielt takk til Liv Mette for uendelige gjennomlesninger og tilbakemeldinger, og for hjelp til å organisere analysen. Spesielt takk til Anja for hjelp med metodiske og litterære spørsmål.

Det er mange som har stilt opp med praktisk hjelp og inspirasjon i forbindelse med dette prosjektet. Av disse vil jeg spesielt nevne Emad Al – Rozzi fra HIO, Emine Kale fra NAKMI, Fahim Naeem og Agnes Fife fra IHSG, Ragnhild Bendiksbj fra BLD, Shawn Hama, Tove Christiansen og Anne Høl Finsveen fra Oslo kommune.

Jeg vil takke de ansatte og mine medstudenter ved Masterstudiet i Sosialt Arbeid for et godt læringsmiljø. Spesielt vil jeg takke Mari og Margrete for mange inspirerende og støttende samtaler.

Til sist vil jeg takke min nærmeste familie, min samboer Vegard og gode venner for støtte, omsorg og oppmuntring. Jeg vil takke Kristine og Jo Inge for gjennomlesning, og Mette for å gjøre det mulig for meg å skrive deler av denne oppgaven i København.

Elisabeth Grøtteland
Oslo, november 2009

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	ii
ABSTRACT	iii
FORORD	iv
INNHALDSFORTEGNELSE.....	v
1. INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Fra idé til problemstilling	1
1.3 Hensikten med prosjektet og relevans for sosialt arbeids praksis.....	3
1.4 En kort presentasjon av forskningsfeltet og den offentlige debatten	4
1.5 Oppgavens struktur.....	5
2. TEORETISKE OG METODISKE TILNÆRMINGER.....	6
2.1 Subjektet som forskningsobjekt	6
2.2 Introduksjon til kulturpsykologisk teori.....	8
2.3 Livsformsintervju som metode	10
2.4 Forskningsetiske dilemmaer og metodiske refleksjoner	12
2.5 Å finne informantene og gjennomføre intervjuene	15
2.6 Intervjukonteksten.....	16
2.7 Tilretteleggelse av materialet for analyse.....	17
2.8 Oppsummering	18
3. DET FORHANDLENDE MODERSKAP	20
3.1 Kategorien mødre med etnisk minoritetsbakgrunn.....	20
3.2 Moderskap som relasjonelt fenomen.....	24
3.3 Oppsummering	30
4. HVERDAGSLIVETS DAGLIGE AKTIVITETER	31
4.1 Daglige rutiner	31
4.2 Måltider	34
4.3 Kleskoder	35
4.4 Forholdet til skolen og barnas lekser.....	39
4.5 Fritid og aktiviteter	43
4.6 Oppsummering	46

5. ULIKE LIVSBETINGELSER OG FORUTSETNINGER	47
5.1 Kontroll hjemme – kontroll ute.....	47
5.2 Moderskap i et generasjonsperspektiv	52
5.3 Fra tradisjonell til moderne – eller omvendt?.....	56
5.4 Selvstendig og avhengig?	58
5.5 Oppsummering	64
6. AVSLUTNING.....	66
6.1 Komplekse overveielser – komplekse hensyn	66
6.2 Det kontekstuelle moderskap.....	68
LITTERATURLISTE	70
VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV	74
VEDLEGG 2: SAMTYKKEERKLÆRING	77
VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE.....	78
VEDLEGG 4: BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER.....	82

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Gjennom mitt arbeid i barnevernet fulgte jeg opp en sak med en afghansk jente som i perioder var i stor konflikt med sin familie. I et møte sa jeg til moren at jeg opplevde at datteren hennes sto mellom to kulturer og at datteren slet med å finne en balanse mellom hvordan hun kunne være både afghansk og norsk. Moren ble rasende, reiste seg og pakket sakene sine. Før hun gikk ut av døren svarte hun meg sint: ”Det er ikke hun som står mellom to kulturer, det er *jeg* som står mellom to kulturer”.

Denne episoden kan sies å være mye av bakgrunnen for denne oppgaven. Morens utsagn plaget meg lenge fordi jeg ikke kunne gripe budskapet i hennes frustrasjon. Jeg opplevde at jeg manglet kunnskap og begreper til å forstå den situasjonen hun befant seg i. Denne oppgaven har blitt en søken etter en mer dynamisk og kontekstuell forståelse av moderskap.

1.2 Fra idé til problemstilling

Utgangspunktet for denne oppgaven startet som en frustrasjon over det jeg opplevde som manglende verktøy og kompetanse hos hjelpeapparatet for å møte saker hvor minoritetsjenter er i konflikt med sine familier, på en hensiktsmessig måte. Jeg har som nevnt selv erfaring fra å jobbe med slike saker, og opplevde det i perioder som en stor utfordring å forstå foreldrenes handlinger og intensjoner. Det finnes en god del forskning på minoritetsjentenes erfaring¹, men lite forskning som omhandler foreldrene². Jeg ble derfor nysgjerrig på å utforske minoritetsforeldrene perspektiv og ble spesielt opptatt av mødrenes rolle i konflikten ut fra en antagelse om at minoritetskvinner tradisjonelt har hovedansvaret for oppdragelsen av barna³. Min kunnskapsinteresse ble å få innsikt i minoritetsmødrenes livsform⁴ for å kunne få økt forståelse for hvordan det kan skapes en bæringdyktig løsning på en konflikt. Jeg ble

¹ Se bl.a Bredal (2006), Prieur (2004) og Schmidt og Jakobsen (2004)

² Se bl.a Aarset, Lidén og Seland (2008) og Aarset (2008)

³ Se bl.a ISFs rapport ”Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst” (Aarset og Sandbæk, 2009)

⁴ Begrepet livsform belyses nærmere i kap. 2.4

opptatt av hva minoritetsmødrene mener fungerer når deres døtre er i konflikt med familien. En problemstilling ut fra dette ble å utforske hvordan man kan involvere kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn⁵ der deres døtre er i konflikt med familien, på en måte som kombinerer de unges ønsker med foreldrenes livsanskuelse. Problemstillingen fikk dermed et praksisforskende utgangspunkt og en utforskende målsetting. Dette ble imidlertid for mye å fokusere på innenfor rammene av en masteroppgave. Jeg valgte derfor å snevre inn kunnskapsfokuset og bestemte meg for å fokusere på mødrenes perspektiv. For å kunne hjelpe utsatte familier med særlige behov trengs det kunnskap om hvordan ”vanlige” familier former sin hverdag og møter utfordringer i den samfunnsmessige kontekst⁶. I stedet for kun å være opptatt av hvordan mødrene håndterer, handler i og tenker om en konflikt, ble jeg derfor opptatt av alle måtene mødrene handler og tenker på. Heller enn å ha et konfliktfokus, ble det mer formålstjenelig å fokusere på ”vanlige” mødre med etnisk minoritetsbakgrunn. Jeg bestemte meg for benytte meg av en utforskende intervjuundersøkelse⁷ med mål om å få tak på de intensjoner som ligger bak mødrenes praksiser. En videreutviklet problemstilling satte derfor fokus på hvordan kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn utfører sin rolle som mor og hvilke intensjoner de har med det de gjør. Hverdagsliv, handling og intensjon ble nøkkelbegreper og et slikt fokus fant jeg støtte og begrunnelse for innen den vitenskapsteoretiske retningen fenomenologien⁸.

Jeg ble opptatt av å ikke videreføre de stereotypiske oppfatningene majoriteten kan ha av mødre med etnisk minoritetsbakgrunn, men vise til variasjoner og bevegelser innenfor kategorien. Det ble derfor et etisk dilemma for meg at jeg valgte å gjøre det jeg ønsket å unngå å gjøre, nemlig å kategorisere en mangfoldig gruppe kvinner⁹. I stedet for å gjøre dette til et hinder, gjorde jeg det, ut fra en sosialkonstruktivistisk tilnærming¹⁰, heller til et utgangspunkt for den videre utarbeidelsen av prosjektet og for rekrutteringen av informanter. Jeg opplever at majoriteten, inkludert meg selv, kan plassere kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn inn i en kategori, og dermed se på dem som like utenfra, til tross for deres ulike nasjonale, kulturelle, religiøse og klassemessige bakgrunn. Jeg ble derfor opptatt av å

⁵ Se kap. 3.1 hvor kategorien ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn” blir belyst nærmere

⁶ Se kap. 1.3 om hensikten med prosjektet og relevans for sosialt arbeids praksis

⁷ Se kap. 2.4 om kvalitativ tilnærming og livsformsintervju som metode

⁸ Se kap. 2.1 hvor ”Fenomenologi” belyses nærmere

⁹ Se kap. 2.5 om forskningsetiske dilemmaer og metodiske refleksjoner hvor bruk av kategorier diskuteres nærmere

¹⁰ Se kap. 2.1 hvor ”Sosialkonstruktivisme” omtales nærmere

rekruttere informanter med ulikt utgangspunkt, men som kunne oppfattes inn i en slik kategori, for så å studere det mangfold av handlings- og intensjonsmønstre de har med hensyn til sitt moderskap. For å kunne fange det mangfoldet og de bevegelsene som finnes innen kategorien ”kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn”, kunne kulturpsykologiens dynamiske begreper¹¹ hjelpe meg på vei. Jeg integrerte disse begrepene i problemstillingen som derfor ble endret til å utforske hvordan kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn skaper sin posisjon som mor ovenfor sine døtre, og hvordan de skaper mening i og med det de gjør. Når jeg senere befant meg i intervju situasjonen med mødrene, viste det seg at de alle hadde flere barn av begge kjønn. Ved å fokusere på forholdet til deres døtre, opplevde jeg at jeg kun fokuserte på en begrenset del av deres moderskap og at jeg dermed kunne miste viktig informasjon. Jeg valgte derfor å utvide fokuset fra moderskap i forhold til deres døtre, til moderskap i sin helhet. Min endelig problemstilling ble dermed omformet til:

Hvordan skaper kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn sin posisjon som mor, og hvordan skaper de mening i og med det de gjør?

1.3 Hensikten med prosjektet og relevans for sosialt arbeids praksis

Barnevernets praksisfelt speiles i stor grad av samfunnets kulturelle normer. Hva som er premissleverandører når en skjønnsmessig beslutning tas, beskrives ofte ut fra empiriske erfaringer (Ulvik 2002). De diskursive, kulturelle og teoretisk premissene som beslutningen bygger på, blir imidlertid sjelden gjort eksplisitte. Barnevernet er et prosessorientert felt, men inneholder mange statiske metoder og begreper. Det kunnskapsbaserte barnevern er i stor grad forbundet med en tro på evidensbaserte metoder, fordi disse skal sikre at tiltak har en effekt. Slike metoder har ofte en skjematisk tilnærming til løsning og tar i liten eller ingen grad, høyde for det prosessuelle innholdet og konteksten dette skjer i. Tiltakenes resultater skjer ikke uavhengig av det diskursive univers og de bevegelige kulturelle betydningene virksomhetene inngår i. Barnevernets medarbeidere trenger derfor et kritisk grunnlag for å vurdere hvilken kunnskap det er behov for, hvor kunnskap skal hentes fra og hva som er gyldig og relevant kunnskap for deres virksomhet (Ulvik 2007).

¹¹ Se kap 2.4 hvor kulturpsykologi introduseres

Hvordan barnevernet forstår ulike betydningskategorier som ”psykisk syk”, ”alenemor”, eller som i dette tilfelle ”mødre med etniske minoritetsbakgrunn”, spiller inn på hvordan de definerer den praksisen som foregår innenfor disse kategoriene. Hvordan personen som befinner seg innenfor en betydningskategori blir definert av andre, påvirker hvordan de skaper seg selv og sin praksis innenfor kategorien. Barnevernets faglige termer er både implisitt og eksplisitt med på å gi retning for hvordan vi forstår noe som noe. Statiske og generaliserende begreper kan føre til en hindrende og begrenset virksomhet, fremfor dynamiske begreper som kan bidra til å fremme og muliggjøre forandring. Når vi omtaler at en mor ”er” slik, er dette en mer begrensende og statisk måte å snakke om moderskap på, enn hvordan en mor ”gjorde” slik i den gitte sammenheng. Barnevernet trenger kunnskap om de prosessene som foregår i hverdagslivets kontekst for å kunne forstå hvordan praksiser og overbevisninger formes. For å finne løsning på en konflikt, må barnevernet forstå hvordan konflikter utvikles. Ved å utforske hverdagspraksisene unngår man å bli lammet av ”de store kulturelle forskjellene” og de ”uforenelige måtene” å forstå foreldreskap og barndom på. Ved å oppnå større forståelse for hvordan ”vanlige” praksiser formes, kan man videre få en innfallsvinkel til bedre å forstå hvordan ”destruktive” praksiser oppstår. Denne oppgaven er et eksempel på hvordan overordnede leveregler gjør seg synlig i den daglige utformingen av moderskapet, og hvordan denne kunnskapen kan brukes til å forstå moderskapets ulike betingelser og forutsetninger.

1.4 En kort presentasjon av forskningsfeltet og den offentlige debatten

Migrasjonsforskning kom først i gang i Norge, Sverige og Danmark i forbindelse med arbeidsmigrasjonen på 1960- og 70-tallet (Brekke 1999 i Aarset m.fl. 2008). De første studiene fokuserte i hovedsak på temaer som økonomi, arbeid og utdanning, og i mindre grad på immigrantenes identitet (Jacobsen 2002, Ahlberg 1990 i Aarset m.fl. 2008). Det var først på 1990-tallet at forskning på innvandring fikk oppmerksomhet i media (Fuglerud 2001, Gullestad 2002, Anderson 2000 i Aarset m.fl. 2008). Det oppsto en debatt i forskningsmiljøet om hvordan man skulle forske på, og formidle kunnskap om mennesker med innvandrerbakgrunn. Debatten omhandlet i hovedsak problemstillinger knyttet til en kategorisering av ”de andre” versus ”oss selv”, og hvorvidt en kritisk holdning til den ene kategorien medbrakte en for aksepterende holdning til den andre og visa versa (Fuglerud 2001 og 2002, Gullestad 2002, Jacobsen 2002, Lien 1991, 1993 og 1997, Wikan 1995, 2002, Andersson 2000, Borchgrevink og Brochmann 2003 i Aarset m.fl. 2008) .

Den offentlige debatten i Norge er preget av tette koblinger mellom forskning, statlig styring og samfunnsdebatt (Gullestad 1999 og 2002 i Aarset m.fl. 2008). Likevel har de fleste ”norsker” sin kunnskap om ”innvandrere” gjennom massemedia (Gullestad 2002). Framstillingen i disse mediene har utviklet seg i retning av større vekt på personfokusering, polarisering og dramatisering. Selv om antall ”innvandrere” er forholdsvis lavt i Norge sammenlignet med andre land i Europa, har debatten vært relativt høyrøstet. Fra et fokus på visjonen om ”det fargerike fellesskapet” på 70- og 80-tallet, skjedde det et skifte i debatten rundt 90-tallet. Visjonen om ”det fargerike fellesskap” ble oppfattet som naiv, fordi tenkningen ikke tok hensyn til de problemene mange mennesker har når det gjelder å akseptere det de ser som store forskjeller. Skiftet mot en mer ”realistisk” debatt, har frem til nå hatt et forholdsvis ensidig uttrykk i en økende oppmerksomhet rundt undertrykkende trekk i en del ”innvandremiljøer” kombinert med myndighetenes uttalte bekymringer (ibid). Det pågår fortsatt en stor diskusjon om begrepsbruk i feltet, som i hovedsak omhandler hvordan man skal unngå å stigmatisere og ”fastlåse” mennesker i bestemte kategorier, samtidig som man har behov for å begrepsfeste individer for å kunne diskutere ulike temaer og problemstillinger (Hagelund og Loga 2009 i Aarset og Sandbæk 2009). Det har heldigvis vært en økende tendens det siste året, til at massemediene i større grad har rettet fokuset mot ”vanlige” innvandrerfamilier med ulike suksesshistorier og utfordringer¹². Jo flere slike historier som fortelles, jo mer kan bildet nyanseres, slik at det polariserte ”oss” og ”dem” skillet kan erstattes av andre, og forhåpentligvis bedre, betegnelser på ulike utfordringer og styrker i den norske samfunnskonteksten.

1.5 Oppgavens struktur

I det neste kapittelet vil jeg presentere de teoretiske og metodiske tilnærmingene som er premisser for min analytiske framgangsmåten. Dette er oppsummert som noen analytiske spørsmål jeg senere har møtt materialet med. Kapittel tre, fire og fem utgjør analysekapitlene. Mens fokuset i kapittel tre er på det relasjonelle plan, er fokuset i kapittel fire flyttet til det konkrete handlingsplan. I det siste analysekapittelet vil fokuset være på forståelsesplanet. Til sist følger et avslutningskapittel hvor analysen og framgangsmåten konkluderes i fire overordnede forståelsesformer. Avslutningsvis informerer jeg om min erfaring med metoden og argumenterer for bruk av denne i Sosialt arbeids praksis

¹² Se bl.a Aftenpostens papirutgave 04.03.09, 30.03.09 og Dagbladet nettutgave: <http://www.dagbladet.no/2009/07/20/nyheter/innenriks/skole/innvandring/7272223/>

2. TEORETISKE OG METODISKE TILNÆRMINGER

I dette kapittelet vil jeg ta for meg de teoretiske og metodiske tilnærmingene jeg har lagt til grunn i denne oppgaven. Disse tilnærmingene henger nøye sammen og utgjør premissene for fokuset i analysen. Jeg vil derfor gjøre rede for den vitenskapsteoretiske plattform, før jeg introduserer kulturpsykologi, det teoretiske utgangspunkt for analysen. Deretter vil jeg bevege meg inn på de metodiske tilnærminger og refleksjoner jeg har gjort meg, samt de dilemmaer jeg har stått over for. Valgene jeg har tatt i denne prosessen har ikke vært lineære, men kan heller beskrives som en ”runde – på – runde”, hvor temaet, problemstillingen og forskningsfokuset har utarbeidet seg i en kontinuerlig ”dialog” med hverandre.

2.1 Subjektet som forskningsobjekt

Til grunn for min problemstilling ligger et kunnskapssyn om at virkeligheten er en uatskillelig del av enkeltindividers *opplevelse* av den. Ut fra en slik forutsetning vil det ikke være mulig å oppnå en *objektiv og sann* forståelse av verden. Mitt forskningsperspektiv blir derfor fortolkning med mål om å forstå den *mening* enkeltindivider tillegger sin *opplevelse*. En slik oppfatning ligger til grunn for den vitenskapsteoretiske retningen fenomenologi. *Intensjonen* bak meningen er det som *skaper* handlingen. Målet med fortolkning blir med andre ord å *forstå* meningen ut fra den andres handling (Alvesson 2008, Fay 1996).

Filosofen Husserl¹³ mente at den eneste måten å nå fram til sikker kunnskap på, går gjennom å beskrive og analysere den måten vi *organiserer* våre erfaringer. Fenomenologi var hans betegnelse på hvordan denne organiseringen foregår. Husserl var opptatt av menneskenes plass i verden og utviklet en teori om at vi alle lever i en *livsverden*. Denne *livsverden*, altså den verden vi til hverdags lever i og gjør våre erfaringer i, innebærer foruten ulike objekt også andre mennesker. Disse menneskene skiller seg fra de sjelløse objekter gjennom den *intensjonelle holdning* vi inntar til dem, og som består av for eksempel vår empati. Det eneste vi kan *kjenne oss igjen i* eller *forstå* er altså andre mennesker (Føllestad 1993, Alvesson 2008, Korsnes et al. 1997). Bakgrunnen for Husserls teori, var at han opplevde at den europeiske vitenskapen var i ferd med å miste kontakten med det essensielt menneskelig, det at

¹³ Edmund Husserl (1859-1938) regnes som grunnleggeren av fenomenologien. Han var kritisk til eksisterende vitenskapelige begrep og kategorier fordi de bygde på en oppfatning om at det finnes en virkelighet som eksisterer uavhengig av vår bevissthet (Korsnes et al. 1997)

mennesket er et subjekt. Med *livsverden* introduserte Husserl, ifølge Luckmann, et vitenskapelig paradigme¹⁴ som satte *subjektiviteten* på dagsorden som forskningsfelt. Fokuset på det subjektive betød ikke at denne vitenskapelige tilnærmingen ikke var like streng objektiv som enhver annen seriøs vitenskap. Poenget var at *objektet* for forskningen ble *subjektet*. Fenomenologien skapte dermed et alternativ til forskningsprosessen som tidligere hadde vært preget av en idealisert oppfatning av naturvitenskapen (Gullikstad Karlsaune 2007).

Husserls teori om *livsverden* har i ettertid blitt videreutviklet i ulike retninger. Det er særlig gjennom Schütz sitt arbeid, at den fenomenologiske tradisjonen har fått innflytelse i samfunnsvitenskapene. Schütz påpekte med sin forståelse av *livsverden* at *mening* er innskrevet i en felles, sosial verden. *Mening* er med andre ord noe som utvikles i møte med andre. Schütz argumenterte videre for at det mennesker vet og tar for gitt, er organisert for dem, rundt de ting som de *gjør*. Det som sees på som naturlig i en kontekst eller tidsepoke er ikke nødvendigvis det i en annen kontekst og tidsepoke (Korsnes et al. 1997, Cuff et al 1998, Føllestad 1993). Berger og Luckmann har videreutviklet denne forståelsen i teorien om hvordan dagligdags kunnskap blir sosialt konstituert. I deres bok ”The Social Construction of Reality” (1966) tar de utgangspunkt i at *den empiriske sosiale virkeligheten* er virkeligheten slik enkeltmenneskene opplever den. Videre hører det med til denne opplevelsen at det også finnes en felles objektiv oppfatning som alle i et bestemt fellesskap deler. Berger og Luckmanns poeng var at det *subjektive* og det *objektive* er to aspekter av samme sak, nemlig en sosial virkelighet som er skapt i møte med andre, men som oppfattes som *objektiv* og *sann*. Med Berger og Luckmanns bidrag, ble samfunnsvitenskapens forskningsobjekt nå *individet i samfunnet*. Tyngdepunktet var dog stadig på individet, da individet er det som oppfatter og erfarer samfunnsstrukturen, ikke omvendt (Berger og Luckmann 1966, Korsnes et al. 1997, Gullikstad Karlsaune 2007).

”The social construction of reality” er en av de klassiske tekstene innen sosial konstruktivisme. I denne tradisjonen hevdes det at virkeligheten får sin *mening* gjennom begreper, kategorier og tolkninger som mennesker konstruerer (Berger og Luckmann 1966,

¹⁴ Paradigme blir brukt som betegnelse på særlige regler innenfor vitenskapelige disipliner. Den amerikanske vitenskapshistorikeren Thomas Kuhn definerte «paradigme» som de felles, i vid utstrekning uskreve spilleregler, som samler et forskerkollektiv omkring en bestemt problemløsende, vitenskapelig praksis. Kuhn beskriver den vitenskapelige utviklingen som bestående av ulike faser som leder frem til en brytning mellom etablerte og nye paradigmer, som igjen ender i et paradigmeskifte; en aksept av det nye paradigmet (Kilde: Wikipedia.no)

Korsnes et al. 1997). For å tillegge en erfaring *mening*, må vi forstå denne ut fra noe. Vi kobler således erfaringen mot tidligere opplevelser, og på denne måten bekreftes, nyanseres eller utfordres etablerte forståelser. At vi alltid *forstår* noe på grunnlag av visse forutsetninger, er en av grunntankene innenfor den filosofiske retningen hermeneutikken. Hermeneutikk kan oversettes som forklaringskunst, og retningen er opptatt av hvordan meningsfulle fenomener kan forstås (Gilje og Grimen 1993). Teoretikeren Gadamer mener at vi alltid må starte med visse ideer om hva vi ser etter når vi skal fortolke et meningsfullt fenomen. Uten disse ideene ville vi ikke vite hva vi skal rette vår oppmerksomhet mot. Å nullstille seg ville være å fjerne muligheten for forståelse. Vår *forforståelse* er altså utgangspunktet som gir retning til å undersøke det vi ikke vet, men ønsker å vite noe om (Gadamer 1999). Ifølge Gadamer vil vi med andre ord aldri oppnå en nøytral posisjon i møte med et fenomen. Møtet med mødre jeg har intervjuet, vil være preget av min erfaring og min forforståelse, og av deres. Min erfaring vil påvirke hva jeg er nysgjerrig på å få vite noe mer om. Min erfaring er dermed utgangspunktet for den forståelsen jeg har mulighet til å oppnå i møte med mødre. Ifølge Gadamer er ikke *forståelse* en metode som skal beherskes, men er derimot noe som skjer med deg i møte med andre. I møte med en mor kan min forforståelse bli korrigert av den nye erfaringen jeg gjør meg. Når jeg så møter neste mor, vil utgangspunktet mitt være litt annerledes enn i møte med den første moren. Som fortolker står man altså ikke utenfor, men er selv aktiv og deltakende i relasjonen med den andre (Gadamer 1999, Schaanning 1993). Vi er med andre ord deltakende, ikke kontrollerende i relasjonen med den andre. Formålet er ikke å redusere den andre til et objekt ved å lete etter feilaktigheter og irrasjonelle fortolkninger, men å søke etter *intensjonen* bak den andres *mening*. (Gadamer 1999, Gilje og Grimen, 1993, Schaanning 1993). På samme måte som Berger og Luckmann, mener Gadamer at vår forforståelse er skapt i møte med andre. En persons *mening* kan derfor ikke kun forstås som en enkeltpersons uttalelse, men som en uttalelse hvor fellesskapets kulturelle og tradisjonelle arv er tilstede og kommer til uttrykk. En persons uttalelse må derfor sees i perspektiv av dette og møtet med den andre må forstås ut i fra den *konteksten* det foregår i.

2.2 Introduksjon til kulturpsykologisk teori

Kulturpsykologi består av ulike tankesett som bygger på et mangfold av ulike retninger og tilnærminger. Det er mer beskrivende å snakke om flere kulturpsykologier, enn en kulturpsykologi. Jeg velger å bruke begrepet kulturpsykologi i ubestemt form for å favne at

det at det er snakk om flere tankesett som brukes og kobles på ulike måter etter hva som er hensiktsmessig. Jeg vil derfor ikke gi noen dekkende beskrivelse av hva kulturpsykologi er, men fremheve noen momenter som jeg finner relevant for analysen i denne oppgaven (Ulvik 2007, Gulbrandsen 2006).

Et grunnleggende fellestrekk i kulturpsykologi er antakelsen om at kultur og natur er sammenvevde prosesser i mennesket. Samspillet mellom kultur og person forstås som *handlinger i kontekst*, der den enkelte er medkonstruktør. Kulturen plasseres altså ikke utenfor individet, men forstås som en intersubjektiv virkelighet som blir skapt og forhandlet mellom mennesker. Sosiokulturell kontekst og person behandles sådan som integrerte helheter, som ikke kan skilles fra hverandre. I en kulturpsykologisk posisjon ligger det dermed implisitt at alle menneskelige fenomener må studeres som kulturelle fenomener (Ulvik 2007). I koblingen mellom fenomenologi, hermeneutikk og kulturpsykologi står *meningskonstituering* og fortolkning sentralt. Bruner (1990 i Ulvik 2007) sier at begrepet *mening* kan overskride dikotomien mellom følelser og fornuft, emosjon og kognisjon. Dette er dikotomier som er grunnfestet i vår kultur, og som vi blant mange andre dikotomier organiserer og forstår verden ut fra. Meningskonstruksjoner omfatter imidlertid forståelse og opplevelse som to sider av samme sak. I kulturpsykologi er følelser mer enn bare biologiske indre fenomener, men også formet og uttrykt ved kulturelle prosesser. Følelsene må dermed sees i lys av den sosiokulturelle konteksten og aktørenes fortolkning av den (ibid).

Kultur er et komplisert fenomen som ikke så lett lar seg fange i enkle definisjoner. De klassiske kulturdefinisjonene innenfor antropologiske tradisjoner har blitt kritisert for sitt bidrag til en tingliggjøring av begrepet kultur. Kultur har blitt gjort til en fast, enhetlig og avgrensbar "ting" som ligger utenfor menneskene og påvirker oss (Solheim 1990 i Gulbrandsen 2006). Det er ofte slik begrepet brukes i dagliglivet av oss, for eksempel når vi snakker om "vår" kultur i motsetning til "deres" kultur. En ambisjon om å gripe *kulturell dynamikk* krever et kulturbegrep som åpner opp for et slikt fokus. Solheim (ibid) gir et slikt bidrag når hun definerer kultur som et bestemt system av meningssammenhenger, et univers av mening, som ordner og gir form til menneskelig erfaring og virkelighet. Kultur er altså ikke en virksomhet i seg selv, men de meningshorisonter mennesker og deres virksomheter fortolker seg og sine omgivelser gjennom. Kultur, i betydningen delte meningshorisonter, forutsetter en sosial organisering. Det er i sosialt samspill med hverandre at mennesker utvikler og utfordrer felles meningssystemer. Innen kulturpsykologien interesserer vi oss

derfor for personers *sosiale deltakelser* og for hvordan de tar i bruk betydningssystemer som praksisformen rommer, og anvender dem som redskaper i egne utviklingsprosesser (Ulvik 2007, Gulbrandsen 2006, Prieur 2007). Videre interesserer vi oss for hvordan dette i neste runde bidrar til ”den sosiale konstruksjon” av virkeligheten.

2.3 Livsformsintervju som metode

Livsformsintervju¹⁵ er en metode som bygger på hverdagslivsteorier som fenomenologi, og som har tid som organiserende prinsipp. Dens formål er å følge informantens *handlinger* og søker etter hva som er viktigst for dem ved å legge minst mulig føringer for samtalen (Andenæs 1991). I dette tilfelle sikter den å få tak på hvordan mødre med etnisk minoritetsbakgrunn handler, tenker og opplever det de gjør¹⁶. Hensikten med intervjuformen er å få vite mer om hverdagslivet til mødrene, og samtidig skape en kommunikasjonssituasjon egnet for at informant og forsker sammen kan reflektere over moderskapet (ibid). I livsformsintervjuet får mødrene mulighet til å gi detaljerte beskrivelser av det som skjedde dagen før, hendelse for hendelse. Dette gir en beskrivelse av de sosiale anledningene som fulgte etter hverandre, hva som foregikk, hvem som deltok og hvordan interaksjonen foregikk. Når tid strukturerer spørringen, blir intervjuet styrt, men ikke av hva jeg som forsker oppfatter som viktig og uviktig. I stedet for gis mødrene anledning til å utdype og reflektere over hvorfor hendelsene forekom og forløp som de gjorde. Temaene introduseres dermed av mødrene selv, mens jeg som forsker kan være åpen nysgjerrig og be om utdypninger for å forstå dem bedre. Forskeren blir dermed ledet ut av sin egen ramme og inn i informantens. Mødrene får på denne måten kontroll over referansen og svarene kan derfor oppfattes som mer pålitelige enn hvis temaene ble introdusert ut ifra det forskeren oppfattet som viktig. Ved å få informasjon om det som skjedde var vanlig eller uvanlig, ønsket eller uønsket, kan slike refleksjoner fortelle hva mødrene *ønsker* å oppnå eller søker å unngå, og hvordan nye situasjoner sammenfaller eller kolliderer med kjente rutiner (Haavind 1987).

Ifølge Kvale (2006) er formålet med det kvalitative forskningsintervju å innhente beskrivelser av intervjupersonens livsverden, særlig med hensyn til tolkninger av *meningen* med

¹⁵ Livsformsintervju som metode ble utviklet i 1977 av blant annet Hanne Haavind i samarbeid med en gruppe psykologistudenter. Formålet var å lage en metode som var egnet til å undersøke hva hverdagslivet til småbarnsfamilier inneholdt slik familiemedlemmene selv forsto sitt eget liv (Haavind, 1987).

¹⁶ Se intervjuguiden i vedlegg 3

fenomenet som blir beskrevet. Mens teorier om *livsverden* faller innenfor et metateoretisk perspektiv, er *livsform* et teoretisk begrep som omhandler den konkrete organisering, virksomhet og meningsskapning som foregår i en relasjonell forhandling med andre innenfor gitte strukturelle betingelser. Informasjon om hverdagslivet kan videre kun forstås med kunnskaper om dagliglivet som kontekst (Haavind 1987). Mangler en innsikt eller overser man den andre personens kontekst, oppstår det et språk som hindrer *forståelse*. Bildet av den andre personens livsform blir fragmentert og kan fort oppfattes som ”fremmed”. Vanligvis unnlater man å snakke om hverdagslivets rutiner fordi det oppleves naturlig og selvfølgelig for den enkelte. Det som oppleves som trivielt, kan samtidig være kjerneinnholdet i en persons tilværelse. Denne kunnskapen kan man kun oppnå ved at personen selv formidler det. I livsformsintervjuet blir rammer og interaksjon hele tiden forbundet. De løper parallelt, og utgjør til sammen *konteksten* personen befinner seg i. Livsformsintervjuet styrke ligger i mulighetene til å få del i den oversikt og helhetsforståelse som personen har, samt i å få tilgang til det en utenforstående ikke kan se, men som personer som kjenner hverandre baserer seg på når de samhandler. (ibid).

Livsform kan dermed beskrives som et spekter av sosiale handlinger som er forankret i tid og rom slik at de danner et mønster av gjentakelser (Christensen 1974 i Haavind 1987). Hver enkelt handling tilrettelegges av ett eller flere familiemedlemmer. En families livsform er videre et mønster for hvordan medlemmene utnytter og omformer sine materielle og sosiale betingelser. Gjennom *interaksjon* med de andre, dannes det grunnlag for hvordan de oppfatter seg selv (Berger og Luckmann 1966, Mead 1934). Tanker og følelser aktualiseres og dette påvirker igjen hvordan de forholder seg til hverandre og hvilke intensjoner de har for samhandlingen. En livsform består altså av komplekse prosesser som forhandles og reforhandles med de aktuelle parter i den gitte tid og rom, samtidig som livsformen peker utover øyeblikkets og rommets begrensninger. Får en oversikt over en families livsform og hva slags sosiale anledninger den består av, kan denne samhandlingen ved noen anledninger peke seg ut som særlig interessant for nærmere analyse.

Jeg har til nå skissert de teoretiske og metodiske tilnærmingene som denne oppgaven bygger på. Disse tilnærmingene representerer til sammen noen forståelser som blir en premiss for hvordan jeg har møtt mine informanter og senere mitt materiale på. Fokuset er rettet mot mødrenes *handlinger* i deres hverdagslige *kontekster* og *mening* forstås som noe som

konstitueres i *interaksjon* med andre. Med utgangspunkt i disse forståelsene har jeg blitt nysgjerrig på følgende:

- *Hva er det mødrene gjør?*
- *Hvordan forstår mødrene det de gjør?*
- *Hvordan forhandles gjøringene og forståelsene i ulike relasjoner?*
- *Hvordan er sammenhengen mellom gjøringene, forståelsene og relasjonene på tvers av ulike kontekster?*
- *Hvordan bidrar endrede gjøring og forståelser til endrede kulturelle konstruksjoner?*

Dette er forskningsspørsmål som jeg har møtt materialet med, og som dermed er styrende for mitt analytiske blikk. Spørsmålene kan deles inn i tre ulike plan; *Det relasjonelle plan*, *handlingsplanet* og *forståelsesplanet*. Før jeg går i gang med å presentere analysen med utgangspunkt i disse kategoriene, vil jeg si noe om de forskningsetiske dilemmaer jeg har støtt på, og de metodiske refleksjonene jeg har gjort meg. Deretter vil jeg si noe om informantene, intervjukonteksten og analyseforberedelsen.

2.4 Forskningsetiske dilemmaer og metodiske refleksjoner

Selv om mine informanter gjennom livsformsintervjuet får mulighet til å bringe opp og reflektere fritt omkring temaer, skal materialet likevel analyseres og tolkes ut fra mine rammer som forsker (Kvale 1983 i Haavind 1987). Det informanten uttrykker og det jeg som forsker oppfatter er nødvendigvis ikke det samme. Min måte å videreformidle materialet på, vil også være annerledes enn måten informanten formidlet historien til meg (Kvale 1997). Når jeg i tillegg har brukt tolk i to av intervjuene, vil tolkens oversettelse kunne formidle historien på en annen måte enn informanten hadde til hensikt. Hvilke temaer jeg velger å fremheve i analysen vil videre være farget av min forforståelse og mine forutsetninger. Det er dermed mulig at jeg kan overse temaer som andre ville fremhevet (Gadamer 1999).

Perspektivene kjønn og etnisitet står sentralt i denne oppgaven hvor fokuset er lagt til mødre med etnisk minoritetsbakgrunn. Jeg har valgt bort fedrene ut fra en tradisjonell forståelse om at mødre har størst ansvar for oppdragelsen av barna. Samtidig er fedrene valgt bort ut fra en forståelse om at det ville være en større utfordring å komme i kontakt med dem enn med

mødrene. Når jeg kun velger å fokusere på mødrenes forståelse, tar jeg også mødrenes perspektiv ut av den foreldremessige konteksten den foregår i, og utelater en helhetlig forståelse av moderskap og faderskap. Jeg plasserer videre meg selv i samme kategori som mødrene ut fra det faktum at vi alle er kvinner. På denne måten framhever jeg likheten kjønn, mens jeg ser bort fra forskjeller som at vi har ulik etnisk bakgrunn, ulik alder og at de er mødre mens jeg ikke er det (Bredal 2006). I barnevernkonteksten har jeg flere ganger opplevd at spesielt mødre med etnisk minoritetsbakgrunn, fremhever forskjellen mellom det at de er mødre, og jeg ikke er det. I intervjusituasjonen ble denne forskjellen ikke tillagt noen betydning av mødrene selv. Derimot opplevde jeg at mødrene fremhevet meg som representant for den etnisk norske majoritet. Mens jeg har fremhevet den kjønnete likheten, fremhevet mødrene den etniske ulikheten. Hva en velger å fremheve som signifikante likheter og ulikheter er med på å påvirker hvordan man tolker situasjoner. Mødrene så seg selv og sin utforming av moderskapet mer eller mindre implisitt i forhold til en forståelse av "det norske". Den ene moren sa: "*Dere er flinke til å spørre oss, men vi er ikke så flinke til å spørre dere*". Med andre ord var "det norske" ikke noe de nødvendigvis hadde eksplisitt kunnskap om, men noe mer eller mindre ukjent som de målte seg selv og sin forståelse opp mot. Flere mødre formidlet en forståelse om at norsker var flinke med sine barn. Når "innvandrereforeldre" generelt har vært fremstilt negativt i ulike medier, og når mødrene jeg har intervjuet spesielt hadde en oppfatning om at norsker er flinke med sine barn, kan disse forståelsene påvirke hvilke temaer mødrene velger å bringe opp og ikke. Det kan muligens oppleves som "farligere" for en minoritet, med et ofte negativt fokus på seg, å trekke frem problematiske aspekter ved eget foreldreskap, enn det kan være for en del foreldre fra majoritetsbefolkningen som ikke står under tilsvarende press og negativt fokus (Aarset og Sandbæk 2009).

Mine informanter er rekruttert innenfor rammene av "vanlige" mødre med etnisk minoritetsbakgrunn. Familiene kan ha sine utfordringer og særlige behov, men dette har ikke vært utgangspunktet eller fokuset. Når jeg i intervjusituasjonen var representert som forsker, og ikke sosionom, var dette en ny rolle for meg profesjonelt. Jeg opplevde i intervjusituasjonen et ønske om å hjelpe noen av mødrene mer enn jeg hadde mulighet for. I det ene intervjuet ble det også en utfordring at morens intensjon for å delta i intervjuet var at hun ønsket å lære av meg som "eksperten" mens mitt utgangspunkt var henne som "ekspert". Tilliten mødrene har fått til meg som forsker, vil påvirke materialet. Den kontakten, relasjonen og kjemien vi oppnår å skape i intervjusituasjonen vil på samme måte påvirke

utformingen av analysen (Kvale 1997). I dette tilfelle vil jeg hevde at den ”hverdagslige” intervjuformen var med på å skape en felles referanseramme for intervjusituasjonen. Hverdagsliv er noe vi alle kan kjenne oss igjen i, og når noe er kjent er det mindre skremmende. Et trygt fundament er en forutsetning for at informantene skal ha mot til å reflektere åpent over sitt eget liv og sin livssituasjon. Opplever de denne tryggheten, kan en intervjusituasjon ha en terapeutisk effekt på informantene hvor de får mulighet til å formidle sine unike erfaringer og opplevelser. Den ene moren beskrev dette med avslutningsvis å si: ”Nå har jeg i hvert fall fått bearbeidet min historie”¹⁷.

I og med at de fleste informantene er rekruttert gjennom bekjente¹⁸, stilte det ekstra utfordringer til anonymisering. Ved å beskrive mødrene ut fra ”vanlige” kategorier som nasjonalitet, alder, antall barn, yrkesstatus, og kun anonymisere dem ut i fra navn, vil jeg fort komme til å ”avsløre” deres identitet. Jeg har gått flere runder for å finne ut hvordan jeg best kan bevare deres anonymitet samtidig som jeg framhever deres kjennetegn. Selv om hverdagslivet kan ansees som trivielt, er kunnskap om det av ytterst privat og sensitiv karakter. Når mødrene åpner opp og deler fra sine liv, skal en slik informasjon behandles med ytterst varsomhet. For å forsvare at informasjonen løftes ut av mødrenes hverdagslige kontekst og plasseres inn i en større meningskontekst, er det et etisk viktig poeng at undersøkelsen har et intensjonelt formål som kan komme de intervjuede til gode.

Selv om intensjonen kan være god, er det å forske på en kategori som ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn”, likevel et risikofylt prosjekt. Yasmin Gunaratnam (2003) peker på faren med å benytte en tung kategori som ”etnisitet” for analytiske formål. Selv om formålet, som i mitt tilfelle, kan være å vise til mangfoldet, nyansene og dynamikken innenfor en slik stereotyp kategori, for i beste fall å bryte opp kategorien, kan bruken likevel være med på å reproducere en essensialistisk forståelse. Gunaratnam peker på hvordan en kategorisk tilnærming til å forstå individ og grupper kan føre til at andre viktige identitetsmarkører blir oversett. ”Etnisitet” blir eksempelvis det overordnede blikket på ”den andre” og fører til et fiksert syn på hva eller hvem ”den andre” er. Likevel er man, i mangel på andre språklige kategorier, paradoksalt tvungen til å bruke kategoriene for å motarbeide dem. Gunaratnam kaller dette for ”the treacherous bind” og peker på at målet i forskningssammenheng derfor nettopp må være å *dekonstruere* begrepene for å utfordre den essensialistiske og stereotypiske

¹⁷ Se også kap. 2.7 om intervjukonteksten

¹⁸ Se kap 2.5 for nærmere informasjon om rekruttering av informantene

forståelsen. Gunaratnam beskriver dette som å forske *mot* kategorien, istedenfor å forske *med* kategorien.

2.5 Å finne informantene og gjennomføre intervjuene

Etter å ha utarbeidet prosjektbeskrivelse, intervjuguide¹⁹ og informasjonsskriv²⁰ og etter at jeg fikk tilbakemelding fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste²¹, gikk jeg i gang med rekruttering av informantene. Ut fra Høgskolen i Oslos ramme for oppgaven²², ble målet å rekruttere seks kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn. Tanken var å gjøre dette gjennom offentlige og private kvinnegrupper. Prosessen med å skaffe informanter er en type ”usynlig” arbeid som i dette tilfelle var krevende og tok lang tid. Arbeidet med å nå ut til foreldre med minoritetsbakgrunn er noe Aarset og Sandbæk (2009) også opplevde som en utfordring i sitt forskningsprosjekt. Det var mange, både privatpersoner og fagpersoner, som var behjelpelige i denne prosessen. Informantene forble likevel en usynlig gruppe for meg. Etter en tid fikk jeg tips om en konferanse som skulle holdes for kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn. Jeg ble ønsket velkommen og fikk rekruttert 6 aktuelle informanter under konferansen. To av disse snakket bra norsk, resten hadde behov for tolk. En bekjent fra Høgskolen i Oslo hjalp meg med å rekruttere ytterligere to informanter. Det viste seg at disse også hadde behov for tolk. Som student hadde jeg ikke midler til å dekke tolkeutgifter alene og undersøkte ulike muligheter for støtte uten hell²³. Min bekjent kom heldigvis i kontakt med en medstudent som sa seg villig til å stille opp som tolk i to av intervjuene. Samtidig hjalp en annen bekjent meg med å rekruttere to andre informanter som hadde bodd i Norge i mange år og snakket flytende norsk. Etter flere måneders arbeid hadde jeg til slutt en liste på seks informanter som det var mulig å gjennomføre intervju med²⁴. Fem av intervjuene ble gjennomført våren 2009 i en periode på litt over en måned. Klokkeslett og sted for intervjuet ble avtalt ut fra det som var

¹⁹ Se vedlegg 3

²⁰ Se vedlegg 1

²¹ Se vedlegg 4

²² Se <http://www.hio.no/Enheter/Avdeling-for-samfunnsfag-SAM/SAM-studenter/Masterstudier/Masterstudiet-i-sosialt-arbeid-MSA/Masteroppgaven/Alt-om-masteroppgaven>

²³ Jeg var i kontaktet IMDI, men fikk tilbakemelding om at de ikke hadde noen aktuelle støtteordninger. Mitt læringssted, Høgskolen i Oslo, tok opp min forespørsel, men hadde ikke poster på det nåværende budsjett til denne typen utgift. Jeg undersøkte muligheten hos ideelle organisasjoner, og fikk kontakt med flere personer som forsøkte å hjelpe meg. Noen ønsket også å stille opp frivillig som tolk, men hadde ikke kompetanse på de aktuelle informantenes morsmål.

²⁴ Selv om jeg ønsket å ha flere informanter i bakhånd, valgte jeg å konsentrere meg om å gjennomføre intervjuene med de seks informantene jeg hadde da tiden begynte å bli knapp.

ønskelig og mest praktisk for informantene. Alle intervjuene varte mellom en time og en og en halv time. De ble tatt opp på lydbånd og deretter transkribert. Avtalen med den siste informanten ble imidlertid utsatt flere ganger på grunn av avlysninger. Jeg anså det til slutt som hensiktsmessig å ikke kontakte henne mer. Siden det da var blitt fellesferie, vurderte jeg det som vanskelig å prøve å rekruttere en siste informant. Det viktigste argumentet var imidlertid at jeg opplevde at jeg hadde fått noen gode intervjusamtaler med de andre fem informantene, og at dette var et godt empirisk utgangspunkt for å kunne gå i gang med analysen.

2.6 Intervjukonteksten

Intervjuet med den ene informanten ble gjennomført en ettermiddag på et offentlig bibliotek. Jeg hadde fått låne et grupperom som viste seg å være lite og ukoselig. Moren kom springende fra jobb og var blitt våt av regnet. Til tross for litt ukoselige og stressende omstendigheter, opplevde jeg intervjuet med henne som meget positiv. Jeg opplevde det som at hun hadde en fortrolig samtale med meg og var meddelsom og engasjert samtidig som hun satte grenser hvis det var noe hun ikke ønsket å prate om. Hun fortalte at hun hadde gledet seg veldig til å møte meg fordi hun tenkte at jeg kunne lære henne noe om hvordan hun kunne være en god mor for sine barn. Jeg var ikke forberedt på å skulle ”gi” av min kompetanse i den forskersitasjonen jeg befant meg i, og ble derfor litt overrasket over at hun så på meg som ”ekspert” når utgangspunktet mitt var henne som ”eksperten”. Da intervjusamtalen var over, valgte jeg likevel å fortsette samtalen med henne hvor jeg forsøkte å imøtekomme hennes spørsmål på en så god måte som mulig. Dette resulterte i at vi ble sittende å prate enda en og en halv time. Hun er derfor den informanten jeg har tilbrakt mest tid sammen med og som jeg på den måten har lært mest å kjenne.

Intervjuet med de to neste informantene ble gjennomført hjemme hos dem. Det var en fridag og familiene deres var hjemme, men vi fikk sitte alene i stua under begge intervjuene. Begge to fortalte med stor innlevelse og gav uttrykk for følelser og engasjement. Den ene moren opplevde jeg inviterte til dialog og ønsket å få råd om hvordan hun bedre kunne komme i kontakt med andre nordmenn. Det at jeg kunne gi råd i forhold til spørsmål hun hadde, gjorde det lettere for meg å be om informasjon fra henne. Jeg opplevde at vi fikk en god og fortrolig relasjon gjennom samtalen. Den andre moren reflekterte i større grad fritt rundt temaene jeg og hun selv brakte opp. Hun styrte i stor grad intervjuet med å prate om temaer hun var

engasjert i. Hun virket ikke like opptatt av å skape dialog, men mer opptatt av å dele fra sitt liv. Jeg opplevde at hun fortalt med stor entusiasme og engasjement og at hun satte pris på å fortelle.

De to siste intervjuene ble gjennomført på mødrene arbeidsplass. Den første moren møtte jeg på hennes kontor. Hun hadde ”stemplet” seg ut da jeg kom så intervjuet foregikk i den forstand utenfor hennes arbeidstid. Døren ut til gangen var lukket og det var stille på arbeidsplassen, så intervjuet foregikk uten noen forstyrrelser. Hun reflekterte i stor grad over spørsmålene jeg stilte og virket trygg i situasjonen. Den siste moren intervjuet jeg på et møterom i hennes arbeidstid. Hun forklarte at det var rolige dager og at hun i sin arbeidssituasjon hadde mulighet til å ta seg tid til ”*slike ting*”. Hun fortalte velvillig om sine erfaringer, men jeg opplevde henne som litt usikker på hva hun skulle svare da jeg inviterte henne til refleksjon.

I løpet av intervjuperioden med de fem informantene var det Norges nasjonaldag, samt andre nasjonale helligdager. I tillegg var dette en periode som var preget av formelle og uformelle semester- og ferieavslutninger. Disse markeringene var en del av den konteksten vi befant oss i, og preget dermed også intervjuene. Disse markeringene eksemplifiserer betydninger av nasjonal, religiøs og kulturell karakter, og er med på å tydeliggjøre den konteksten hverdagslivet foregår i.

2.7 Tilretteleggelse av materialet for analyse

Intervjusamtalene ble tatt opp på bånd og siden transkribert ut som full tekst. Alt som ble sagt, pauser og lyder ble tatt med som koder for å forsøke å gjenskape fortellingenes følelsesmessige aspekt. Med en transkribering blir imidlertid selve intervjukonteksten usynliggjort. Som vi tidligere har sett, er denne likevel relevant for forståelsen av møtet med informanten og forståelsen av hvordan materialet fortolkes. Av hensyn til validitet²⁵ i intervjusituasjonen, har jeg derfor valgt å gi leseren et bilde av intervjukonteksten i det overstående kapittel (Kvale 2006).

²⁵ Validitet har ut fra en videre tolkning av begrepet, å gjøre med i hvilken grad en metode undersøker det den er ment å undersøke (Kvale 2006)

Etter at intervjuene var transkribert og materialet var klart for analyse, opplevde jeg å sitte med et rikt og meningstettet materiale. Mødrenes fortellinger var interessante på mange måter og det utkrystalliserte seg flere temaer. Det var imidlertid ikke umiddelbart klart for meg på hvilke nivåer temaene befant seg på. Jeg valgte å bearbeide temaene med et stadig utgangspunkt i tid som organiserende prinsipp. Jeg kategoriserte temaene etter hverdagens gjøremål slik intervjuene var strukturert. På denne måten ble det synlig hvordan de komplekse overveielsene, forhandlingene og de mer overordnede temaene var innvevd i de ”enkle” og dagligdagse gjøremålene, samt hvordan de foregikk i relasjon med andre. For å vise denne kompleksiteten på best mulig måte har jeg valgt å starte analysen med en presentasjon av ”det forhandlende moderskap”. Her vil fokuset vil være på det *relasjonelle plan*. Jeg vil se nærmere på kategorien ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn” og synliggjøre hvordan moderskapet utformes som ”relasjonelt fenomen”. Etter dette vil jeg bevege meg til *handlingsplanet* og fokusere på ”hverdagslivets daglige aktiviteter” hvor den daglige gjøringen av moderskapet finner sted. Dette vil jeg vise gjennom temaene ”rutiner i hjemmet”, ”måltider”, ”kleskoder”, ”lekser” og ”fritidsaktiviteter”. Gjennom den hverdagslige gjøringen av moderskapet synliggjøres forståelser som er styrende for moderskapets utforming. I tillegg til å være knyttet til tid og rom, her og nå, er disse forståelsene koblet sammen med forutgående erfaringer og framtidrettede visjoner. Disse prosessene vil jeg belyse nærmere i det siste analysekapittelet som jeg har kalt ”Ulike livsbetingelser og forutsetninger” og hvor fokuset vil være på *forståelsesplanet*.

2.8 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett hvordan subjektet blir forskningsobjektet innenfor den vitenskapsteoretiske retningen fenomenologi. Innenfor denne retningen står meningskonstituering sentralt. Mening er noe som utvikles i møte med andre og er organisert i det vi gjør i det daglige livet. En persons mening kan derfor ikke forstås isolert sett, men må forstås ut i fra den kulturelle kontekst og tidsepoke den foregår i. Dette er også sentralt innen kulturpsykologien hvor den sosiokulturelle kontekst og personen behandles som integrerte helheter. Som forsker står man ikke utenfor fenomenet det forskes på, man er derimot en del av konteksten dette foregår i. For å forstå en annen persons mening, må denne derfor forstås ut fra egne erfaringer og kunnskaper. Dette er en av grunntankene innenfor den filosofiske retningen hermeneutikk. Formålet med forståelse er ifølge Gadamer, ikke å søke etter feilaktigheter, men å søke etter intensjonen bak den andres mening.

Livsformsintervju er en metode som bygger på hverdagslivsteorier og som har tid som organiserende prinsipp. En livsform består av personer og familiers komplekse prosesser som forhandles og reforhandles i et fellesskap. Livsformsintervjuets formål er å fange denne kompleksiteten ved å følge informantenes handlinger og søke etter hva som er viktigst for dem uten å legge føringer for hvilke temaer som bringes opp.

I dette kapittelet har vi også sett hvordan sosialkonstruktivismen hevder at virkeligheten får sin mening gjennom begreper, kategorier og tolkninger som mennesker konstruerer. ”Mødre med etnisk minoritetsbakgrunn” er en slik betydningskategori. Faren med kategorier er at de ofte kan få en essensialistisk og stereotypisk forståelse knyttet til seg. Kategorier blir sett på som noe fastlagt, noe statisk man befinner seg i, som en medfødt egenskap, istedenfor noe som skapes og forhandles i møte med andre mennesker. Gunaratnam (2002) snakker derfor om faren med å bruke slike kategorier i forskningssammenheng fordi man kan reprodusere et stereotypisk syn på ”de andre” på tross av intensjonen om å motvirke dette. I mangel på språklige alternativer, er man likevel ”fanget” og tvunget til å bruke slike ladede kategorier. Formålet med forskningen må derfor være å forske mot kategoriene med mål om å forsøke å dekonstruere dem.

Med utgangspunkt i de teoretiske og metodiske tilnærmingene er fokuset rettet mot menneskers handlinger i deres hverdagslige kontekster. Mening forstås som noe som konstitueres i interaksjon med andre. Ut fra en slik tankegang, har jeg blitt nysgjerrig og rettet mitt forskningsanalytiske blikk mot hva mødrene gjør, hvordan de forstår det de gjør, hvordan gjøringene og forståelsene forhandles i ulike relasjoner, hvordan sammenhengen mellom disse er på tvers av ulike kontekster, og til sist, hvordan endrede gjøringene og forståelser bidrar til endrede kulturelle konstruksjoner. Disse spørsmålene kan deles inn i tre ulike plan, det relasjonelle plan, handlingsplanet og forståelsesplanet.

3. DET FORHANDLENDE MODERSKAP

Ut fra et kulturpsykologisk perspektiv viser *forhandlingsbegrepet* til handling, samhandling og kommunikasjon som inngår i bestrebelsene på å skape en felles forståelse for et fenomen eller en situasjon (Gulbrandsen 1998). En posisjon er noe som forhandles i relasjon med andre innenfor en gitt kontekst. Mødrene jeg har intervjuet befinner seg dessuten i en forhandlingssituasjon mellom flere ulike relasjonsforståelser. Det være seg mor – barn relasjonen, mor – far relasjonen, mor – svigermor relasjonen og lignende. Mødrene balanserer med andre ord sin posisjon mellom en rekke ulike hensyn (Aarset og Sandbæk 2009). Disse hensynene omhandler ikke kun de personene som inngår i den gitte familiekontekst, men omhandler også hensyn til det øvrige lokalsamfunn og nasjonalstaten. Utforming av moderskapet påvirkes dessuten av samfunnets strukturer og dominerende diskurser. Disse er med på å forme praksisene i de ulike familiene, samtidig som disse tilpasses de internaliserte oppdragelses- og familiepraksiser (Lidén 2003, 2005 i Aarset og Sandbæk 2009). En migrasjons- og minoritetskontekst skaper rom for refleksjon i forhold til egne og andres praksiser, verdier og normer og bidrar dermed til å sette i gang ulike endringsprosesser (Aarset og Sandbæk 2009). Disse endringsprosessene kommer til syne i mine informanternes fortellinger, og er noe vi skal stifte nærmere bekjentskap med videre i denne oppgaven.

I dette kapitlet vil jeg først se nærmere på hvordan kategorien ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn” kan forstås ut fra et kulturpsykologisk perspektiv og hvordan disse forståelsene påvirker det analytiske fokus. Jeg vil også gjøre rede for hvilke kategorier mødrene jeg har intervjuet, selv tilla betydning og posisjonerte seg i forhold til. I andre del av dette kapitlet skal vi møte to av mødrene. Begges fortellinger illustrerer, på forskjellig vis, hvordan deres *relasjon* til barna og hvordan *innholdet* i relasjonen, ikke kun er en prosess mellom dem og barna, men en prosess som påvirkes av parforholdets posisjoner og andre familiemedlemmers innflytelse i den gitte kontekst.

3.1 Kategorien mødre med etnisk minoritetsbakgrunn

Interseksjonalitet er et begrep som peker mot innholdet knyttet til meningsbærende kategorier som alder, kjønn, etnisitet og klasse. Begrepet kommer fra post kolonial feministisk teori, som protesterte mot at kjønn ble gjort til en enhetlig kategori. Betydningsinnholdet i en enkelt

kategori kan ikke studeres separat fra andre kategorier, fordi disse samvirker på intrikate måter. Tilhørighet i en kategori rommer samtidig tilhørighet i andre kategorier. Disse må derfor forstås i sammenheng med hverandre. (Gulbrandsen 2006). Interseksjonalitetsbegrepet er særlig tatt i bruk for å utfordre entydige forestillinger om de enkelte kategoriene. Begrepet er forenelig med kulturpsykologiske perspektiver fordi det har en relasjonell og prosessorientert tilnærming til fenomener. En kategori blir ikke sett på som enhetlig og statisk, men ulik og dynamisk (Gunaratnam 2003, Gulbrandsen 2006). Det er derfor aktuelt å studere hvordan mødre med etnisk minoritetsbakgrunn slutter seg til ulike kategorier, hvordan de skapes av, og er med på å skape kategoriernes innhold og grenser i en stadig forhandling med de involverte parter.

Bronfenbrenners økologiske modell kan sees i sammenheng med en interseksjonalistisk tilnærming. Han plasserer det personlige livsløpet inn i komplekse og interagerende sosiale systemer. I tillegg til en personlig tidslinje fra fødsel til død, angir den historiske tidslinjen den historiske epoken hvor en persons livsløp finner sted. En generasjonslinje plasserer personen så inn i forhold til forutgående og etterfølgende generasjoner. Det handler altså i tillegg til det personlige og historiske livsløp, om kollektive erfaringer som bidrar til å forme en generasjons forståelse av verden og seg selv (Gulbrandsen 2006). Moderskap, eller den mer dekkende engelske termen ”mothering”, uttrykker handling og praksis rundt det å gjøre sitt moderskap. Termen henviser til de kulturelle og sosiale forventningene knyttet til personer som har barn. Disse forventningene vil ut fra Bronfenbrenners økologiske system, variere ut fra alderen personen er i når hun får barn, hvilken tidsepoke hun får barn i, samt hvilke kollektive erfaringer og generasjonsmessige kontekster dette skjer i. Innenfor et kulturpsykologisk perspektiv vil fokuset heller enn å beskrive den typiske mor med etnisk minoritetsbakgrunn, være å beskrive måter mødre med etnisk minoritetsbakgrunn gjør seg selv og forstås av andre i gitte sammenhenger. For å forstå mødre med etnisk minoritetsbakgrunn må man som nevnt inkludere den sosiale og kulturelle konteksten der ”gjøringen” skjer. Som beskrevet over vil kombinasjonen av hvor de etniske minoritetsmødrene befinner seg innenfor ulike betydningskategorier påvirke hvordan ”gjøringen” av morsrollen skal forstås. Det er akkurat i den enkeltes sammenhenger at deres ”gjøring” og intensjoner framtrer på de bestemte måtene.

Mine informanter har til felles at de tilhører kategorien ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn”. Fellestrekkene stopper stort sett her. Min intensjon er, som tidligere

nevnt, ikke å søke etter ”likhet”. Intensjonen har derfor vært å rekruttere mødre med ulike kjennetegn ”innenfor” kategorien slik at mangfoldet og dynamikken synliggjøres (Gunaratnam 2003). Mine informanter kommer fra land i sør Asia og Midtøsten. En er født i Norge, men hadde deler av oppveksten i foreldrenes hjemlandet. To av dem kom til Norge for kort tid siden. En har bodd her noen år, mens to har bodd her fast siden de var i begynnelsen av tenårene. Tre av mødrene kom som flyktninger fra krigsherjede land, men de to som har vært her lengst, kom sammen med foreldrene sine som var arbeidsinnvandrere på 70 - tallet. Alle mødrene bor på Østlandet, i eller i området rundt Oslo. Alle fem har en muslimsk tro og kulturell erfaring. De er gift og er mødre til både sønner og døtre. Barna deres er fra barnehagealder til videregående skolealder. Tre av mine informanter bærer hijab og har vestlige klær på seg. To av informantene går kledd i indisk/pakistansk hverdagsdrakt, også kalt ”Salwar kameez”. Mine informanter har et aldersspenn fra begynnelsen av trettiårene til midten av førtiårene. To av dem har høyere utdanning fra hjemlandet. De går nå på norskkurs og en av dem har praksis på et eldreheim. En annen av mødrene var analfabet da hun kom til Norge. Hun går også på norskkurs og har praksis i en barnehage. De to som flyttet til Norge på 70 – tallet, har tatt høyere utdanning her og er begge to yrkesaktive.

Vi mennesker forstår verden ut fra kategorier som kjønn, alder, etniske og/ eller nasjonal tilknytning, klasse, seksualitet og lignende. Det kan derfor være forvirrende når slike benevelser ikke gis i konkret form. Samtidig gir det mulighet for å utfordre eksisterende forståelser og åpne opp for nye, mer dynamiske måter å se andre på. Jeg har i denne oppgaven forsøkt å ta utgangspunkt i de kategoriene informantene selv tilegger betydning. Det er for eksempel ikke hvilke land de kommer fra som gis betydning, men heller bakgrunnen for at de kom til Norge og hvor lenge de har bodd her de vektlegger, og som påvirker deres posisjoner.

Mine informanter er naturligvis kvinner i kraft av at de er mødre. *Kjønnsperspektivet* blir også vektlagt av dem alle, både implisitt og eksplisitt. Nicole Hennum (2002) viser til mødrene som hun har intervjuet i forbindelse med sin doktorgradsavhandling, og hvordan de framstiller seg som mødre, ikke i kraft av kulturen som skaper dem som mødre, det kulturskapte kjønn eller de kulturelle forventningene knyttet til dem som kjønn, men ved at de *er* mødre. Ifølge hennes informanter er mødre noe annet enn fedre, det vil si at de gjør og forstår noe annet i kraft av å være mødre. Deres fremstilling baserer seg altså implisitt på en sosial og kulturell kjønnsdualisme eller kjønnsdikotomi, med klare forestillinger om hva som er mannlig og hva som er kvinnelig, særlig i forhold til måten å handle som mor og far på. Jeg

vil her ikke være opptatt av at mine informanter *er* kvinner og mødre, men se på hvordan de ”skaper” og ”posisjonere” seg som kvinner og mødre. En slik posisjonering foregår ikke i et vakuum, men må sees og forstås innenfor den konteksten det foregår i, og med de mennesker som er involvert i prosessen. Ved å ta utgangspunkt i kjønn som et relasjonelt fenomen, ledes oppmerksomheten mot prosesser mellom mennesker; hvordan kjønnete betydninger kommer til uttrykk og hvordan kjønn forhandles i ulike relasjoner med andre (Guldbrandsen 2006, Hennum 2002).

En annen kategori som mødrene jeg har intervjuet indirekte posisjonerte seg selv i forhold til, var *klasse*. Det handler imidlertid ikke om en den ”vanlige” tilnærming til klasse ut fra hvilken utdanning og yrkesbakgrunn de har, men at deres bakgrunn, livsbetingelser og forutsetninger spiller inn i utformingen av deres moderskap. Klasse kan således ikke forstås isolert sett, men må også forstås i forhold til den konteksten de befinner seg i. Stefansen og Farstad (2008) skriver i sin artikkel ”Småbarnforeldrenes omsorgsprosjekter. Betydningen av klasse” at når foreldreskap skal studeres med utgangspunkt i et klasseperspektiv, må det studeres som en prosess som løper over tid og som er uløselig sammenvevet med familiens liv for øvrig.

Alder er en sentral akse i vårt kulturelle univers, og som Bronfenbrenner påpeker, er det ikke den biologiske alderen alene som er av betydning, men i tillegg de generasjonsmessige forventningene som er knyttet til termen. Disse er skapt av kollektivets kulturelle og sosiale erfaringer og mødrene jeg har intervjuet er alle ”innvevd” i disse forventningene. En ny kontekst og en ny tidsepoke fører likevel til nye måter å forstå seg selv og omgivelsene på, og som igjen utfordrer den forrige generasjonens forventninger til dem. Mødrene forhandler derfor aktivt med disse forventningene og omformer dem videre til nye forventninger som de tillegger neste generasjon og sine egne barn. Mødrenes forhandling og posisjonering kan forstås som at de stadig er i utvikling. Innen kulturpsykologien betraktes utvikling som en kontinuerlig prosess som pågår gjennom hele livet. Implisitt i aldersbegrepet ligger det imidlertid en arv fra de mer tradisjonelle utviklingsteorier, som Freuds psykoanalyse hvor utviklingsprosessen ble betraktet som fullført når puberteten er tilbakelagt. Å snakke om mødre med etnisk minoritetsbakgrunn, eller andre mødres, utviklingsprosesser kan derfor intuitivt oppleves som en stigmatisering fordi man har en forestilling om at foreldregenerasjonen er et ”ferdig” produkt (Guldbrandsen 2006).

Etnisitet kan sees på som en betegnelse for å angi forskjeller mellom sosiale grupper på grunnlag av kulturelle kriterier. De viktigste er forestillingen om et felles opphav og felles historisk skjebne. I tillegg er felles språk et vanlig kriterium. Antropologen Fredrik Barth (1994) fremhever etnisitet som et relasjonelt begrep da det er i møte med ”andre” at en etnisk gruppering konstitueres. Etnifiserende prosesser pågår når mennesker i samspill med hverandre skaper, opprettholder og utfordrer etniske kategoriseringer (Korsnes et al. 1997, Gulbrandsen 2006). Ut fra et kulturpsykologisk perspektiv kan man si at etnisitet er mer en forestilling eller idé om et fellesskap, som skapes ved at noen felles trekk fremheves og andre forskjeller sees bort fra. Likhetene innenfor en gruppe forstørres og gis større betydning, enn ulikhetene som forminskes og gis underordnet betydning. Et menneskes etniske tilhørighet kan til en viss grad sies å være historisk og sosialt gitt, men den er bare en del av dette menneskets *livsverden*, og behøver ikke være sentral for den enkelte, hvis vedkommende ikke selv velger det eller tvinges til det. Hva som velges ut til å være konstituerende forskjeller, hvilke begreper som forstørres og lages til grensemarkører, blir av Barth betegnet som grenseskappingsprosesser. Mødrene jeg har intervjuet er alle med på å forhandle, skape og omskape slike grensemarkører og posisjonerer seg således innenfor og utenfor disse (Korsnes et al. 1997, Gulbrandsen, 2006). I stedet for å studere kjennetegn innenfor det vi anser som en etnisk gruppe, er altså hovedspørsmålet heller hvordan grensene som fører til konstruksjoner av etniske grupper skapes (Barth 1994). Uansett hvilken gruppe man vil studere, vil en finne at kulturen er i stadig forandring, at ideer og forestillinger ofte er selvmotsigende og usystematiske, og at de er ulikt fordelt blant personer avhengig av hvordan de er posisjonert. Selv om vi hovedsakelig lærer våre kulturelle ideer, det vil si vårt grunnlag for tolkning og handling i verden, fra andre, bygges kultur opp i hver enkelt av oss bare som en avleiring av våre egne erfaringer. Dette gjelder aller sterkest for vår følelse av identitet. Selv om den ikke er vår egen oppfinnelse, må den vokse fram gjennom vår egen erfaring. Identitet kan således kun utvikles ved å handle i verden og samhandle med andre. Derfor er det nødvendig å studere de erfaringene som etniske identiteter blir formet gjennom hvis vi skal forstå hva de består av (ibid).

3.2 Moderskap som relasjonelt fenomen

I dette kapitlet er det, som tittelen over indikerer, *det relasjonelle plan* som er i fokus. Moderskapets utforming foregår ikke isolert sett, men i interaksjon med andre. Selv om det analytiske blikket er rettet mot *relasjoner*, vil *handlinger* og *forståelser* også være til stede i

mødrenes fortellinger. Siden disse framheves i senere kapitler, er de imidlertid satt i bakgrunnen her.

Vi har jo vært litt bevisst på det, mannen min sa her en dag, han vet at jeg blir sliten, jeg gjorde det meste da barna var små, da var det mye ansvar på meg, men jeg klarer ikke, det blir for mye for meg, og hvis man skal ha det fint og.. Alle må gjøre litt hver, han kan ikke jobbe så mye, selv om jeg jo syns jeg kunne jobbet mer jeg også, men det går ikke, man må ha en balanse.

Denne moren forteller at hun og mannen hadde en mer tradisjonell kjønnsdeling i hjemmet før. Hun hadde det meste av ansvaret for barna da de var små, men forteller at hun nå blir sliten og ikke lengre orker oppgavene alene. Hun er derfor opptatt av at mannen må være mer hjemme slik at han kan ta sin del av ansvaret. Moren forklarer ikke det at hun blir sliten hjemme ut fra sin økende yrkesdeltakelse. Hun sier istedenfor at hun gjerne kunne jobbet mer. Morens fortelling kan sees som en biologisk forståelse av moderskapet, der det å være mor er naturlig og biologisk gitt. Hennes uttalelser på hjemmebane sees ikke i sammenheng med hennes yrkesdeltakelse, men sees opp mot det aldersmessige aspektet at hun blir mer sliten nå enn før. Alder som også har et biologisk aspekt, blir på denne måten en mer gyldig måte å forklare hennes endrede posisjon i forhold til sine barn på, enn hennes yrkesdeltakelse. Moren forteller videre i intervjuet at hun merker at barna prøver seg mer på henne og at hun opplever at ”det er mer flyt i tingene” når faren er der. Ifølge Hennum (2002) er den tydelige voksne²⁶ kjønnet, på den måten at den kulturelt kan assosieres med den tradisjonelle mansrolle. Moderskap forbindes med kjærlighet og faderskap med autoritet. Vi kan ut fra Hennums forståelse si at moren jeg har intervjuet, posisjonerer seg som en tradisjonell kvinne i forhold til at hun mener hun er mindre tydelig ovenfor barna enn mannen sin. I intervjuet sier hun at hun ”kunne jobbet med seg selv”, men dårlig tid om morgenen gjør at hun legger ansvaret på mannen. Moren forteller at hun ikke betaler regninger og beskriver at det er hennes utfordring å begynne å ta mer ansvar for økonomien. Hun sier at mannen hennes forsvarer sin posisjon med at han holder oversikt over økonomien og at han da forventer at hun holder oversikt over det som skjer i hjemmet. Vi kan si at moren er i en stadig forhandling med sin mann og med seg selv. Hun har ”likestillingsprosjekter” som er rettet mot sin mann i betydning at hun forhandler med ham om at han skal være mer hjemme og ta sin del av ansvaret for hjem og barn. Hun vet også hva hun selv bør gjøre for å posisjonere seg på en annen måte i forhold til

²⁶ Den tydelige voksne er et vanlig begrep i den barnevernfaglige konteksten og henviser til forståelser av hva som er god omsorg og god barneoppdragelse.

ham og barna, ved å vise mer autoritet ovenfor sine barn og ved å ta mer ansvar for økonomien. Hun forsvarer imidlertid at *det er slik* ut fra en arbeidsfordeling mellom henne og mannen.

Morens posisjonering er langt fra ukjent i den norske samfunnskontekst. Selv om diskursen om den moderne familien gjerne vil ha det til at individer skaper hvert sitt livsløp uavhengig av hverandre med menn og kvinner i arbeid, barna i barnehage eller skole, viser forskning noe annet. De norske middelklassefamiliene Hennem (2002) har undersøkt, fremstår som tradisjonelle i betydningen at fedrene kunne oppfattes som instrumentelle og distanserte mens mødrene kunne oppfattes som de følelsesmessige og ekspressive i et komplementært samspill (Parsons & Bales 1955, Turner 1999 i Hennem, 2002). Fedrene hadde arbeidet mye mens barna var små, og gjorde det fortsatt. De oppfattet således seg selv som hovedansvarlige for familiens økonomi. På samme måten som moren jeg har intervjuet, hadde mødrene i Hennems undersøkelse et annet yrkesforløp enn fedrene og påpekte hvor viktig deres tilgjengelighet hadde vært da barna var små, og fremdeles var det, nå når de var blitt ungdommer. Hennem viser til at denne tidlige arbeidsfordelingen la malen for den videre arbeidsfordelingen i hjemmet, med mødre som hovedansvarlige for barnas omsorg og utvikling. Hanne Haavind hevder i sin bok "Liten og Stor" (1987), at partene i et forhold tilrettelegger en gjensidig forskjell i måten de forholder seg til hverandre på. Hennem (2002) viser i sin analyse av kjærlighetens og autoritetens koder, at disse kodene påvirker hverandre. Kjærlighetens kulturelle koder begrenser autoritetsutøvelse, mens autoritetsutøvelse på sin side truer kjærlighetens kulturelle koder. Haavind (1987) sier at disse forskjellene som et parforhold legger opp til, gir mannen og kvinnen forskjellige forutsetninger som medforeldre i interaksjon med sine barn. Moderskap og posisjon i parforholdet er således noe som forhandles samtidig, og ikke uavhengig av hverandre. Hvem mor og far er overfor hverandre påvirker mulighetene for hvordan de kan være overfor barna. Siden moren jeg har intervjuet blir sliten, forhandler hun med mannen om at han må være mer hjemme. Det at mannen forstår henne og tilpasser seg hennes behov gjør at moren får mer overskudd til barna og opplever at det er en "balanse" i fordeling av ansvar. Det at mannen posisjonerer seg som "tydelig" gjør at han dekker en omsorgsposisjon som hun da ikke trenger å innta i like stor grad over for barna.

Som fortellingen over belyser, er parforholdets betingelser og organisering med på å påvirke moderskapets utforming. Det relasjonelle moderskapet dreier seg om forholdet mellom de

voksne og barna, men det er også en forhandling om hvilke voksne som skal være involvert. Er det kun mor og far som har hovedansvaret for barnas utvikling eller har også besteforeldre en posisjon? Hvordan de voksne posisjonerer seg i forhold til hverandre påvirker hvordan de posisjonerer seg i forhold til barna. Disse posisjonene påvirker med andre ord *innholdet* i relasjonen til barna. Den neste morens fortelling belyser dette, i tillegg hvordan konteksten påvirker forhandlingene:

Der de tvinger barna hele tiden. Dere må lage mat, dere må gjøre det. De slår og de tvinger barna. Hele tiden barna får kjeft, de får ikke noe annet. Ting kan sies på en fin måte, men det sies hele tiden på en slem måte.... Man må være med barna hele tiden for å si, for å minne dem på ting, men i hjemlandet er det ikke sånn. Der sover barna selv, de våkner selv, de... For å være helt ærlig, de pusser ikke tenner, de gjør ingenting....For i hjemlandet du bare føder barn, og bare "kaster" dem over alt. Ute, det er ikke noen kontroll, det er ikke nok mat, det er ikke nok klær. Og du kan ikke kontrollere barna dine.

Denne moren forteller om en hverdag som har forandret seg i svært stor grad fra tiden i hjemlandet. Fra å være analfabet og hjemmeværende uten noe reell makt over sitt eget liv, opplever hun at hun har fått en helt annen posisjon, både ovenfor sine barn og ovenfor sin mann. Fra en kontekst hvor hun opplever at de voksne kun "kjefter" på sine barn, opplever hun at hun i Norge har ervervet seg kunnskap som gjør at hun er sammen med barna, og snakker med dem på en annen måte. I Norge har hun blitt opptatt av å ha samtaler med barna sine og forteller at barna pleier å komme og fortelle hemmeligheter til henne som de ikke sier til faren sin. Barna pleier også å fortelle om det som har skjedd i løpet av dagen, på skolen og med venner. Når jeg spør hvorfor hun tror barna kommer til henne og ikke går til faren, begrunner hun dette med at hun er opptatt av å prøve å høre etter hva barna snakker om og gi et svar tilbake på en rolig måte, "ikke på hjemlandet sin måte". Når jeg spør denne moren om hun husker hva hun var opptatt av som mor i hjemlandet, svarer hun at hun egentlig var opptatt av seg selv. Hun forklarer dette med at hun selv var ung og at hun ikke var som hun er nå. Hun sier at hun hadde et "dårlig" liv hvor svigermor behandlet henne dårlig og hvor hun ikke viste hvordan hun skulle ta vare på barna sine. Hun ønsket derfor at hennes egen mor skulle passe barna, fordi hun ikke klarte å passe på dem selv.

Som jeg viste med den første morens historie er utforming av moderskap ikke noe som er opp til moren alene, men noe som forhandles med de involverte parter. I hennes tilfelle så vi hvordan forhandlingen foregikk i forhold til hennes mann og hvordan dette påvirket hvordan

hun posisjonerte seg ovenfor sine barn. Siden mannen posisjonerte seg som den ”tydelige” ovenfor barna, trengte moren ikke å gjøre det i like stor grad. Den siste morens fortelling viser hvordan moderskap også forhandles i forhold til andre involverte parter som svigermoren og hennes egen mor, og hvordan moderskapet er en forhandling som foregår inn i en videre sosial og kulturell kontekst, hvor hjemlandets betingelser påvirker hennes muligheter som mor. Denne moren tegner dessuten et bilde av to kontrastfylte kontekster. Mens hun her i Norge er opptatt av å ta vare på barna, være sammen med dem og snakke med dem, hadde hun i hjemlandet ikke forutsetninger til å gjøre dette. Morens fortelling illustrerer derfor en tydelig utvikling der hun har gått fra å være en ”uvitende” og ”omsorgssviktende” mor, til å bli en ”kunnskapsrik” og ”omsorgsfull” mor. Når vi imidlertid går videre inn i historien forteller moren at hun sendte datteren til sin egen mor i hjemlandet slik at moren hennes kunne gi datteren omsorg og for å beskytte datteren mot svigermors trakassering, samt trakassering fra hennes manns eldre sørbarn. Hun forteller at hun ikke var så opptatt av å snakke med barna sine i hjemlandet, men sier likevel at hun snakket mye med den yngste datteren om det problematiske forholdet og bad datteren vise de eldre barna respekt. Denne morens videre fortelling kan på den andre siden forstås som at hun var ”omsorgsfull” og ”beskyttende” mot sine barn. Hun valgte å gjøre det hun vurderte som best, ut fra de forutsetningene hun hadde. Moren umiddelbare ”negative” fremstilling av seg selv i hjemlandet kan forstås som en måte å fremstille en kontrast til måten hun er på nå. For å synliggjøre hennes bestrebelser og utvikling i Norge trenger hun kontrasten til hjemlandet. På denne måten fremstår denne moren som en spesiell og sterk kvinne fremfor ”tradisjonell” eller ”alminnelig” i norsk kontekst. Hennes evne til å være selv-refleksiv og til å ordlegge de kontrasterende bildene ”før” og ”nå” kan derfor være et godt integreringsverktøy. Hun synliggjør minoriteten for majoriteten samtidig som hun posisjonerer seg som ”annerledes” enn den minoritetskategorien hun tilhører.

Den samme moren forteller videre at siden hun i Norge jobber og går på skole, og mannen er hjemmeværende for tiden, har han fått større ansvar for husarbeidet og barna enn tidligere. Hun forklarer dette med at hun ikke klarer å jobbe både ute og hjemme. Det er likevel fortsatt hun som har hovedansvaret for matlaging og husstell, men hun er opptatt av å passe på at alle hjelper til, både mannen og barna. Hun forteller at som mor i hjemlandet har man ikke mulighet til å bestemme over barna fordi mannen og svigermoren ikke tillater det. I Norge bor hun uten svigermor og på grunn av hennes yrkesdeltakelse og norskkunnskaper, er mannen nå avhengig av henne på en helt annen måte. Moren opplever at hun i Norge har fått kunnskap

som påvirker hennes posisjon som mor. I hjemlandet var hun hele tiden inne, hun fikk ikke lov til å gå ut eller til å se på andre mennesker. Hun forklarer at når hun ikke hadde noe kunnskap visste hun heller ikke hva hun skulle si til barna sine. Her i Norge opplever hun at hun har lært mye og er fortsatt opptatt av å lære mer.

.... men derfor er mannen min litt redd nå. For han sier det har gått så liten tid, han sier du har "gått for mye". Han er bak nå, og jeg er foran.

Du har mer kunnskap enn han?

Ja.

Har han gått på skole?

Her i Norge? Ja.

Så han har lært norsk han også?

Ja, han har lært norsk, eller han prøver å lære, men han kan ikke snakke bra norsk.

Han er mye dårligere enn meg.

Syns han det er vanskelig?

Ja, for han er det vanskelig. Han er ganske gammel så.

Moren forklarer endring i sin situasjon ut fra flere forhold. I hjemlandet hadde hun som ung kvinne ingen makt over verken seg eller barna. Mannen hadde denne makten sammen med svigermor. Kjønn og generasjonsmessige forhold er dermed bestemmende for hvor mye makt som tildeles. Konteksten i hjemlandet gjorde at hun ikke fikk kunnskap eller kjennskap til barneoppdragelse og samfunnet for øvrig. Dette påvirket også hennes posisjon som mor fordi hun ikke visste hva hun skulle snakke med barna om. I Norge opplever hun at hun og mannen har like muligheter til å lære norsk og til å jobbe. Hun forklarer imidlertid at hun har oppnådd mer kunnskap enn mannen og begrunner dette ut fra hans alder. I hjemlandet var det noen generasjonsmessige forventninger til at hun som ung mor skulle forholde seg til mannens og svigermors ordrer. I Norge har hun som ung mor en helt annen posisjon. Svigermor er ikke til stede og hun og mannen tilbys begge skolegang og mulighet for å ta del i samfunnet. Det at hun er ung betegner hun som er styrke, fordi hun da har kapasitet og energi til å ta til seg mer kunnskap enn det mannen hennes har. Mannen hennes synes imidlertid at det er truende at hun har "kommet forbi" ham. Han sier at "det har gått så liten tid" og "du har gått for mye". I tillegg til at utsagnet indikerer at det er en kjønnsmessig trussel for mannen at hun har utviklet seg, indikerer det også at utvikling i et nytt land ifølge mannen, er noe som bør "gå langsomt". Dette argumentet bekrefter også en tante som på telefon har sagt til moren at hun ikke må gi barna sine for mye frihet. Tanten begrunner dette med at familien nettopp har kommet til Norge og at de ikke må ta til seg friheten med en gang. Å gjøre det "i sakte tempo" er bedre, hevdet tante.

Migrasjonsprosessen finner sjeldent sted på samme tid for en hel familie (Bryceson & Vuorela 2002). En familie vil være en smeltedigel av ulikheter og uenigheter når det gjelder interesser, prioriteringer og kunnskap. Familiens medlemmer vil være splittet med hensyn til den kulturen de hver for seg mestrer, og som de delvis har felles med forskjellige kretser av andre, både innenfor og utenfor sin etniske gruppe. Måten moren posisjonerer seg på, og den kulturelle ballasten hun sanker, av kunnskaper, ferdigheter og verdier, er enestående for henne, og er i stadig forandring ut fra de erfaringene hun gjør seg. (Barth, 1994). Hun opplever derfor prosessene annerledes enn sin mann fordi hun deltar i prosessen på andre måter og får dermed andre innspill enn det han gjør. Mens moren er midt i sin egen endringsprosess og erfarer hvordan en endring fører til en annen, fortøner dette seg annerledes for mannen og tanten som står utenfor hennes nye erfaringer.

3.3 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan kategorien ”mødre med etnisk minoritetsbakgrunn” omfatter ulike kategorier som kjønn, generasjon, klasse og etnisitet, og at betydningsinnholdet i disse ikke kan forstås separat, men må sees i forhold til hverandre. Hvordan mødrene jeg har intervjuet posisjonerer seg i forhold til de ulike kategoriene, er en forhandling mellom aktuelle personer i et fellesskap i den gitte kontekst. Moderskap og posisjon i parforholdet skjer eksempelvis ikke uavhengig av hverandre, men er noe som forhandles samtidig. Moderskap er således et relasjonelt fenomen som ikke kun kan forstås som en relasjon mellom mor og barnet, men som samtidig må forstås i forhold til posisjonen blant de voksne i fellesskapet. Når konteksten endrer seg, gir nye forutsetninger mulighet for andre posisjoner og reforhandlinger. Slike endringsprosesser skjer ikke samtidig, fordi deltakelsen er unik for den enkelte. Dette kan føre til ulike bevegelser innad i en familie fordi erfaringene hver person gjør seg er forskjellige.

4. HVERDAGSLIVETS DAGLIGE AKTIVITETER

Et hjem består ikke bare av det fysiske huset - et praktisk sted hvor vi bor - hjemmet er også et fortettet symbol for svært mye av det som er viktig for oss. Etter industrialiseringen, har hverdagslivet tradisjonelt vært assosiert med noe kvinnene ble igjen i. Hjemmet har derfor i større grad vært assosiert med kvinnen enn mannen. Mens kvinnens posisjon har vært i hjemmet, har mannens posisjon vært *utenfor* hjemmet. (Gullestad, 1989). Vi har til nå sett hvordan moderskapets posisjon er en forhandling mellom ulike parter i en kontekst. Utforming av moderskapet er med andre ord et relasjonelt fenomen, fordi det ikke foregår uavhengig, men i samspill med andre. I dette kapittelet skal vi se hvordan utformingen av moderskapet gjør seg gjeldende i helt konkrete og dagligdagse hendelser. Handlingsplanet er dermed i fokus som analytisk blikk. Dette kapittelet står i mangfoldets tegn. Du vil derfor ikke komme til å finne ”enkle” forklaringer eller beskrivelser av hva ”mødrene med etnisk minoritetsbakgrunn” gjør som mødre. I stedet vil du møte ulike fortellinger som nyanserer og utfordrer et statisk bilde, og som viser hvordan det mødrene gjør i ulike sammenhenger er forskjellig, og derfor gjør utformingen av moderskapet forskjellig for hver enkelt.

4.1 Daglige rutiner

Den første moren vi møtte i forrige kapittel forteller at hun og mannen står opp samtidig om morgenen. Når de går hjemmefra leverer de hvert sitt barn i skole og barnehage. Da barna var mindre var det annerledes. Mens hun var hjemmeværende, var mannen opptatt av å starte opp firmaet sitt. Han jobbet derfor svært mye og var lite delaktig i ansvaret for barn og hjem. Moren forteller at hun etter hvert ble lei av å gå hjemme, at hun begynte å jobbe og at hun gradvis gikk opp i stillingsprosent. Hun sier at da hun begynte i åtti prosent stilling og fikk innvilget videreutdanning av jobben, ble det nødvendig med forandringer i hjemmet:

Så jeg har faktisk sånn, det er mange som ler av meg... jeg lagte faktisk, den henger fortsatt på kjøkkenet, en sånn timeplan, sånn litt menyer, og fra klokka vi står opp og, det er jo liksom litt sykt.. men det er noe med, det var liksom en måte å bevisstgjøre han på, for det hjelper ikke å snakke om det hele tiden og minne hverandre på det, det blir litt slitsomt, litt mas, så når det står svart på hvitt... det trenger ikke være akkurat sånn, men noenlunde at vi har de rutinene.. så at han lager matpakken.. jeg er liksom litt treg om morgenen, jeg trenger jo litt mer tid enn det menn trenger, han skal jo bare dusje, jeg skal jo sminke meg... så skal jeg tenke litt på klesstilen, han skal bruke det samme ikke sant, så kanskje han kan lage litt middag innimellom han også... Ja, så det

er litt greit å ha rutiner, fordi han har blitt flinkere.. jeg tror det har hjulpet, han kommer hjem, fire og halv fem så..

Ut fra morens beskrivelse ser vi at hun selv og mannen stadig er i en *utvikling*. Deres posisjoner endrer seg fordi de gjør andre ting når de blir stilt ovenfor nye utfordringer. Moren forhandler med mannen om at han må ta større del av husarbeidet ved å synliggjøre oppgavene gjennom lister. Lik deltagelse i arbeidslivet, og fordeling av ansvaret for barn og husarbeid har vært kampsaker i den norske likestillingsdiskursen (Farstad, 2004). Farstad viser i sin hovedfagsoppgave at det er en sterk etablert forståelse i Norge om at det er gjennom deltakelse i den offentlige sfære, at kvinners potensial kan utvikles på linje med menns. Når det snakkes om integrasjon av innvandrerkvinner i det norske samfunnet, sier Farstad at det er med en grunnforståelse om at selvrealisering skjer ved å delta i arbeidslivet og gjennom frigjøring av oppgaver og ansvar i hjemmet. Moren jeg har intervjuet sitt ”likestillingsprosjekt” kan på denne måten forstås ut i fra den norske konteksten som hun er en del av og som påvirker hennes fokus på karriere og fordeling av oppgaver i hjemmet. Farstad (2004) viser likevel til at selv om menn ”hjelper til” i hjemmet, er det fortsatt kvinnene som har oversikt over hva som må gjøres og som legger forholdene til rette for at mannen skal utføre oppgavene i hjemmet.

De to mødrene som nylig flyttet til Norge beskriver begge en hverdag som har forandret seg i stor grad fra den de hadde i hjemlandet. De opplever at hverdagen har blitt vanskeligere fordi det er mye nytt og at dagene her kan bli lange. Begge to var yrkesaktive i hjemlandet og sier de hadde mye å gjøre. En av mødrene beskriver at familien levde et ”*luksusliv*” i hjemlandet. Hun selv var en ivrig og engasjert person og forteller at hun gjennom sitt arbeid hadde status og var kjent i samfunnet. Dette var også grunnen til at de måtte flykte fra hjemlandet. Etter at de kom til Norge, fikk hun psykiske problemer. Hun forklarer dette med at hun ikke snakket språket, at hun ikke kjente noen mennesker og at hun ikke hadde noen ting å gjøre. Hun sier hun var veldig lei seg og at familien så at hun hadde forandret seg. Barna hennes bønnfalte henne om å få bli i Norge og sa ”*for vår skyld, for vår sikkerhet*”. Begge mødrene som nylig kom til Norge forteller at de ønsker å flytte tilbake til hjemlandet, men at barna ønsker å bli. Mødrene er nye i landet og føler at de ikke kan godt nok norsk til å ta ordentlig del i det norske samfunnet. Det som oppleves som signifikant betydningsfullt i det nye landet, er mannen og barna. Hjemmet er blitt deres hovedoppgave og en av dem beskriver det slik:

Det er vanskelig å holde på de samme tingene som i hjemlandet når jeg er her, fordi jeg ikke kan språket veldig bra, men det jeg i hvert fall kan kontrollere og ha kontroll over det er huset og familien. Det er det eneste jeg kan ha kontroll over.

De to kvinnenes beskrivelser belyser hvordan deres klassemessige posisjon og status har endret seg. I hjemlandet var en av dem en kjent person, mens hun her føler seg som en fremmed. Begge kvinnene opplever at hverdagen ikke lenger har samme meningsinnhold som da de bodde i hjemlandet. I hjemlandet var de yrkesaktive, engasjerte og fikk anerkjennelse og respekt fra sine omgivelser. Nå er det kun kjernefamilien de kan motta anerkjennelse fra. Den ene moren sier at det ikke er noe som har forandret seg innad i familien etter at de flyktet, men at omgivelsene utenfor er annerledes. Det eneste hun opplever at hun kan ha kontroll over, er det som foregår innenfor husets fire vegger. De to kvinnenes fortellinger belyser hvordan en migrasjonskontekst fører til store endringer på noen områder og behov for kontinuitet på andre. Å komme til et nytt og ukjent samfunn, og oppleve å bli satt utenfor på grunn av språket, gjør at mødrene tvinges inn i andre posisjoner enn de hadde i hjemlandet. Den ene moren forteller at endringen førte til at hun fikk psykiske problemer. Når barna bønnfaller henne om at de må få lov til å bli i Norge, ligger det et implisitt behov for at moren skal ofre seg for deres skyld. Hennem (2002) viser i sin undersøkelse at når det kommer til familiers moderniseringsprosjekt, betones ikke morens yrkesaktivitet. Istedenfor fokuseres det på hennes tilstedeværelse for barna. Fortellingen om den gode mor preges av å vise ansvarlighet for barnas velferd og oppofrelse fremfor å legge vekt på sine egne behov. Morens opprettholdelse av kjente praksiser, kan forstås som et ønske om å fortsatt føle seg til nytte i hjemmet når hun ikke lengre kan være til nytte utenfor hjemmet på lik linje som tidligere. Ønsket om å skape kontinuitet i en migrasjonskontekst kan komme til uttrykk på ulike måter. Å opprettholde tro og overbevisninger er en ideologisk måte å skape kontinuitet på. Å opprettholde rutiner i dagliglivet, er en praktisk og handlende måte å skape kontinuitet på.

Vi har til nå sett hvordan nye situasjoner og nye kontekster fører til at mødrene gjør nye ting. Gjennom handlinger forhandles posisjoner og gjennom handlinger skapes endringer og kontinuitet. Handlinger er dessuten uttrykk for ivaretagelse av ulike hensyn. Dette belyses nærmere i neste delkapittel om "Måltider".

4.2 Måltider

Jeg er mor, derfor må jeg hjelpe til. Hva er jeg ellers? Jeg må gi dem mat før de går av gårde. Kaffe til mannen min og matpakke til barna. I hjemlandet er det vanlig at kona gjør alt dette, ikke fordi hun må, men for å vise kjærighet og omsorg.

Organisering rundt, og selve måltidene, beskrives av alle mødrene som en stor del av hverdagens rutiner. Det er viktig for dem at familien spiser ett, eller flere måltider sammen. En mor sier at dette er viktig for henne fordi ”det er koselig” og at mens de er opptatt med maten så ”får de noe spennende fra barna”. Tre av mødrene forteller om en travel hverdag hvor det handler om å finne smarte løsninger på matlagingen. To av dem beskriver at de pleier å mikse mellom litt norsk og litt pakistansk mat. For den ene er det viktig at barna får være med å bestemme hva de har lyst på, slik at hun ikke lager noe som de ikke vil spise. En mor er opptatt av sunnhet og helse og opplever det som en utfordring å finne ut hva de skal lage til middag. Hun sier at sønnen er for slank og trenger fett, mens mannen hennes er overvektig og trenger å slanke seg. Mannen er lei av tradisjonell mat fra deres hjemland, så de prøver å mikse litt med det norske. Hun mener det smaker bedre da, og synes det er positivt at de har mulighet til å ta litt fra de ulike mattradisjonene. En av mødrene beskriver byrdene når det gjelder matlaging på en litt annerledes måte enn de som har bodd i Norge i lengre tid. Hun er opptatt av å ivareta de kulturelle tradisjonene. Samtidig som hun prøver å følge norske tradisjoner:

I hjemlandet, du får kjøpt brød, sånn arabisk brød. Her sånn så er jeg nødt til å lage det. Der nede du får kjøpt kaker og sånne ting, her må du også lage det. Du kan få kjøpt ferdiglagd mat veldig billig, men det er ikke like billig her. Og så da barna kom hjem der nede var moren min hos oss så hun hjalp barna veldig.

Så det har vært viktig å ivareta tradisjonene i hjemmet, med mat og..

Ja. Dersom vi en gang skulle reise tilbake til hjemlandet.. barna må være vant til levemåten der nede. Derfor lever vi på samme måte her....

Moren sier at i tillegg til å videreføre de hverdagslige tradisjonene og rutinene i hjemmet, prøver hun å gjøre en del av det som norsker gjør. Hun sier at ved påske så dekker hun med gult og til jul så henter hun juletre og dekker med rød duk. Hun sier hun prøver å få barna til å bli vant til norsk kultur, samtidig som de holder på sin kultur. De har feiret 17 mai og prøver å være aktive slik at de kan føle seg som hjemme. Moren opplever at den norske konteksten med prisnivå og tilgjengelighet av varer, fører til utfordringer når hun skal ivareta de kulturelle tradisjonene. I hjemlandet fikk hun hjelp fra moren sin som bodde hos dem, mens

hun her må gjøre alt selv. I hjemlandet kunne hun også kjøpe ferdigprodusert mat, mens hun her må lage ting fra bunnen av. Morens fortelling er med på å utfordre det syn majoriteten i den norske konteksten kan ha på vårt samfunn som ”moderne” og ”enkelt”, mens samfunnene som etniske minoritetsfamilier i Norge kommer fra, kan bli sett på som ”tradisjonelle” og ”tungvinte”. Denne moren velger likevel å utføre bestrebelsene med å lage tradisjonell mat ut fra hennes ønske om at barna skal være vant til hjemlandets levemåte dersom de en gang skal reise tilbake. Man kan også forstå det som at hun holder en tettere relasjon til hjemlandet ved å bruke energi på å ivareta tradisjonene. Det at hun investerer tid kan dessuten forstås som en måte å opprettholde håpet på at de en gang skal reise tilbake.

Historiene om måltider belyser hvordan mødrene gjennom sine handlinger ivaretar mange ulike hensyn samtidig. Det er hensyn til familiens fellesskap, hensyn til barnas og mannens helse, tilretteleggelse slik at familien får gjennomført en travel hverdag og tilretteleggelse slik at familien får ivaretatt kulturelle tradisjoner. Farstad (2004) viser til Melhuus & Borchgrevink (1984) som påpeker at husarbeid er mer enn arbeid. Det leverer bidrag til oppbygging og vedlikehold av sosial identitet, både kvinners og menns. I husarbeidet, og i dette tilfellet i måltidene, ligger det verdier og idealer som uttrykker hvordan tid benyttes, hvordan arbeid fordeles og hvilke verdier som etterstrebes. Skal måltidene være ”smarte” og gå fort slik at tiden kan brukes til andre ting eller skal de være ”sunnne” slik at helse ivaretas. Skal måltidene være en ”miks” av tradisjonell og norsk mat for å synliggjøre integrasjon og tilpasning eller skal de være resultat av bestrebelsene på å ivareta tradisjoner. Dette er overveielser og overbevisninger som ligger bak mødrenes utføring av måltidene, og som kommer til uttrykk i gjennomføringen av dem. I det neste delkapittel vil jeg vise hvordan mødrene og deres døtres bruk av ulike klær kan forstås som aktive handlinger for å uttrykke ulike verdier og symboler. Selv om det analytiske blikket fortsatt er på handlingsplanet, skinner forståelsesplanet og relasjonsplanet tydelig igjennom i disse fortellingene.

4.3 Kleskoder

Uten at jeg var eksplisitt opptatt av det, brakte alle mødrene temaet klær og kleskoder opp på ulike måter. Klær viste seg å være en viktig del av hverdagslivet. Beskrivelsene de gav symboliserer klær i forhold til status, religion, kultur og frihet. Historiene viser også hvordan kleskodene er et forhandlende tema. Den ene moren beskriver bruk av hijab som en kulturell tradisjon, og ønsker at døtrene skal bruke det. En annen mor sier derimot at Islam krever at

man må bruke hijab, men er likevel opptatt av at hennes døtre må ta avgjørelsen selv. På spørsmål om hvorfor det er viktig at de tar avgjørelsen selv, forklarer hun:

Når du tar avgjørelser selv, så er du enig. Du godtar det selv. Du har respekt for det, men hvis noen blir tvunget til å gjøre noe, vil de gjøre det, men ikke av fullt hjerte.

Moren er opptatt av at bruk av hijab skal være et eget ønske, ikke tvang. Selv om religionen ifølge henne krever det, er det viktigere at bruk av hijab skjer av ekte ønske. Selv om hun selv og datterens kusiner gikk med hijab i hjemlandet, respekterte hun derfor at datteren ikke gjorde det. Det personlige ønske står høyest, og er uavhengig av konteksten de befinner seg i. Datteren har også valgt å ikke bære hijab i Norge. En annen mor beskriver forhandlingen med sin datter slik:

Hun eldste datteren min brukte skjerf på hodet da vi bodde i hjemlandet, men da vi kom hit var hun den eneste på skolen, og det var ikke så behagelig for henne. Så hun begynte å snakke med meg og mannen min om det. Vi begynte å diskutere og hun fikk lov å ta det av fordi det er en vanskelig situasjon her. Men hun måtte.. hun forholder seg til sine kulturer, sånn som bønn.

Var det vanskelig for dere å la henne få lov til å gå uten?

Jeg ville helst at datteren min skulle fortsette å bruke det, men jeg følte også at hun ble adskilt fra resten av skoleelevene. Hun fikk ikke noen kontakt og var helt alene. Hun var den eneste med innvandrerbakgrunn på skolen. Så vi diskuterte dette og til slutt så fikk hun lov. Men jeg sa at hun måtte tenke seg om og være helt sikker.

Morens beskrivelse viser at konteksten spiller en rolle for om datteren må gå med hijab eller ikke. At datteren har venner blir et viktigere hensyn å ta, enn om hun går med hijab. Moren beskriver bruk av hijab som et kulturelt fenomen. Når datteren ikke lengre går med hijab er det viktig at hun viser at hun forholder seg til sine kulturer på andre måter. Hun bruker bønn som eksempel, men som et kulturelt uttrykk, ikke religiøst. En annen mor viser til sin indisk/pakistanske klesdrakt som et eksempel på at hun har en mann som ikke er så streng og tradisjonsbundet som andre menn fra samme land:

Mannen min er annerledes enn de andre, heller ikke han er helt fri, men han er mye bedre enn de andre.

På hvilken måte da?

Vi har fått lov til å bruke sånne klær for eksempel, jentene er helt som norske og jeg som er kona jeg har fått lov å jobbe og gå på skolen og kan bruke hva jeg vil av klær. Det er ikke vanlig å bruke sånne klær, ikke for damer i hvert fall.

Er det noen andre du kjenner fra samme land som deg som bruker vanlige klær?

Ikke damer. De som er jenter, som ikke er gift. Det er noe annet.

Så det er forskjell på klesstilen når man er gift og ikke?
Ja, det er derfor jeg sier damer og jenter. Damer er de som er gift, de som ikke er gift, er jenter. Men vanligvis får jenter heller ikke lov til å gå kledd slik.
Så hvorfor tror du at du får lov til å gå i vanlige klær?
Fordi at mannen min er åpen. Han er ikke så...
Kontrollerende?
Ja, riktig.
Så barna får også lov til å gå i vanlige klær?
Ja.

Morens fortelling om klesdrakt viser de kjønnsmessige og generasjonssmessige forventningene som symboliseres gjennom kvinners klesstil. Hun trekker en grensemarkør mellom jenter og damer som omhandler om de er gift eller ikke. Vanligvis er det kun jentene som får lov til å gå kledd slik som henne. Når hun gjør det selv om hun er gift, er dette et symbol på at hun har en mann som er mer "liberal" enn andre menn fra samme land. Hun har fått lov til å ta del i det norske samfunnet gjennom jobb og skole. Moren forteller at døtrene får lov til å gå kledd "helt som norske". Hennes fortelling signaliserer at det er mannen som bestemmer hvordan hun og barna skal gå kledd, og indirekte på hvilke måte de får integrere seg i det norske samfunnet.

En neste mor beskriver klesstilen sin ut i fra familiens bakgrunn. Hun sier at familien hennes kom fra en storby, at de var åpne, ikke konservative og "lite sør-asiatiske sånn sett". Hun sier at hun aldri gikk i tradisjonelle klær i hjemlandet og at moren hennes heller aldri gjorde det. Hun sier at familien var vestlig kledd da de dro på jobb og forteller at hun aldri har gått med hijab. Med familien til mannen hennes var det imidlertid annerledes. Hun begrunner dette med at familien hans kom fra en liten by i hjemlandet hvor det var annerledes tankegang. Moren beskriver det som en stor overgang for henne og forteller at det tok lang tid før hun lærte å forholde seg til at hun måtte bruke sjal i nærheten av dem. Mannen hennes gav henne imidlertid tillatelse til å ta av sjalet når familien var ute av syne. Hun sier at mannen selv hadde bodd i en storby og derfor ikke var "så vanskelig". Moren sier at mannens familie har forandret seg mye siden de to ble gift. De har nå flyttet til en større by og hun sier de har blitt "mer moderne". Hun forklarer det med at man blir påvirket av miljø og omstendighetene rundt.

Denne morens klesbruk kan forstås ut fra klassemessige, kjønnsmessige og kontekstuelle forhold. Det at hun og de andre mødrene jeg har intervjuet, kun snakker om klesdrakten til kvinnene og ikke menn, viser de kjønnsmessige forskjellene. Moren posisjonerer seg videre

som moderne og begrunner dette ut fra familiens velstand og det kontekstuelle faktum at de bodde i en storby. Mannens familie på landsbygda var derimot tradisjonelle. Moren bruker ulik klesbruk som et eksempel på hvor moderne/ tradisjonell man er. I tillegg kan familiens klesbruk forstås ut fra klassemessige forhold. Hadde familien bodd i en storby, men ikke hatt samme status og rikdom, er det ikke sikkert at mulighetene for å gå vestlig kledd hadde vært like akseptert av omgivelsene.

Den siste moren beskriver valg av klesstil ut fra religiøse grunner. Når jeg spør hvorfor hun har valgt å gå med hijab svarer hun:

Jeg føler at det, man vil jo gjøre, at min tro skal være fullkommen da, det er liksom at man strekker seg hele tiden, at man er flinkest mulig innenfor rammene av islam, da føler jeg at man skal gå anstendig, ikke bare hijab, men at man skal gå anstendig, dekke kroppen sin. Og så er det identitet kanskje, man får jo en identitet, et stempel, en trygghet kanskje. Nå har det litt bare vanesak. Det er ikke så viktig nå lenger, jeg tenker av og til.. men nå går jeg bare med det.

Moren forteller at hun kommer fra en familie som ikke er ”så veldig” religiøs og at verken søstrene eller moren hennes går med hijab. Hun tror at mannen hennes egentlig hadde ønsket at hun viste det fine håret sitt, men det har blitt en vanesak for henne å gå med hijaben nå. Hun begynte å gå med den da hun var omkring nitten år og ble aktiv i en islamsk forening hun kom i kontakt med gjennom venner på universitetet. Siden hun selv har tatt valget, tenker hun at datteren eventuelt må finne ut om hun vil gå med hijab på egen hånd. Hun ønsker imidlertid at datteren vil ta valget som henne, og begrunner dette slik:

...man tror jo... og det gjør jo kanskje at man holder seg unna litt sånn ting og tang, ikke sant, at man oppfører... det er jo kanskje litt garanti for at man går riktig vei, jeg tenker, det er jo rus og det er jo så mye som kan skje. Man kan havne i feil miljøer og.. man gir jo en sånn..

Ja, litt sånn symbolsk beskyttelse?

Ja, symbolsk kanskje, jeg vet ikke.. Men vet du hva hun sa her en dag vi var på en båttur, for hun har fått med seg det at ”Det er jeg som bestemmer om jeg vil gå med hijab”, så jeg tenkte da har hun skjønt det, at det er hennes rett, at det er hennes valg.

Moren sier videre at det viktigste for henne er at datteren er opptatt av islam og at hun har et forhold til gud. Det er noe som betyr mye for henne og som hun ønsker å videreføre til sine barn. Morens fortelling kan forstås ut fra en norsk selvrealiseringskontekst der det handler om å ”finne veien” og ”oppleve meningen” selv uavhengig av hva andre velger å gjøre. Datteren

skal derfor få lov til å velge selv om hun vil gå med hijab, men moren håper imidlertid at hun gjør det fordi hun tenker det kan være en garanti for at datteren ”går riktig vei”. Dersom hennes datter velger å gå med hijab, kan det med andre ord være en symbolsk trygghet for at hun ikke havner i feil miljøer. Moren ønsker dette, samtidig som datteren ”har skjønt” at hun kan velge selv²⁷.

Diskusjonen om hijab har vært debattert i mediene siden vinteren 2004 (Farstad 2004)²⁸. Farstad viser til Marianne Gullestad (2002) som skriver at motstanden kvinner som bærer hijab opplever, kan tolkes som en motstand mot en livsform som oppfattes som ikke-valgt, og dermed tradisjonell. Samtidig kan hijaben oppfattes som en trussel mot selve skillet mellom sekulær offentlighet og religiøst og familiært privatliv som den nasjonale orden hviler på. Fortellingen til mødrene jeg har intervjuet, viser hvordan de dikotomiske oppfatningene som har preget debatten, er for stereotypiske til å favne virkeligheten. Istedenfor at kleskodene handler om tradisjon versus modernitet, likestilling versus undertrykkelse, religion versus sekularisme, synliggjør mødrenes fortellinger at bruk av, i deres tilfelle, hijab, ”indisk/pakistanske hverdagsklær” og ”vestlige” klær, er sammenvevde prosesser med komplekse symboler knyttet til seg, og som derfor ikke kan forstås samlet sett, men som må forstås ut fra hver enkelt tilfelle.

4.4 Forholdet til skolen og barnas lekser

På lik linje med forrige delkapittel, vil det analytiske blikket fremdeles være på handlingsplanet, men forståelsesplanet og relasjonsplanet vil samtidig skinne igjennom også her. På samme måte som utviklingen av dette prosjektet kan beskrives som en ”runde – på – runde”, hvor temaet, problemstillingen og forskningsfokuset utarbeidet seg i en kontinuerlig ”dialog” med hverandre, kan menneskers handlinger, relasjoner og forståelser forstås. Istedenfor å studere om handling leder til forståelse eller omvendt, ansees disse prosessene som parallelle og sirkulære. Det er derfor vanskelig å snakke om det ene uten at de andre skinner igjennom.

²⁷ Å velge selv, men innenfor visse rammer, er et tema som belyses nærmere i kapittelet ”Selvstendig og avhengig?”

²⁸ Mens debatten i 2004 i hovedsak ble påbegynt på grunn av Frankrikes lovforslag om å forby religiøse symboler i skolen, blusset debatten opp igjen her i Norge vinteren 2009, på bakgrunn av en diskusjon om bruk av hijab i politiet. Flere kvinner med muslimsk bakgrunn markerte seg i debatten som kuliminerte 8 mars da Sara Azmeh Rasmussen protesterte mot det hun mener er en kjønnssegregering, med å tenne på en hijab under markeringen av kvinnedagen på Youngstorget i Oslo.

En av mødrene forteller at mange familier med samme etniske minoritetsbakgrunn som henne selv, opplever at nordmenn er veldig flinke med barna sine. Hun føler at foreldrene i nabolaget gir barna sine mye tid og at dette er noe hun blir smittet av. Hun forteller at hennes egne foreldre ikke brukte mye tid på henne da hun var barn og at de aldri sjekket leksene hennes. Hun tenker at hun og søsknene ble ansvarliggjort og at hun har blitt selvstendig av det, samtidig som hun sier det er en sorg for henne at de ikke fulgte henne mer opp. Når det gjelder lekser har hun forstått på andre foreldre med etnisk norsk bakgrunn, at det ikke var så vanlig med lekseoppfølging før som det er nå. Hun opplever at det er mange krav og synes at det nesten er like mye lekser til foreldrene som til barna. Hun beskriver videre:

Skolen krever mer av foreldrene også, men jeg prøver liksom, det er mye å lære, men jeg tenker at etniske nordmenn er mer.. men jeg vet ikke hva du syns, det er kjernebegrepet, ikke sant. Vi er jo vant med storfamilien, at man skal gi... men det tenkte jeg mye mer da barna var små, at man var sosial og masse middager og familie og sånn, men nå er det ikke så mye tid til det, man lærer faktisk at man må gi mer tid til barna sine, de trenger det nå, vi snakker ofte om det, at det faktisk er de som trenger det mest nå, så får vi heller ta storfamilien etterpå.

Hvorfor tenker du at de trenger tid?

For det er bare to voksne nå. Det er ikke flere voksne å spille på, som når man er en storfamilie. Så det er bare vi som faktisk sitter med ansvaret, og samfunnet er litt bygd sånn også, at man er litt sånn, man må, liksom det er viktig å bruke tid med barna sine, hvilke venner de har, hvilke miljø de har, før var det sånn at våre venner skulle komme på besøk, nå er det sånn at deres venner skal komme på besøk, men jeg tenker det er utviklingen, det er viktig at de får besøk av sine venner, og da er det viktig at jeg har det litt ryddig, har litt pannekaker, ikke sant, så det går mye tid til sånne ting.

Denne moren trekker en grensemarkør mellom foreldre med samme etniske minoritetsbakgrunn som henne selv og etnisk norske foreldre, når det gjelder hvor flinke de er til å følge opp barna sine. Hun sier at hun selv ikke opplevde at foreldrene sjekket hennes lekser. Hun har imidlertid forstått fra andre som hun kjenner med norsk bakgrunn, at deres foreldre heller ikke sjekket leksene da de var små. Hun forklarer med andre ord forskjellen ikke bare ut fra etniske forskjeller, men også generasjonsmessige og samfunnsmessige forhold. Hun opplever at skolen krever mer av foreldrene nå enn før. Dette påvirker hvor mye tid hun opplever at hun har til storfamilien. Siden de har valgt å bo som en kjernefamilie medfører dette at hun og mannen også må bruke mer tid på barna. Mens det i en tradisjonell familie ville vært mange voksne til å følge opp barna, er de nå bare to. Hun tenker også at slik

det norske samfunn er bygget opp, krever det at foreldrene følger med og bruker tid sammen med barna²⁹.

I boken ”Skolebarn og skoleforeldre” (Ericsson og Larsen, 2000) fremheves det hvordan skolen stiller krav til barnas hjemmeliv. Skolens lange arm inn i privatlivet kan betraktes som en form for ”pensumisering” av familielivet. Det er en krevende oppgave å ha barn i skolen, og foreldrenes innsats består i å bidra til at barna stiller forberedt og opplagte på skolen hver dag. Studien understreker at skolen setter krav til, og vurderer hjemmene ut fra en felles norm. Ifølge Ericsson og Larsen kommer dette tydeligst fram i forhold til etniske minoritetsfamilier. Når det gjelder morens historie, kan den forstås som en tilpasning til det norske skolesystemet. Hun beskriver hvordan hun opplever at ”*det er like mye lekser til foreldrene*” og hvordan skolens krav påvirker hvor mye overskudd og tid hun har til å bruke på storfamilien. Skolens krav til dem som foreldre sees opp mot storfamiliens tradisjonelle krav til dem som voksne. Moren argumenterer derfor eksplisitt for at barna er de som trenger henne og mannen mest på nåværende tidspunkt, derfor må hensynet til storfamilien komme senere. Morens fortelling belyser hvordan nye krav og utfordringer fører til at hun forstår ting på andre måter og gjør andre ting enn tidligere.

En av de andre mødrene er opptatt av at barna må lese arabiske lekser tre ganger i uka. Hun forteller at de er nødt til å lese høyt på arabisk og så oversette til norsk slik at de også kan lære henne norsk. Moren opplever at hun ikke kan følge opp barnas lekser her i Norge siden hun ikke skjønner språket. Hun bekymrer seg likevel i mindre grad når det gjelder barnas lekser her enn det hun gjorde i hjemlandet. Hun synes at barna har mindre lekser her i Norge og føler derfor at skolesystemet er mer behagelig både for foreldrene og barna. En av de andre mødrene er derimot bekymret for barnas skolegang fordi hun opplever at hun og mannens hjelp ikke strekker til slik skolen krever. Hun sier at de prøver å hjelpe med leksene så godt de kan. Hun ber også de eldste barna hjelpe de yngste der hun og mannen ikke kan bidra. Moren er opptatt av at barna skal gå på leksehjelp i regi av Røde kors på ettermiddagen. Hun forteller også at hun liker best at barna hennes er sammen med norske barn på fritiden fordi hun har erfart at norske barna kan sitte sammen og gjøre lekser mens de hjelper hverandre. Moren ønsker at barna skal ta utdanning som hun selv ikke fikk muligheten til. Konsekvensen er at

²⁹ Forholdet til sosiale nettverk og oversikt over barnas nettverk vil jeg belyse nærmere i kapittel 5.

barna må bruke mer av fritiden på lekser enn kanskje andre barn med etnisk norsk bakgrunn gjør, fordi hun og mannen ikke kan bidra i like stor grad. Hun opprettholder likevel kravene til barna ut fra en forståelse om at utdanning vil føre til at barna får et bedre liv enn det hun selv har hatt.

Rapporten ”Foreldreinvolvering i skolen” (Bæcks 2007 i Aarset og Sandbæk 2009) viser at foreldre som ikke har norsk som morsmål i større grad enn andre foreldre mener at de har for mye å gjøre i forbindelse med leksearbeid, samt at de har for mye ansvar for barnas skolegang. Analysen i Bæcks studie indikerer at foreldre som har annet morsmål enn norsk strever mer enn andre foreldre på en del områder av skole – hjem samarbeidet. Foreldrene med etnisk minoritetsbakgrunn som Aarset og Sandbæk har intervjuet i forbindelse med deres prosjekt om ”Foreldre, verdikonflikter og ungdomsvalg”, synliggjør at en grunnleggende verdibrytning mellom hjem og skole handler om kombinasjonen av det sterke fokuset på rettigheter og selvbestemmelse i norsk barnepolitikk og i den norske barne- og ungdomsdiskursen på den ene siden, og foreldrenes opplevelse av et negativt fokus på dem som ”innvandrerforeldre” på den andre siden. Foreldrene så ikke på skolen som en relevant aktør i en eventuell verdibrytning mellom dem og barna, fordi de anså skolen som ”barnas beskytter” og dermed som en aktør som kunne være med til å splitte foreldre – barn relasjonen. Selv om foreldrenes meningsutsagn i Aarset og Sandbæks studier ikke kan generaliseres på grunn av et begrenset utvalg, er det likevel interessant å se utsagnene til deres foreldre med etnisk minoritetsbakgrunn, opp imot hva mødrene jeg har intervjuet sier om skolesamarbeidet. De to mødrene som snakker eksplisitt om dette, er i motsetning til foreldrene i Aarset og Sandbæks studie, svært fornøyd med samarbeidet med skolen. Moren som forteller at hun er bekymret for barnas skolegang på grunn av henne og mannens manglende norskkunnskaper, fremhever at hun har jevnlig kontakt med sine barns lærere, og tar opp ulike bekymringer og problemstillinger med dem. Hun er fornøyd med samarbeidet og stoler på at de kontakter henne dersom det skulle være noen problemer. Hennes bekymring omhandler med andre ord ikke en følelse av manglende forståelse eller samarbeid fra skolens side, men at hun og mannen ikke kan stille opp så mye for barna som de ønsker. Moren som sier at hun bekymrer seg mindre for barnas lekser her enn i hjemlandet, forteller også at hun er svært fornøyd med samarbeidet med skolen. Da familien kom til Norge, opplevde de kulturelle og religiøse forskjeller i møte med skolen. Hun beskriver at ifølge deres tradisjoner, kan ikke barna kle av seg og være nakne foran andre. Dette ble en utfordring når barna skulle ha gym og svømming. Moren forteller at rektoren viste forståelse da de tok opp

problemstillingen ”*Han skjønnte hva vi sa og at vi ikke bare kan be barna om å bytte kultur*”. Mens foreldrene i Aarset og Sandbæks studie ser på skolen som ”barnas beskytter” og en aktør som kan bidra til å splitte foreldre – barn relasjonen, opplevde derimot denne moren skolen som en aktør de kunne forhandle seg fram til en god løsning med.

4.5 Fritid og aktiviteter

Når det kommer til det vi i norsk kontekst definerer som organiserte fritidsaktiviteter, er det de to mødrene som har bodd lengst i Norge som snakker om, og uttrykker at de er opptatt av dette. Når jeg spør moren som har bodd noen år i Norge om barna hennes har noen fritidsaktiviteter, sier hun at den eldste datteren har en deltidsjobb og en yngre datter går med reklame en gang i uka. Hun nevner ikke ordet fritidsaktiviteter, noe som kan implisere at dette er et ”middelklassefenomen” i større grad enn det norske samfunnet vil ha det til å være. I forrige kapittel om lekser fortalte den samme moren at hun er opptatt av at barna skal gå på leksehjelp i regi av Røde kors om ettermiddagen. Hun er også opptatt av at barna skal ha fritid og kunne leke ute, men at leken skal foregå med noen grenser. Hun liker best at barna leker med etnisk norske barn og forklarer dette med at hun opplever at norske barn er ”roligere” og at de viser hverandre respekt i motsetning til ”utenlandske” barn som er opptatt av å krangle og si stygge ord til hverandre. Hun føler at de ”utenlandske” barna er ute og leker hele dagen og at de for eksempel glemmer å spise.

Morens beskrivelse kan forstås som at hun er opptatt av at barnas lek skal ha et ”innhold” og at den skal være konstruktiv, i motsetning til de ”utenlandske” barnas ”destruktive” lek. Hun viser at hun ønsker at barna skal lære noe gjennom leken og at hun er bevisst lekens sosialisering- og oppdragelsesfunksjon. Hun mener at norske barn viser hverandre respekt og at de har lært å være ”rolige”. Denne moren bruker begrepet ”rolig” også om seg selv og sin egen utvikling fra barn til voksen. Hun sier at da hun ble mor som tenåring var hun ”urolig” og ”umoden” og mest opptatt av å tenke på seg selv. Da hun ble eldre ble hun ”roligere” og ble i større grad i stand til å vise sine barn oppmerksomhet. Det at denne moren ønsker at hennes egne barn skal lære av de norske ”rolige” barna kan derfor forstås som at hun ønsker at de skal lære å ta vare på seg selv og vise omsorg for sine omgivelser.

I norske medier har det pågått debatter om foreldre med etnisk minoritetsbakgrunn sin manglende deltakelse i organisasjonslivet, både når det gjelder å få barna til å delta,

tilrettelegge og bidra i barnas fritidsaktiviteter. Naser Kader viser i sin bok ”Ære og Skam” (1996) til en liknende utfordring i dansk kontekst. Kader forklarer at det er tradisjon for at muslimske familier skal fremstå som samlet, sterke og urørlige. Eventuelle problemer skal holdes og løses innenfor familiens fire vegger. Verden utenfor familien er ikke så viktig. Derfor består ansvarligheten og engasjementet primært i forhold til familien, mens ansvarlighet og engasjement i forhold til samfunnet blir noe sekundært. Kaders beskrivelse kan likne majoritetens oppfatning av manglende deltakelse i Norge. Familiestrukturene blir dermed sett på noe som ”hindrer” barns utfoldelse siden de ”hemmer” deltakelse i organiserte aktiviteter. Historiene til tre av de mødrene jeg har intervjuet, og som *ikke* snakker om organiserte fritidsaktiviteter, kan istedenfor en slik stereotyp oppfatning, forstås ut fra praktiske og kontekstuelle forhold. Mødrene uttrykte en bevissthet i forhold til den norske samfunnskontekst og et ønske om å delta i større grad. Manglende språkkunnskaper ble imidlertid framlagt av de to nyankomne som den viktigste årsaken til at de følte at de ikke kunne ta ”full del” i samfunnet. Samtidig er tilegnelse av språk en tidkrevende prosess, og noe som påvirker foreldres kapasitet og tilgjengelighet. Den ene moren jeg har intervjuet har åtte barn fra barnehagealder til videregående skolealder. Hun har praksisjobb fem dager i uka og går til norskkurs to kvelder i uka. Mannen hennes er for tiden syk og de lever på statlig stønad. Dette er strukturelle forhold som har innvirkning på hvor mye faktisk tid og økonomiske ressurser hun har til å følge opp hvert enkelt barn.

En av de mødrene som delvis har vokst opp i Norge, føler at norsker er veldig opptatt av å være sammen med barna sine, og sier at dette er noe hun blir ”*smittet av*”. Hun forteller at familien bor på et sted med sterk fotballkultur. I starten tenkte hun ”*åh, måtte vi flytte her*”, men forteller at hun og mannen har deltatt på fotball-cup med barna og fant ut at det var en artig ”*familieting*”. Sønnen startet med fotball først. Hun sier at datteren har prøvd ut å gå på svømming og turning, men at ingen av delene falt i smak. Moren hadde aldri tenkt at datteren skulle begynne på fotball, men da en nabo spurte hvorfor ikke datteren også startet, fant de ut at det var en god idé. Når jeg spør om barna liker å spille fotball svarer hun:

Ja, det er kjempegøy, men jentene har litt mer gøy da, guttene tar det litt for alvorlig, og pappaene tar det altfor alvorlig, ja, akk, ah, det er liksom ja.. Men så vil barna mest ha med meg på trening da, for da får de mindre prestasjonsangst.... så jeg tror han har tatt det litt innover seg og skjönt at han skal være, ja.... Pappaene, det er så viktig at de skal prestere ikke sant, barna blir jo ikke Ronaldo på en dag, men de tror det... Jeg tenker så lenge de... når barna begynte, de visste ikke hvilken retning de

skulle slå ballen ikke sant, så man må tenke utgangspunktet, så vi snakker ofte om det da, at dere må ta det litt med ro og, senke litt kravene, føler jeg

Moren forteller at hun synes mannen retter litt for mye på barna. Hun tenker at det er artigst for barna er at de får spille i fred, så vil de lære seg reglene og triksene etter hvert. Hun tror at fedre generelt vil ha raske resultater og at mannen hennes er litt for ivrig. Hun føler imidlertid at han har begynt å skjønne litt og forsvarer ham med å si at de ikke har hatt barn før så alt er nytt for dem. De må finne ut hva som fungerer og ikke fungerer. Hun sier at forrige uke så fant familien ut at de kunne spille fotball sammen alle fire. Det viste seg å være en fin aktivitet og en fin læring for barna. I tillegg tenker hun at det er en god trening for mannen hennes. ”Så det er nøye planlagt” sier hun spøkefullt.

Morens fortelling viser hvordan hun ivaretar mange hensyn på samme tid. Hun posisjonerer seg som den ”tradisjonelt” omsorgsfulle mor som er opptatt av at barna skal glede seg over det de gjør uten å tenke prestasjon. Mannen hennes er derimot opptatt av at barna skal prestere og tar aktiviteten mer alvorlig enn hun selv gjør. Moren forhandler derfor med ham om at han ikke må kreve for mye av barna. Fortellingen viser også at barna får lov til å være med å bestemme hvem de vil skal følge dem på fotballtrening. Barna har derfor en ”makt” fordi de kan ”velge faren bort” dersom han dirigerer dem for mye. På denne måten er alle parter involvert i fotballaktiviteten og forhandler seg fram til en løsning som fungerer for alle (Gullestad 1989). Moren trekker et kjønnsmessig skille når hun sier at hun tenker at jentene har det mer moro enn guttene. Hun tillegger det å ha et konkurranseinstinkt til guttene og fedrene i større grad enn til jentene og mødrene. Moren er videre opptatt av at familien skal gjøre ting sammen. Ved å spille fotball sammen med barna får familien en fellesskapsfølelse, barna får oppleve mestring, samtidig som hun sikrer at mannen får trening og dermed bedre helse.

En av de andre mødrene som har bodd i Norge i flere år, forteller at datteren sitter og ser på musikkprogrammer hele tiden. Mor synes ikke noe særlig om dette fordi hun vil at datteren skal være litt aktiv. Hun prøver derfor å få datteren til å starte med noen fritidsaktiviteter. Datteren har hatt lyst til å begynne med håndball og moren har sagt hun kan få lov til å begynne, men at hun ikke orker å kjøre henne fram og tilbake. Sønnen hennes har gått på fotball og hun synes det ble slitsomt med all kjøringen ved siden av full jobb. Hun har sagt til datteren at hun kan sykle eller gå til håndballen siden hun ikke orker å kjøre henne, eller hun kan avtale med venninner slik at foreldrene alternativt kan dele på kjøringen. Moren er i en

forhandling hvor hun på det ene siden ønsker hun at datteren skal komme mer i aktivitet, samtidig som hun ikke orker å stille opp med kjøring og henting. Hun forhandler seg fram til en løsning om at hun kan dele på kjøringen med andre foreldre. Hun legger ansvaret for å få i gang en slik ordning på datteren, noe som kan forstås som et ansvarliggjøringsprosjekt. Selv om hun har motivert datteren til å komme i gang med en aktivitet, ønsker hun at datteren skal ta ansvar for å legge til rette slik at aktiviteten kan gjennomføres. Det er derfor viktig at datteren velger en aktivitet hun selv har lyst til å begynne med, slik at datteren selv er motivert for å gjennomføre aktiviteten. I morens fortelling om fritidsaktiviteter, er barnas far ikke tilstede. I motsetning til den forrige moren hvor faren var meget engasjert i barnas fotballaktivitet, er farens posisjon i dette tilfelle taus. Begge mødrenes fortellinger indikerer likevel at det fortsatt er de som har hovedansvaret for barnas trivsel og utvikling til tross for deres økte deltakelse i yrkeslivet (Hennum 2002)

4.6 Oppsummering

I dette kapittelet har mangfoldet og nyansene i mødrenes fortellinger om dagliglivet vært hovedfokus. Det analytiske blikket har vært på handlingsplanet og vi har sett hvordan moderskapets utforming kommer til uttrykk i den konkrete ”gjøringen” i dagliglivets aktiviteter. Vi har sett eksempler på hvordan mødre lager rutiner i hjemmet. Noen lager kaffe og matpakke, noen lager tradisjonell mat fra hjemlandet, mens andre lager pannekaker når barnas venner kommer på besøk. Noen hjelper til med lekser, noen lærer barna arabisk og andre spiller fotball med barna. Gjennom disse *gjøringene* har jeg blant annet belyst hvordan en opprettholdelse av tradisjonelle rutiner i dagliglivet, kan være et ønske om å skape kontinuitet. Maten man spiser, det man bruker tiden på og klærne man tar på seg, gir uttrykk for ulike verdier og idealer som sunnhet, selvstendighet og ansvarlighet. Disse verdiene og idealene er *forståelser* mødre legger til det de gjør. Videre har jeg belyst hvordan skolen stiller krav som påvirker tradisjonelle familiestrukturer. Når det gjelder barns fritidsaktiviteter, peker jeg på hvordan strukturelle forhold som økonomi og begrensede norskkunnskaper spiller inn på mødrenes kapasitet og tilgjengelighet. I beskrivelser av fritiden, har jeg belyst hvordan mødre ivaretar mange hensyn samtidig og hvordan deres fortellinger indikerer at det fortsatt er mødre som har hovedansvaret for barnas trivsel og utvikling til tross for økt yrkesdeltakelse.

5. ULIKE LIVSBETINGELSER OG FORUTSETNINGER

Hennum (2002) referer i sin avhandling til Goody som definerer foreldrenes oppgave som femdelt: Unnfangelse og svangerskap, overføring av slektsstatus og slektsidentitet, omsorg, utdanning og økonomisk støtte. Ifølge Goody må disse oppgavene utføres for å muliggjøre et generasjonsskifte i et samfunn. Implisitt i dette ligger foreldregenerasjonens livsviktige funksjon som handler om menneskenes overlevelse, om et samfunns død eller videre liv, både fysisk, sosialt og kulturelt. Foreldregenerasjonen trengs både for å føde barn og for å føre dem inn i en kultur og et samfunn (Hennum 2002, Gulbrandsen 2006). I dette kapitlet vil jeg fokusere på *forståelsene* som kommer fram i mødrenes fortellinger om hverdagslivet. Som vi har sett også i de forutgående kapitlene, gjør slike forståelser seg synlige i den helt konkrete gjøringen av moderskapet i interaksjon med andre. Denne gjøringen er forankret i tid og rom, men forståelsene signaliserer en betydning utover den tidsmessige og stedsmessige kontekst. Jeg vil i dette kapitlet også se på sammenhengen mellom gjøringene, forståelsene og relasjonene på tvers av ulike kontekster. Hva skjer når konteksten endres og hvordan påvirker nye handlinger etablerte relasjoner og forståelser? Endelig vil jeg se på hvordan endrede gjøring og forståelser bidrar til endrede kulturelle konstruksjoner.

5.1 Kontroll hjemme – kontroll ute

Jeg ville ikke ha så stor kontroll over barna hjemme. Når det var så mye kontroll utenfor.

En av mødrene opplever at norske mødre har mer kontroll over barna sine. Hun føler at når norske mødre sier ”*nå er det leggetid*” så er det leggetid, mens hun forteller at det hjemme hos dem blir masse mas om at barna må legge seg før de kommer seg i seng. Hun sier at hun ikke har så mye kontroll på den måten og tenker at hun kanskje er litt for snill til å være streng mot barna sine. Når jeg spør hvordan det var i hjemlandet, sier hun at det ikke var så stor forskjell, men at krigen gjorde at hun ikke ville ha så stor kontroll over barna når det var så mye kontroll utenfor. Morens utsagn viser hvor mye konteksten spiller inn med tanke på de regler og rutiner som hun som mor utformer ovenfor sine barn. På grunn av ”det kontrollerte” samfunnet de har bodd i, har hun ønsket å kompensere for dette, med å være ”snillere” og mindre kontrollert hjemme. Her opplever hun imidlertid et ”friere” samfunn som krever en annen struktur fra hennes side. Moren trekker en dikotomisk linje mellom det å være streng versus det å være snill. Hun ser på seg selv som en snill mor, og har derfor problemer med å

være streng mot barna sine. Dette kan forstås i sammenheng med det Hennem (2002) omtaler som kjærlighetens og autoritetens koder. Kjærlighetens kulturelle koder begrenser autoritetsutøvelse, mens autoritetsutøvelse på sin side truer kjærlighetens kulturelle koder. En av de andre mødrene som nylig ankom Norge forteller at hun er bekymret for de yngste barna fordi hun merker at de har tatt til seg en del av den norske kulturen. Når jeg spør hvordan hun merker dette svarer hun:

De hører ikke når du snakker til dem. Nede hos oss så er de lydige, veldig lydige. Med en gang du snakker til dem så må de høre, men her så blir det veldig fram og tilbake. Så det er liksom de som har kontroll over moren, ikke moren som lengre har kontroll.

Mens den første moren opplever at norske foreldre har ”kontroll” over barna sine, opplever den andre at barna hennes har overtatt ”kontrollen” fra henne. Begge historiene gir uttrykk for at den nye konteksten i Norge, krever andre tilnærminger til barna. De kjente praksisene, som ofte ligger implisitt i samfunnskonteksten, utfordres av nye strukturer. Når den siste moren sier ”nede hos oss så er de lydige, veldig lydige” er det ingen eksplisitt forklaring i denne uttalelsen om hva som konkret skjer i slike situasjoner. Når moren sier ”med en gang du snakker til dem så må de høre” ligger det et skjult budskap om hva som skjer hvis barna ikke hører. Slike skjulte budskap kan dermed fort fortolkes og misfortolkes av utenforstående. Mens prosessene forløper seg som ”vante” og ”naturlige” for dem som deltar, kan slike ukjente prosesser være med på å skape stereotypiske oppfatninger om eksempelvis disiplinerende oppdragelse, trusler og vold. Et skjult budskap ligger også i majoritetens oppdragelsespraksiser og kommer her til uttrykk i den første morens oppfatning om at norsker har mer kontroll over barna sine. Hun beskriver dette når hun sier ”når norske mødre sier nå er det leggetid, så er det leggetid”. Når ”andre” ikke er kjent med oppdragelsespraksisene, overbevisningene og de utviklingsstøttende teoriene som ligger bak denne ”kontrollen” som moren her beskriver, kan det tilsynelatende se ut som at det faller seg slik helt naturlig at barna går til sengs når mødrene sier at de skal det. De bestrebelsene og omtankene som ligger bak ulike oppdragelsespraksiser er med andre ord ikke umiddelbart synlige eller forståelsesfulle for utenforstående. Moren vi møtte i kapittel 3, som fortalte om overgangen fra å ”kjeft” på barna til å ”snakke” med barna, krever som morens historie belyser, kunnskap om *hva* man skal snakke med barna *om*. Gjennom kunnskap har moren tilegnet seg begreper som gjør at hun kan reflektere over forholdet til barna på en annen måte. Gjennom kunnskap om samfunnsstrukturer, kan moren veilede og forklare barna på en annen måte enn tidligere.

Når minoriteten i møte med majoriteten opplever at eksisterende praksiser utfordres, og nye behov oppstår i nye kontekster, er kunnskap om utviklingsstøttende oppdragelse nødvendig for å kunne forstå den endringsprosessen som skjer. Dette betyr at en selv-refleksivitet ikke kun tvinges fram og er nødvendig for minoriteten i en migrasjonsprosess, men at den må løpe parallelt hos majoriteten. Man må kunne forstå og gjøre eksplisitt det som konkret skjer av oppdragelsespraksiser, for å kunne forklare praksiser som oppleves som ukjente og uforståelige for andre.

En av mødrene forteller videre at det er en helt annen frihet her i Norge fordi barna kan være ute å leke uten at hun trenger å være redd for bomber. For henne er det en stor lettelse at barna kan gå fritt omkring og at hun ikke trenger å spørre hvor de har vært. Hun forteller at mange gutter løper etter jentene i hjemlandet og at datteren hennes ikke fikk lov til å gå ut. Her får derimot datteren lov til å gå ut med venner. Hun er likevel bekymret for henne når det gjelder gutter, venner og seksualitet fordi hun opplever at alt er så mye åpnere. Det oppleves som en stor forskjell for henne at det er undervisning om kropp og seksualliv på skolen. Hun beskriver at mens informasjon om seksualitet og samliv er noe som blir ”*pakket inn*” i hjemlandet, opplever hun at alt foregår i åpenhet her. Hun forteller at hun alltid har vært opptatt av å snakke med barna om kroppsforandring og lignende ting, men sier at hvis man skulle snakke om seksualliv i hjemlandet så foregikk det ”*i skjul*”.

Men her så må du snakke om det. Fordi du lever i et sånn samfunn. Og jeg snakker med den eldste datteren ganske mye om saken. Fordi de ikke snakker så mye om det i hjemlandet, er det veldig, det er mange som får problemer, første dag spesielt etter at de har giftet seg, og hun vil ikke at barna skal oppleve det sånn. Hun vil at de skal få kunnskaper.

Morens fortelling kan forstås som at hun synes det er positive sider ved det hun opplever som mer åpen informasjon her i Norge, men at det stilles noen andre krav til henne som mor. Barna får mer kunnskap som kan komme dem til gode, men hun må snakke mer med dem om temaet slik at ”*de vet grensene sine*”. Hun sier at datteren får lov til å snakke med, og ha et godt forhold til alle, men at relasjonene skal foregå med grenser. Datteren får eksempelvis ikke lov til å bli kjæreste med noen. Moren er redd for hvordan barna blir påvirket av andres klesstil og jevnaldrene som er ute sent på kvelden. Hennes beskrivelse indikerer at et åpnere samfunn krever mer egen – kontroll hos barna. Dette krever igjen at hun som mor må informere barna om farer og konsekvenser i større grad enn det som var nødvendig i

hjemlandet. Mens hun der kunne holde datteren innendørs, ville dette stride mot det som er vanlig for jenter på datterens alder her. Når oppdragelsesmetodene beveger seg fra disiplinerende grenser som ikke krever en nærmere forklaring, til beskyttende grenser som settes nettopp gjennom språklige forklaringer, krever dette som tidligere nevnt kunnskap og begreper fra foreldrenes side til å sette ord på utfordringene.

Vi har til nå sett hvordan sammenhengen mellom handlingene, forståelsene og relasjonene på tvers av ulike kontekster er innvevd av mange momenter som foregår på samme tid og ikke uavhengig av hverandre. Når konteksten endres fra et ”kontrollerende” samfunn til et ”åpnere” samfunn gjør dette at handlinger, forståelser og relasjoner endres. Men det er ikke bare de store og dramatiske endringer som foregår i en migrasjonsprosess, fra en kontekst med krig til en fredelig kontekst, som skaper endringer. Måten den ene moren eksempelvis forstår norske mødre, påvirker hvordan hun forstår seg selv og utfører sine handlinger. Hvordan hun videre forstår seg selv som en ”snill” mor begrenser hennes autoritære handlinger og påvirker hennes handlingsrepertoar over for barna.

En av mødrene jeg viste til i kapittel 4.4 om ”Forholdet til skolen og barnas lekser” tenker at slik det norske samfunn er bygget opp, krever det at foreldrene følger med og bruker tid sammen med barna. Mens storfamilien før var tilstede og det da var mange voksne som hadde oversikt over barna, er de nå kun to voksne som har ansvaret. Mens de før brukte tid på storfamilien og andre venner, er hun nå opptatt av at det er barnas venner som skal komme på besøk. For at barna skal ønske å invitere venner på besøk og for at vennene skal ønske å komme på besøk, tenker moren at det er viktig at hun har det ryddig og kan servere barna noe godt. Som en av de andre mødrene forteller, er omgang med storfamilien kjennetegnet med at de ulike generasjonene har felles nettverk. Når de går på besøk eller får besøk, er barna med de voksne. På den måten kjenner foreldrene barnas venner og omvendt. Når storfamilien brytes opp medfører det andre sosiale bevegelser og dannelse av andre typer nettverk. Når barna får venner som foreldrene ikke kjenner, påvirker dette også foreldrenes posisjon. Dersom de ønsker å opprettholde kontroll over, og kjennskap til barnas miljø og vennekrets, medfører det at ting må gjøres på en annen måte. Som moren i kapitlet 4.4 påpeker, fører dette til at hun og mannen prioriterer at barnas venner skal komme på besøk til dem, fremfor å ”bruke tid ” på storfamilien. Morens fortelling er et eksempel på hvordan endring og kontinuitet er sammenvevde prosesser. Når sosiale relasjoner endres og flyttes *ut* av familien, fører dette til at andre personer blir invitert *inn* i familiens hjem. Selv om de sosiale

relasjonene forstås som ulike for storfamilien med nettverk *innad* i familien, og for kjernefamilien, med nettverk *utenfor* familien, er behovet og begrunnelsen for å ha kjenneskap til barnas miljø og vennekrets den samme. Fortellingen er også et eksempel på hvordan endrede handlinger og forståelser fører til nye kulturelle konstruksjoner av familieliv og venneliv.

En annen mor forteller at faren hennes ofte sier til henne at hun ikke må bli for streng mot barna sine og nekte dem å gjøre ting eller å gå steder. Hun sier at moren hennes ikke var så streng mot henne som hun selv er mot sin datter. Hun forklarer dette med at da de flyttet til Norge på 70 – tallet, bodde de i en liten by der alle kjente alle, mens hun i Oslo opplever at hun hele tiden må forklare og minne barna på å passe seg og holde seg unna visse miljøer. Hun forteller at moren hennes sier til henne:

”Hvorfor er du sånn, du fikk jo lov av meg?” men de fortalte meg hva slags grenser jeg hadde og hva jeg kunne gjøre og ikke, og sånn kan man også gjøre, for tiden forandrer seg hele tiden ikke sant, man skal liksom ikke være.. det er det moren og faren min snakker om hele tiden, man skal ikke være for streng hele tiden heller, for da vil jo barna prøve seg, når man har det veldig strengt hjemme så gjør de det, men vi har liksom ikke vært noe strenge mot barna, de vet jo hvordan vi skal leve, og hvor grensa går og hva de ikke skal gjøre og hva de skal gjøre, så håper jeg jo at det skal gå greit.

Denne moren kan sies å være i en forhandling med seg selv om hvordan hun skal posisjonere seg som tydelig mor. Hun opplever at tiden og stedet de bor, krever at hun er mer grensesettende ovenfor sine barn fordi det er ”større farer”. Samtidig må hun stå til ansvar ovenfor sine foreldre som spør hvorfor hun er strengere mot sine barn enn de var mot henne. Hun strides mellom å være grensesettende fordi konteksten krever det, samtidig som hun mener at barna vil bryte grensene dersom hun blir for streng. Moren forteller videre at hun har inntrykk av at mange familier som kommer fra samme land som henne setter grenser først når barna har blitt femten, seksten år. Hun tenker at det er bedre at barna får informasjon helt fra begynnelsen, fra de er små. ”Da slipper man å måtte skjerpe inn alt på en gang”. Moren utdyper at siden hun har bodd det meste av livet i Norge og har gått på skole her, så vet hun hvordan kulturen, skolen og utelivet er. Hun forteller at hun selv var mye ute med venner, på kino og på diskotek. Hun er derfor opptatt av å ikke nekte barna sine dette, men gi dem råd om hva som er bra og ikke. Hun synes det er viktig at barna skal få vite hva som er bra og ikke, og så får de heller ta konsekvensene av det etterpå. Denne morens forhandling med sin egen mor kan forstås i forhold til hennes fortelling om at hun selv setter grenser ”tidlig” mens

andre familier hun kjenner fra samme land setter grenser ”sent”. Det hennes egen mor reagerer på, er muligens ikke det at hun setter grenser, men at grensene settes ”for” tidlig i forhold til det hennes egne foreldre er vant til eller har erfaring med. Jeg opplever at moren prøver å finne en balanse mellom å informere barna, men ikke nekte dem noe, siden hun selv har bodd det meste av livet i Norge og ”vet hvordan det er”. Hennes uttalelse indikerer at for å unngå å være ”for streng”, passer hun på å ikke nekte barna noe eksplisitt. Ved å si at ”barna vet jo hvordan vi skal leve” indikerer hun imidlertid at det ligger en tydelig implisitt forventning til barna om hvordan de skal oppføre seg. Dette vil jeg komme nærmere inn på i delkapittelet ”Selvstendig og avhengig?”. I neste delkapittel vil jeg belyse nærmere hvordan mødrenes erfaringer med egen oppvekst, egne foreldre og svigerforeldre, har ført til forståelser som påvirker deres egne handlinger som mor.

5.2 Moderskap i et generasjonsperspektiv

Alle mødrene jeg har intervjuet fortalte om forholdet til storfamilien, og da spesielt om forholdet til svigermor. Flere av dem reflekterte rundt erfaringer fra sin egen oppvekst og sammenlignet deres praksiser som mødre med erfaringer fra sine egne foreldre og egen barndom. Hanne Haavind viser i sin studie fra 1987 at kvinner ikke sammenlikner de muligheter de har, til å organisere og tilrettelegge sitt liv for barna, med de mulighetene menn har. I stedet for sammenligner de seg med sine egne mødre og opplever at de har større valgfrihet og flere muligheter. Nicole Hennums undersøkelse fra 2002 viser også at familiens moderniseringsprosjekt fortsatt i mindre grad enn forventet omfatter endring i relasjonene mellom kjønn, men at endringene må sees i et generasjonsperspektiv. Mødre og fedre opplever at de møter sine barn på en annen måte enn de selv ble møtt av sine egne foreldre.

En av mødrene forteller at hun har et anstrengt forhold til sin svigermor. Hun sier at de ikke kommer overens og at det derfor ikke hadde fungert om hun, mannen og barna bodde sammen med svigermor. Da hun og mannen giftet seg, flyttet de for seg selv fordi svigerfamilien hadde liten plass. Etter det har de fortsatt med å bo alene. Hun opplever at det generelt er en forventning om at man skal bo sammen, men at ”noen er veldig oppegående” og skjønner at det er greit å bo hver for seg. Hun opplever at svigermor, som nå er alene, er litt bitter, men tenker at hun er ved god helse og klarer seg fint alene. Hun føler at de kanskje må vurdere ting annerledes når svigermoren blir eldre, men sier at det er et litt betent tema hjemme hos dem. Hun tror at svigermor hadde bodd sammen med dem hvis de bodde i hjemlandet siden

det er mest vanlig der. Hun tror at tradisjonen med generasjonsbolig som migrasjonsfamiliene har tatt med hit, ikke kommer til å vare så lenge. Hun tenker at det er et helt annet livsmønster her og at kjernefamilien passer best i forhold til den norske konteksten. Selv har hun ingen forventninger om at sønnen skal bo sammen med henne når han gifter seg, men hvis han og en fremtidig kone vil bo med henne, ønsker hun samtidig å legge til rette for det. Hun og mannen planlegger å lage to utleiedeler på huset og tenker at de kan flytte inn i den ene delen dersom en av barna ønsker å overta huset. Hun tenker at det er bedre å bo i nærheten av hverandre enn ”oppå hverandre”. Hun ser på det å bo sammen som slitsomt, men det å bo i nærheten som den beste løsningen. Morens fortelling synliggjør hvordan tradisjoner endres og tilpasses nye kontekster. Kulturelle tradisjoner fra hjemlandet sammenlignes og forhandles med de kulturelle tradisjonene i Norge. Moren forhandler sin egen forståelse med andre familiemedlemmer. Hun sier at diskusjonen om svigermor skal bo samme med dem, er et betent tema, noe som synliggjør at forståelsene ikke endres samtidig hos de enkelte i en familie. Samtidig tilpasser hun og mannen tradisjonen om generasjonsbolig ved å legge til rette for at barna i framtiden kan overta hovedhuset mens de selv kan flytte inn i utleiedelen. På denne måten ivaretas forståelsen om kjernefamilien som ideal i en norsk kontekst samtidig som storfamiliens muligheter for å hjelpe hverandre i hverdagen videreføres.

En av de andre mødrene forteller at begge svigerforeldrene bodde i hjemlandet til de døde. Hun tror ikke det hadde vært aktuelt å bo sammen med dem dersom de bodde i hjemlandet og svigerforeldrene var i live. Hun begrunner dette med at de nå er vant med å bo for seg selv og at de kan ha hvert sitt privatliv. Hun sier dessuten at de som kommer fra storby i hjemlandet helst liker å bo for seg selv. Hennes bror bor likevel sammen med deres foreldre her i Norge. De har selv vokst opp i generasjonsbolig i hjemlandet, hvor de bodde med seks av farens brødre. De var mange søskenbarn som vokste opp sammen og hun beskriver dette som en fin tid. Denne moren kan sies å ha vokst opp i overklassen i hjemlandet. Familien hadde stort hus, tjenere og barnepassere. Etter hvert flyttet flere av farens brødre til England mens de selv flyttet til Norge. Hun beskriver at det var en stor overgang for moren å komme til Norge og plutselig skulle ha ansvaret for alt husstell og ansvar for barna alene. På samme måte som noen av de andre mødrene, kan man si at denne morens familie har foretatt en klassereise etter at de flyttet til Norge. En annen mor begrunner valget med å leve som kjernefamilie i hjemlandet ut fra utdanningsmessige forhold. Hun sier at par som gifter seg vanligvis pleier å bo sammen med storfamilien, men at hun og mannen valgte å bo alene slik at de kunne oppdra barna på egen hånd. Hun sier at når man bor sammen skal alle hjelpe til og si hva som

skal gjøres. Mens den andre moren som kommer fra samme område, begrunner det å bo sammen med storfamilien som en måte å få hjelp med det praktiske i forbindelse med barna, begrunner denne moren deres valg om å bo for seg selv ut fra et ønske om selv å bestemme oppdragelsen til barna. Fortellingene viser hvordan ulike forståelser av storfamiliens muligheter og begrensninger, fører til ulike handlinger og konstruksjoner.

En mor er i motsetning til de andre svært klar på at hun ønsker å bo sammen med ett eller flere av sine barn. Hun sier at barna er alt for henne og at hun ikke klarer en dag uten å se dem. Hun sier at hvis datteren for eksempel ikke har spist bra, blir hun svært urolig. Hun vil ikke at barna skal ”skilles” fra henne eller ”gå langt unna”. Hun opplever at barn generelt er mye mer opptatt av sine foreldre i arabisk kultur enn hun føler er tilfelle i Norge. Hun sier at i hjemlandet er foreldrene det man setter høyest i verden. Hun forteller at moren hennes bodde sammen med dem i seksten år. Da de ikke kunne ta henne med til Norge, flyttet moren til hennes nevø. Hun forklarer at det i hjemlandet alltid er noen som kan ta vare på deg. I Norge opplever hun at foreldre og barn har et mye mer distansert forhold til hverandre. Moren sier hun er i praksis på et sykehjem og ser med skrekk på hvordan de gamle ender opp på sykehjemmet alene selv om de har barn. Hun er redd for at det samme skal skje med henne dersom de blir boende i Norge og barna ”tar til seg” for mye av den norske kulturen. I kapittel 4.1 belyste jeg hvordan denne morens ivaretagelse av tradisjoner i hjemmet kan forstås som en handlende måte å skape kontinuitet på. Forståelsen moren har av denne ivaretagelsen omhandler nødvendigvis ikke bare det som konkret skal skje, men også hvilke familiemedlemmer som skal være involvert i videreførelsen av tradisjonene.

En av de andre mødrene har reflektert mye over hva hennes egen mor gjorde for henne og søsknene da de var små. Hun sier at alle søsknene har ”klart seg”. De er samtlige universitetsutdannet mens deres egen mor var analfabet. Moren hennes lærte seg heller aldri så mye norsk. Hun tenker at tiden og roen moren hadde da de var barn har vært betydningsfull for deres utvikling. Moren hennes sine foreldre døde tidlig og moren fikk barn først etter ti år i ekteskapet. Hun opplever at hun og søsknene var veldig ønsket og at moren var veldig glad i dem selv om hun kjeftet mye på dem. Hun sier at moren var veldig streng mens faren ikke var det. I hennes ekteskap er det derimot mannen hennes som er den strenge. Hun tror også at moren var opptatt av at barna hennes skulle bli noe. Hun sier at moren tilrettela mye. Faren kjørte også henne og søsknene ”hit og dit”. Hun tenker også at foreldrene kanskje ikke hadde fokus på så mange ting. Det foreldrene var mest opptatt av var at barna skulle lese. De hadde

ikke råd til ferier, mens hun tenker at barn nå har ”ferie og is” hele tiden. Hun beskriver at det var store økonomiske forskjeller, og at foreldrene tilhørte arbeiderklassen. Kanskje den eneste måten å komme ut av de økonomiske problemene var at barna ble til noe. Hun opplever at moren var veldig sterk og når jeg spør hva hun legger i det å være sterk svarer hun:

Hun tok veldig mange avgjørelser, hun var veldig fornuftig. Pappa var ikke så veldig fornuftig, så hun tok seg av økonomien og da får man litt mer sånn makt også, men ikke på en ikke-positiv måte, for hun var veldig fornuftig rett og slett, mer enn det pappa var. Hun tok seg liksom av pappa også. Man ser jo at der kvinner ikke tar avgjørelser... Hun var eldst også, hun og pappa var eldst i sine familier, så da fikk de veldig mye sånn autoritet også. Så hun hadde mye autoritet i familien.

Så det var legitimt at hun kunne bestemme?

Ja, ja. Hun bestemte hele livet. Så brødrene til pappa de savner henne faktisk for hun var en trygghet i familien. Hun var symbolet på trygghet egentlig. Og det er også viktig for barn, at man vet at mor er alltid der.

Moren begrunner også sin egen mors styrke ut fra et kjønnsperspektiv. Hun sier at både hun og søsteren er sterke personligheter, mens brødrene likner mer på faren. Hun sier brødrene har slitt litt mer og gått ”noen runder”, men at det har gått bra med dem til slutt. Hun snakker om at foreldrene har vært rollemodeller. Hun forteller senere i intervjuet at svigermoren hennes derimot ikke har så mye si. Hun sier at hvis svigermor kommer med råd siler hun ut og tar innover seg det hun opplever det er noe hold i. Hun sier at mannen hennes er eldst i søskenflokket og forklarer at han derfor har en del å si. Svigermor faller bak hans autoritet. Morens uttalelse kan forstås som at autoritet ikke kun handler om alder eller kjønn, men at det også handler om ”fornuft”. ”Fornuft” kan i dette tilfelle forstås som omsetting av kunnskap og erfaringer tilpasset den konteksten man befinner seg i.

Barn og foreldre tilhører to forskjellige ”kulturelle generasjoner”, ettersom de vokser opp i forskjellige tidsepoker og derfor har hver deres sosialiseringshistorier (Rudie 2001 i Aarset og Sandbæk 2009). Aarset og Sandbæk påpeker at disse generasjonsforskjellene blir ekstra tydelige blant migrantfamilier på grunn av deres migrasjonshistorie (ibid). Som vi har sett blant mødrene jeg har intervjuet, innebærer en hverdag i Norge et møte med nye måter å organisere familien og barneoppdragelse på. Noen av mødrene har selv hatt deler av oppveksten her, og har omformet disse oppdragelsespraksisene og familiestrukturene til sine egne kombinert med de tradisjoner de ønsker å videreføre fra sine foreldres kultur. Noen av de andre mødrene jeg har intervjuet har bodd her i kortere tid. En av dem kan sies å stå midt oppi denne endringsprosessen, mens de to som nylig kom til Norge, holder fortsatt på familiestrukturene og barneoppdragelsespraksiser fra sitt hjemland, og betrakter ”de norske”

tradisjonene fra ”utsiden”, selv om deres migrasjon allerede har forvandlet mange av deres strukturer og daglige rutiner. Flere av mødrene jeg har intervjuet forteller om store og dyptgripende endringsprosesser i deres eget liv. Den ene moren forteller hvordan hun har hatt et dårlig liv uten makt og innflytelse over egne beslutningsprosesser. En annen forteller hvordan hun og hennes elleve søsken alltid følte en liten frykt når de var sammen med sine foreldre. Det at de var så mange søsken gjorde at foreldrene med barnas hjelp måtte jobbe svært hardt for å få endene til å møtes. Det at de var så mange gjorde også at det alltid var noen som ikke fikk oppmerksomhet. Hun har vært opptatt av å endre på de tingene hun reagerer mest på når hun ser tilbake på sin egen oppdragelse. Åpenhet har blitt spesielt viktig for henne og hun er opptatt av å snakke med barna uten at barna skal oppleve frykt eller skam. Aarset og Sandbæk (2009) påpeker at flere studier som belyser de endringsprosesser foreldre selv gjennomgår, vil kunne være med å gi et mer utfyllende bilde av etniske minoritetsforeldre og deres relasjoner til sine barn. Ut fra erfaringen jeg har gjort i min egen studie, vil jeg også fremheve viktigheten av dette. De lange utviklingslinjer, både når det gjelder levesett og virkelighetsforståelse, er nødvendige for å kunne forstå mange av de kulturelle og sosiale dilemmaer som vi alle står ovenfor, men som kanskje er spesielt synlige hos familier med en migrasjonshistorikk (Gullestad 1989). I neste delkapittel vil jeg belyse endringsprosessene med å se på sammenhengen mellom moderskapets utforming på tvers av ulike kontekster.

5.3 Fra tradisjonell til moderne – eller omvendt?

Kapittel 4.2 om ”Måltider” innledes med et sitat hvor en av mødrene snakker om morgenrutinene i hjemmet. Hun forklarer at hun er mor, derfor *må* hun hjelpe til, og spør ”*hva er jeg ellers?*” Hun sier at i hjemlandet er det vanlig at kona gir kaffe til mannen og matpakke til barna, ikke fordi hun *må*, men for å vise kjærlighet og omsorg. Hun sier altså at hun i hjemlandet ikke måtte gjøre dette, men gjorde det for å vise kjærlighet og omsorg. Her sier hun imidlertid ”*Jeg er mor, derfor må jeg hjelpe til. Hva er jeg ellers?*”. Dette sitatet kan forstås som et symbol på det hun har mistet etter at hun flyttet fra hjemlandet. I Norge er det hennes ansvar rundt husarbeid og matlaging som symboliserer at hun er mor, mens det i hjemlandet i tillegg handlet om at hun var yrkesaktiv og engasjert i samfunnet. Mens husarbeid og matlaging i hjemlandet symboliserte kjærlighet og omsorg, representerer dette nå hele hennes moderskap.

De to mødrene som nylig kom til Norge, har i motsetning til det majoriteten ofte velger å tro, levd som det vi ut fra våre vestlige termer, kan betegne som moderne kvinner. Begge to har høyere utdanning og har vært yrkesaktive og engasjerte i samfunnet. I Norge føler de seg isolert fra samfunnet fordi de ikke snakker språket. Fokuset flyttes fra en balanse mellom hjem og uteliv til et ensidig fokus på hjemmet. Dette fokuset kommer til uttrykk når de fremhever viktigheten av å lære norsk slik at de kan hjelpe barna sine. Yrkesaktivitet i Norge fremheves ikke som noe mål. I stedet for legges energien og bestrebelsene ned i det å ivareta tradisjoner og rutiner. Dette er, som vi tidligere har sett, et tidkrevende prosjekt siden tilgjengeligheten av varer og hjelp i hjemmet ikke lengre er tilstede.

Nadje Al-Ali viser i sin artikkel "Loss of Status or New Opportunities? Gender Relations and Transnational Ties among Bosnian Refugees" at mange bosniske kvinner som "var" noen i Bosnia, enten i form av en profesjon, stilling eller familiestatus ser tilbake på fortiden med tap eller anger. Akkurat som bosniske menn, lider de profesjonelle kvinnene av mangel på selvtillit og føler frustrasjon, siden de ikke er i stand til å praktisere sitt tidligere yrke. Al-Ali viser i sin studie av bosniske migrasjonsfamilier, at husholdet har en tendens til å utvikle seg fra mer tradisjonelle utvidede familiebånd, til å skape sterke kjernefamilieenheter (Al-Ali i Bryceson & Vuorela 2002). Migrantfamilier møter store utfordringer og gjennomgår store endringsprosesser. Å flytte til et nytt samfunn kan skape usikkerhet. Denne usikkerheten forsterkes også av at migranfamilier per definisjon klassifiseres nederst i det norske klassehierarkiet og derfor kan oppleve statustap i tillegg til kravene om omorganisering av ulike relasjoner (Engebrigtsen 2007 i Aarset og Sandbæk 2009). Slike situasjoner kan føre til en styrking av etablerte sosiale bånd og av den patriarkalske familien med klare hierarkiske og kjønnede normer. Dette kan forstås ut fra at tradisjonelle roller og forventninger vedlikeholder kontinuitet og autensitet som forsvar mot individualisering og oppløsning (ibid).

Mens majoriteten gjerne anser kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn som "tradisjonelle" i motsetning til de norske kvinner som "moderne", ser vi gjennom historiene til de to mødrene jeg har intervjuet, et eksempel på at de har levd som "moderne" i en kontekst vi gjerne anser som "tradisjonell" mens de har beveget seg mot en mer "tradisjonell" livsstil når de har flyttet til den norske kontekst vi gjerne anser som "moderne". Et ensidig integreringsfokus på at kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn må "hjelpes" til en mer yrkesaktiv og "moderne" livsstil, vil stride mot den måten disse to mødrene opplever den nye virkeligheten. Mens

Norge har et integreringsfokus på å trekke kvinnene *ut* av hjemmet, er disse to mødrene et eksempel på to kvinner som lengter hjem, som har mistet mye av hverdagens betydningsfulle innhold og som investerer sin tid *i* hjemmet og på å opprettholde tradisjoner. Deres fokus *i* hjemmet kan i stedet for en undertrykkelsesposisjon, forstås som et uttrykk for manglende muligheter *utenfor* hjemmet til å posisjonere seg som de kompetente og utdannede kvinnene de forstår seg selv som.

Der migrasjonsforskning tradisjonelt har vært opptatt av bevegelsen til det nye landet, har forskning de senere årene tatt en ”transnasjonal retning”. Fokuset har blitt flyttet fra en ensrettet bevegelse, til i økende grad å se på hvordan mennesker lever på tvers av land. Menneskers opprettholdelse og utvikling av relasjoner og aktiviteter kan ikke kun forstås ut fra en nasjonal kontekst, men må sees i samspillet mellom flere (Gustafson 2007). Den ene moren jeg har intervjuet synliggjør dette aspektet spesielt når hun forteller om storfamiliens migrasjon. Fra at de alle bodde samlet i et storhus i hjemlandet og familien drev forretning sammen, er de nå spredt utover store deler av den vestlige verden. Selv om de bor i ulike land, har de fortsatt en tilknytning til hjemlandet og familiebedriften. Hvordan familiemedlemmer i for eksempel England har forandret på tradisjoner og praksiser, med eksempelvis ekteskapspraksiser, fremheves som en signifikans og tillegges større vekt for hvordan de selv velger å innrette seg, enn hvordan andre familier med samme nasjonale bakgrunn i Norge har valgt å gjøre det. I neste delkapittel vil jeg belyse nyansene i mødrenes forståelse av sin posisjon når det gjelder å hjelpe, veilede og lede barna inn i voksenlivet.

5.4Selvstendig og avhengig?

Mødrene jeg har intervjuet hadde alle tanker og ønsker om deres barns fremtid. Felles for de fleste var et ønske om barna skulle utdanne seg og bli noe. En av mødrene sier at hun ønsker at barna skal få en utdanning fordi hun selv ikke har det. Hun er bekymret over at hennes manglende utdanning gjør at hun ikke kan hjelpe barna i like stor grad, og har sagt til sine egne foreldrene at hun er skuffet over at de ikke sendte henne på skolen da hun var liten. Hun tenker at utdanning og skole kan bidra til at barna får det bedre enn hun selv har hatt det. Hun begrunner viktigheten av å gå på skole slik:

Det er veldig viktig for dem når de blir store. Få en bra jobb og få et bra liv. Hvis man har utdannelse, man kan alt og forstår alt, hva man skal gjøre videre. Hvis man ikke har utdannelse, det er helt tomt!

En av de andre mødrene ønsker også at barna hennes skal ta utdannelse. Sønnen hennes har nettopp kommet inn på legestudie i utlandet og skal flytte om noen måneder. Hun vil egentlig ikke at han skal bli lege for hun synes det er så mange leger med samme nasjonalitet som dem i Norge. Hun synes heller sønnen burde bli psykolog. Sønnen har sagt at hun ikke må være så negativ og spurt hvorfor han ikke skal få lov til å gjøre det han vil. Moren sier at hun ikke skal tvinge barna til noe, så de får bestemme selv. En annen mor forventer at barna tar en utdannelse og at de gjør seg ferdig før de gifter seg. Hun selv tok utdannelse mens hun hadde små barn og mener derfor at det ikke er å anbefale. Hun sier at barna skal få dekket det de vil av studier og at de skal få velge selv hva de har lyst til. Hun mener at studie er en måte å sikre et arbeidsliv som kan sikre at barna får et godt liv. En av de andre mødrene begrunner et ønske om at døtrene hennes skal ta utdannelse slik:

Kvinnen må jo være fullt utdannet. Ved å være fullt utdannet kan du hjelpe barna dine, mannen din, kulturen, tradisjonen, alt kan du gjøre med kunnskapen du har. Dersom du ikke har kunnskap du kan ikke hjelpe barna dine. Du kan ikke gjøre noe for mannen din. Det å ha kompetanse mellom hendene dine er liksom det som gjør det trygg.

Foreldrene Aarset og Sandbæk (2009) har intervjuet poengterte at skolegang og utdanning er helt sentralt for barnas fremtid og for en vellykket integrering. Aarset og Sandbæk henviser til annen forskning som også viser at minoritetsspråklige foreldre ser på skole og utdanning som svært viktig (Kileng 2007 i Aarset og Sandbæk 2009). Mulighetene for å gi barna en god utdanning kan være vesentlig grunn for å bli i Norge (Østberg 2003 i Aarset og Sandbæk 2009). Den ene moren jeg har intervjuet fortalte at et alternativ de har diskutert hjemme, dersom situasjonen i hjemlandet skulle bli bedre, er at familien reiser tilbake, men at de to yngste barna blir igjen i Norge slik at de kan studere ved høgskole eller universitet. Dette er et eksempel på at migrasjonsfamilier ikke nødvendigvis velger ”enten-eller” løsninger, men at de forsøker å ”få det beste” fra flere steder.

I motsetning til de andre mente den siste moren ikke like sterkt at veien til å få et bra liv går gjennom utdannelse. Hun hadde ikke noen klare ønsker for barna, men ønsket at de skal bli glade, lykkelige og oppleve mestring i det de driver med. Hun fortalte at når hun ber, så ber

hun for at barna skal gå ”den riktige veien”. Med dette mener hun at de holder seg unna rus og at de ikke sklir for langt unna deres tradisjonelle kulturen. Hun sier:

Man vil jo at barna skal gjøre noenlunde de samme valgene som jeg har gjort da, ja, det er liksom, ja, om man gifter seg og, jeg vil jo at de skal finne seg en muslim, ikke sant, men jeg tror at dette her faller på plass etter hvert, det viktigste er at man er lykkelig, ikke falsk lykke, men ekte.

Moren begrunner hennes ønske om at barna skal finne seg en muslim med at hun da kommer til å føle at hun har lyktes. Hun sier at religionen betyr mye for henne og tenker at hvis hun prøver å tilføre de verdier hun har, så vil kanskje datteren prøve å finne en person som har de samme verdiene. Det viktigste med islam, som moren ønsker at barna skal ta med seg videre, er at de skal føle at de blir et godt menneske. Hun er opptatt av at det finnes en større makt enn bare det hverdagslige og forsøker å lære barna opp til å ikke tenke bare ”A4 liv”. Å ha en kjærighet til gud og få ro i kroppen gjennom bønn, er andre ting moren verdsetter. Da hun var ung vurderte hun om hun kunne giftet seg med en norsk mann, men fant ut at det ikke var forenelig med hennes levesett:

Det hadde ikke gått, drikke øl og spise gris, ikke sant. Det er jo levesett, man skal spise halalmat og, men det er noen muslimske jenter som har giftet seg... men jeg tror ikke vi enda har fått et eksempel der det er en ordentlig muslimsk jente og en norsk mann. Det er kulturforskjeller.

En av de andre mødrene er derimot opptatt av at tiden forandrer seg hele tiden og at dette påvirker valg av partner og ekteskapsmønster. Hun forteller at mange av hennes søskenbarn i England har funnet partnere der. Nevøen hennes som bor i Oslo, har funnet seg en Marrokansk jente. Hun sier at svigerinnen først ikke ville godta dette, men at mannen hennes var den som forhandlet fram at de to kunne gifte seg. Mannen var opptatt av at det var nevøens liv og at moren ikke kunne tvinge ham til å gifte seg med en jente med tilknytning til hjemlandet. Moren ville da være skyld i å ødelegge både sønnens og jentas liv dersom de to ikke fikk det til å fungere sammen. Moren jeg har intervjuet ser på dette som en trygghet fordi det da vil si at mannen også kommer til å støtte at deres egne barn kan velge sin egen partner. Hun tilføyer imidlertid at de vil at barnas partnere skal være muslimske. Hun sier at alle søskenbarnas ektefeller i England har blitt muslimer.

De fleste informantene er tydelige på at barna ikke får lov til å ha kjærester. En av mødrene forklarer dette med at de er muslimer og at det ligger i blodet at de ikke skal ha kjærester eller være samboere. Hun sier at det er noe annet å være forelsket og ha guttevenner, men at man skal vite hvor grensen går. Hun sier at hun har prøvd å forklare sønnen dette, men han svarte henne at det visste han godt. En annen mor sier også at det ikke er lov å være kjærester, men utdyper at hvis det er et forhold mellom datteren og en gutt så må det være med grenser. Hun sier at de kan snakke sammen, gå turer sammen, men de kan ikke ha ”*slikt*” forhold som norsker har. Når det gjelder ekteskap sier hun at hun liker å være med å bestemme, men det er barna som skal ta hele avgjørelsen. Hun sier at hun kan bare gi råd, men ikke tvinge noen. Hun forklarer dette med at barna da kan komme til å si at det er greit, men bak ryggen hennes gjør de noe helt annet. Hun er opptatt av at en avgjørelse skal tas ”*med hele hjertet*”.

Mens den eldste stesønnen til en av mødrene har flyttet på hybel, forteller moren at døtrene skal bo hjemme til de gifter seg. Hun forklarer at dette er muslimsk kultur. Hun sier at de to eldste døtrene nok allerede hadde vært gift dersom de hadde bodd i hjemlandet. Det er flere her i Norge som har kommet og spurt den eldste datteren, men hun har ikke lyst enda. Moren sier hun har sagt til datteren at det er greit. Hun begrunner dette med at hun selv ble gift da hun var ung og at det var ingen som hørte på hva hun ønsket. Hun er derfor opptatt av selv å lytte til sine barns ønsker. Hun opplever imidlertid press fra øvrig familie og sier at de skal få besøk av en tante fra Nederland som skal komme for å motivere datteren hennes til å si ja. Moren har gitt beskjed til tanten at hun kan la være å komme, og argumenterte med å si at datteren ikke ville gifte seg med den aktuelle mannen fordi han er 11 år eldre enn henne. Moren vil ikke at datteren skal få en eldre ektemann, da hun selv har opplevd dette som en utfordring. Hun forteller at tanten kommer til tross for hennes avvisning. Hun er imidlertid trygg på at datteren tør å stå imot presset. Når det gjelder hennes manns posisjon, forklarer hun at mannen hennes sier at ”*det er demokrati*” og at de ikke skal tvinges, men at barna må snakke med ham først og ikke gifte seg med hvem som helst. De får for eksempel ikke gifte seg med en person som ikke har noen jobb, utdanning, eller som drikker hele tiden. Hun tenker at døtrene ikke er ferdig utviklet og at de kan forelske seg i personer som ikke er bra for dem. Da er det viktig at hun og mannen som foreldre tar ansvaret for å ”*se hvordan personen er*”.

Historiene mødrene forteller om utdanning, karrierevalg, kjærester og valg av ektefelle viser at de ikke har noen entydig eller statisk oppfatning om hva de forventer av barna. Ønskene og

forventningene er sammenvevd av kulturelle tradisjoner, egne erfaringer, nåtidens kontekst og fremtidens muligheter. I tillegg er ønskene og forventningene noe som stadig forhandles og reforhandles med de aktuelle personene i fellesskapet. Selv om mødrene er samstemte når det gjelder at barna ikke får lov til å ha kjærester, viser et nærmere blikk på det som uttales, at oppfatningen om hva som er å være kjæreste og ikke, ikke er entydig. Alle mødrene uttrykker i ulike former, at de ønsker at barna skal bli lykkelige. De er opptatt av selvutvikling og av ”ektehet”, et argument for at barna ikke kan eller skal tvinges til noe, men at de skal få *bestemme selv*. Å veilede blir imidlertid ansett som noe annet. Flertallet av foreldrene Aarset og Sandbæk (2009) har snakket med mente at det lå i deres rolle som foreldre å veilede og rådgi barna når det gjaldt ekteskapspartner. Foreldrene mente at de hadde en livserfaring det var nødvendig å benytte seg av i en så avgjørende beslutning. Foreldrene presiserte at det er forskjell på arrangerte ekteskap og tvangsekteskap, og var motstandere mot tvang. Aarset og Sandbæk viser til at flere forskere har pekt på at overgangen mellom arrangert og tvang kan være flytende og vanskelig å definere. I hvilken grad de unge har reell innflytelse på sin egen situasjon kan være vanskelig å definere. Det kan derfor tenkes at det noen foreldre ser på som å rådgi og veilede, kan oppfattes som utilbørlig press på ungdommen. Anja Bredal har i mange år forsket på arrangerte ekteskap og definerer dette som:

«et sett av gifte praksiser eller måter å gifte seg på. Felles er at ekteskapet anses som et familieanliggende; det er ikke bare individer som gifter seg, men hele (stor) familier» (2004:16).

Ut fra Bredals studie om arrangert ekteskap blant unge norsk-asiatere, peker hun på bestemte normer og strukturer som utgjør en viktig bakgrunn for de opplevelser og beslutningsprosesser informantene forteller om, og som kan forstås som rammeverket familiene og de unge forhandler ut fra. Ifølge Bredal er en sentral del av det som kan kalles kollektiv livsanskuelse, at ekteskap er et felles anliggende, fordi det forener og forsterker bånd mellom slektsgrupper. Videre er arrangerte ekteskap ofte knyttet til patriarkalske strukturer der kjønns- og generasjonsrelasjoner er hierarkisk organisert. Bredal beskriver hvordan forberedelsene til giftemål er integrert i primærsosialiseringen. Ekteskapet fremstår dermed som en selvfølgelig og naturlig del av livsløpet. Aarset og Sandbæk (2009) påpeker at migrasjon er med på å endre familie- og slektskapsstrukturer og praksiser, deriblant ekteskapstradisjoner. Disse tradisjonene står i et spesifikt forhold til en lokal kontekst hvor ulike sosiale, økonomiske og kulturelle forventninger, lojaliteter og praksiser knyttes sammen. Når slike tradisjoner forflyttes til en ny kontekst, oppstår nye praksiser og

forventninger som kan konkurrere med de eksisterende. Det som tidligere ble tatt for gitt, kan bli en eksplisitt utfordring som diskuteres og overveies ut fra nye hensyn. Rammeverket Bredal beskriver vil derfor ikke være statiske kjennetegn, men del av prosesser som stadig forhandles og reforhandles (ibid).

Både i den offentlige debatt og innen forskning, blir etniske minoritetsfamilier i stor grad sett på som begrensende for deres barns selvutfoldelse og kulturelle integrasjon (Olwig, Gilliam og Valentin 2005, i Aarset og Sandbæk 2009). På bakgrunn av dette har det utviklet seg en diskurs hvor autonomibegrepet har blitt en normativ standard på uavhengighet og individualitet og en måte å definere grensen mellom "oss" og "dem", hvor "de" forbindes med tvang og avhengighet og "vi" med valgfrihet og selvstendighet. Aarset og Sandbæk (2009) viser imidlertid til flere forskere (Lidén 2004, Gullestad 1996 a,b, Sørhaug 1996) som påpeker at den moderne familien og barneoppdragelse også innehar avhengighetsrelasjoner, men at disse underkommuniseres og usynliggjøres. Hilde Lidén (2003) stiller spørsmålet i sin artikkel "Foreldres autoritet og ungdoms selvstendighet", om det er så sikkert at selvstendighet nødvendigvis innebærer uavhengighet og brudd, eller om tilknytning og kontinuitet også er en del av bildet. Lidén viser i sin analyse av to caser, til det som foregår i brytningsfasen mellom det som oppfattes som selvfølgelig og det som gjøres til tema for forhandling. Hvordan barna og foreldrene kommer fram til enighet, samt de bestemmelsene som tas i denne brytningsfasen, er med på å forme opplevelsen av selvstendighet. Fortellingene til mødrene jeg har intervjuet, kan i stor grad forstås som en liknende prosess. Når den ene moren og hennes sønn diskuterer om sønnen skal bli lege eller psykolog, er det akkurat dette som blir gjort til tema for forhandling. Når sønnen bestemmer seg for å bli lege, mens moren synes han skulle bli psykolog, har de en felles opplevelse av at sønnen har bestemt selv. Om sønnen skal ta utdanning eller ikke, er derimot noe som ikke blir gjort til tema. På samme måte kan vi forstå mødrenes fortellinger om ekteskap. *Hvem* barna skal gifte seg med, blir gjort til et tema, mens det *at* de skal gifte seg, er en større selvfølgelighet og tematiseres dermed ikke. Dette er prosesser som ikke kun foregår hos "etniske minoritetsfamilier", men like fullt blant barn og foreldre som representerer "majoriteten" i vårt samfunn. Avhengighet til foreldre blir likevel underkommunisert, fordi individuell autonomi som oftest oppfattes som uavhengig (Lidén 2003).

5.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg forståelser som kommer til syne i mødrenes fortellinger og som påvirker mødrenes opplevelse av seg selv og sine omgivelser. Noen av mødrene opplever eksempelvis at norsker er flinke med sine barn og at de bruker mye tid på barna sine. Mange av mødrene opplever det norske samfunnet som åpnere, men med andre farer enn de har vært vant til fra hjemlandet eller i egen oppvekst. Noen av mødrene mener at kjernefamilien passer best i den norske kontekst, mens andre mener at foreldre og barn har et mer distansert forhold til hverandre i Norge. For de fleste av mødrene er utdanning en kilde til et godt liv. Ekteskap er noe foreldre kan veilede barna om, men ikke bestemme for barna. Å ha kjæreste aksepteres derimot ikke fordi det forstås som uforenelig med muslimsk tro og tradisjon. Endelig opplever mange av mødrene at en ektefelle med samme religiøse tro er en forutsetning for at parforholdet skal fungere. Dette er ulike eksempler på forståelser som påvirker mødrenes handlinger og interaksjon med andre. Noen blir påvirket til å bruke mer tid på barnas lekser og fritid og mindre tid på storfamilien. Andre opplever at de må informere og advare barna om andre ting, enn de trengte før.

I en ny kontekst kan kjente praksiser og tilnærminger til barna bli utfordret og behovet for nye tilnærminger melde seg. Hva som ligger i oppdragelsespraksiser i ulike samfunnskontekster, har ofte et skjult budskap. Det som virker ”naturlig” og selvfølgelig for enkelte, kan virke uforståelig og mistolkes av andre. I en migrasjonsprosess framtvinges selv-refleksjon fordi kontraster synliggjør egne praksiser. Å gjøre konkrete oppdragelsespraksiser eksplisitt og forståelig, er en prosess som bør løpe parallelt hos majoriteten. På denne måten kan man ”forstå hverandre” og de bestrebelsene og omtankene som ligger bak ulike oppdragelsespraksiser. Denne kunnskapen vil videre kunne tilføre begreper som er nødvendig når oppdragelsespraksiser skal endres fra disiplinerende til informerende og grensesettende.

Vi har i dette kapitlet sett hvordan behovet for kontroll påvirkes av ytre strukturer og som igjen påvirker de nære relasjoner. Jeg har vist hvordan sosiale relasjoner som endres og flyttes *ut* av familien, fører til at andre personer blir invitert *inn* i familiens hjem. Dette påvirker forholdet til den tradisjonelle storfamilien og gjør at generasjonsmessige forventninger til de voksne utfordres. Kulturelle tradisjoner forhandles og tilpasses nye kontekster. Videre har vi sett hvordan moderskapets utforming kan forstås som et brudd med, eller en videreføring av

erfaringer fra egen barndom. Moderskapet kan således ikke kun forstås her – og – nå, men må sees i et generasjonsperspektiv. Mødrenes utforming i en ny kontekst må videre sees i forhold til den migrasjonsprosessen de har gjennomgått. Vi har møtt to kvinner som har beveget seg fra en ”moderne” hverdag med en yrkeskarriere, til en mer ”tradisjonell” hverdag hvor fokuset er flyttet til å ivareta tradisjoner fra hjemlandet. For å forstå kvinnenens bestrebelser nytter det ikke med et ensidig integreringsfokus på at de skal hjelpes til en mer ”moderne” hverdag, når de nettopp har foretatt en motsatt reise. Deres posisjon i hjemmet kan heller forstås som et uttrykk for manglende mulighet *utenfor* hjemmet til å posisjonere seg som kompetente og utdannede kvinnene de forstår seg selv som. I stedet for å forstå migrasjonsprosessen som en ensrettet retning ”mot” det nye landet, kan prosessen forstås som ”transnasjonal”. Forhandling, tilpasning og endring av kulturelle tradisjoner foregår ikke bare i forhold til det nye landet migrantene har bosatt seg i, men skjer på tvers av de ulike kontekstene familiene har tilknytning til. Hvem en fetter i England velger å gifte seg med, kan på denne måten ha større betydning for forståelsen av ekteskapet enn giftepraksiser i eget hjemland.

Til sist i dette kapitlet har vi sett hvordan mødrene har ulike ønsker for barnas fremtid. Mødrene balanserer mellom deres egne forventninger og barnas autonomi. Vi har sett hvordan et ønske om at barna skal bli selvstendige og bestemme selv, ikke nødvendigvis er et spørsmål om løsrivelse og brudd fra foreldrene, men at selvbestemmelse også innehar ulike avhengighetsformer.

6. AVSLUTNING

Å forsøke å synliggjøre et kompleks bilde og nyansere en dynamisk virkelighet som gjennom kategorier kan fremstå som statisk og stereotypisk, er i seg selv et paradoksalt prosjekt. En fremstilling vil alltid være kun et lite tverrsnitt av virkeligheten og vil aldri kunne favne hele bildet. Mitt kunnskapsmål har heller ikke vært å omfavne et helt felt. I stedet har jeg lagt vekt på å vise til variasjon langs noen konkrete akser i utforming av moderskapet blant kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn. Ved å synliggjøre denne variasjonen har jeg ønsket å komplisere de enkle kategoriene og få fram mangfoldet og dynamikken i dette feltet. Formålet med dette er å vise at utgangspunktet for forståelse ikke kan være på ”de andre”, men at det må være på ”den enkeltes” handlinger i kontekst. Analysen i denne oppgaven synliggjør likevel ulike tilstandsbilder som jeg løpende har oppsummert etter hvert kapittel. Disse tilstandsbildene frambringer noen forståelser som kan bidra til å gripe utformingen av moderskapet og den endringsprosessen kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn befinner seg i. Jeg vil konkludere denne studien med å fremme fire overordnede forståelsesformer. Dette fører oss videre til siste delen av denne oppgaven hvor jeg argumenterer for bruken av livsformsintervju som metode i sosialfaglig praksis.

6.1 Komplekse overveielser – komplekse hensyn

Som Aarset og Sandbæk (2009) påpeker, møter migrantforeldre ikke bare nye måter å organisere samfunnet på, men også nye måter å forstå og organisere familie og barneoppdragelse på. En rekke sosiale, kulturelle og strukturelle forhold i Norge, opprinnelseslandet og andre geografiske steder familiene har tilknytning til, er med på å utgjøre konteksten for foreldreskapet. Foreldrene befinner seg i en forhandlingssituasjon mellom ulike forståelser av det å være foreldre, og balanserer mellom en rekke hensyn, verdier, normer og forståelser i sin utforming av foreldreskapet. Aarset og Sandbæk viser til Annick Prieur (2004) som bruker begrepet ”balansekunstnere” for å beskrive hvordan unge med innvandrerbakgrunn står i et krysningsfelt mellom ulike forståelser av familie, identitet, og forholdet mellom autonomi og avhengighet. Betegnelsen ”balansekunstnere” er også dekkende for foreldrene de har intervjuet, og det samme kan sies om mødrene jeg har stiftet bekjentskap til. I denne oppgaven har vi sett hvordan en mengde fenomener, organiseringer, praksiser, ideer og overbevisninger er koblet sammen. Ut fra de teoretiske og metodiske

tilnærmingene oppgaven bygger på, har fokuset vært rettet mot mødrenes handlinger i deres hverdagslige kontekster. Mening har videre blitt forstått som noe som mødrene konstituerer i interaksjon med andre. Det forskningsanalytiske blikk har således vært rettet mot deres handlinger, forståelser og relasjoner i kontekst. Jeg har videre belyst hvordan sammenhengen mellom disse kan forstås på tvers av ulike kontekster og hvordan endringer i disse sammenhengene bidrar til endrede kulturelle konstruksjoner. En migrasjonsprosess framtvinger endringsprosesser på en mer dramatisk og synlig måte enn de endringsprosesser som foregår til enhver tid innad i et samfunn. I denne oppgaven har vi sett hvordan slike endringsprosesser fører til at de involverte personene gjør mange ting på samme tid, og at de ”store” overbevisningene viser seg i de ”små” handlingene i hverdagen. Når moderskapet utformes skjer dette med andre ord ut fra komplekse overveielser og komplekse hensyn som forhandles med aktuelle personer innenfor den gitte kontekst. Gjennom handlinger skjer endringer og gjennom endringer oppstår nye tradisjoner. Ut fra den tankegang som er presentert i denne studien, kan man ikke oppnå forståelse for de kulturelle tradisjoner med et ”makroblikk” på de store linjene. Det kan kun skje gjennom en ”mikrostudie” av konkrete enkelthandlinger. Med utgangspunkt i disse premisene, forskningsfokuset i denne oppgaven, samt analyseprosessen, har det vært mulig å skape en overordnet forståelse for moderskapets utforming og den endringsprosessen kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn befinner seg i. Jeg vil konkludere denne studien med å fremme fire slike forståelsesformer:

Det er gjennom egen deltakelse at endring er mulig

Gjennom å handle i verden og samhandle med andre utvikler vi våre erfaringer. Selv om erfaringene er farget av den konteksten vi befinner oss i, vil erfaringene være unike fordi handling og samhandling foregår og oppleves forskjellig for hver enkelt. Gjennom videre handling og samhandling, gjør vi oss nye erfaringer. Disse forstås og tolkes i forhold til det vi før har opplevd og gjør at neste handling igjen vil skje ut fra en litt annen forutsetning enn den forrige. Slike mikroprosesser foregår kontinuerlig og gjør at vi hele tiden er i utvikling. Vi endrer oss. Disse prosessene foregår så ”naturlig” innad i et samfunn at de umiddelbart ikke er synlige. I en migrasjonsprosess blir derimot slike endringsprosesser mer dramatiske. Faren er da at man overser de små delene som endringsprosesser består av, og forventer raske ”resultater” og bevegelser. En endringsprosess kan ikke forenkles eller framtvinges raskt av ”andre”, fordi de store forandringene er sammenvevd med de små handlingene foretatt av ”den enkeltes” deltakelse i det daglige liv.

Deltakelse avhenger av kunnskap om hverdagslige praksiser

Hva vi gjør og hvorfor vi gjør det er kompliserte prosesser som er sammenvevd av kunnskap, tradisjoner og overbevisninger. Når handling, erfaring og endring foregår som en kontinuerlig prosess, framstår deltakelsen som ”naturlig” og blir som nevnt umiddelbart ikke synlig. Det som faller ”naturlig” for oss innad i en samfunnskontekst, er nødvendigvis ikke det for de som befinner seg utenfor konteksten. For å kunne ta del i en ny samfunnskontekst er det nødvendig at hverdagslige og ”naturlige” praksiser blir gjort eksplisitte. Det er kun gjennom å forstå det som skjer at man kan delta og gjøre seg egne erfaringer. For at ”minoriteten” skal kunne ta del i ”majoritetens” praksiser, må ”majoriteten” omforme sin implisitte praksiser til eksplisitt kunnskap.

Kunnskap gir begreper som øker selv-refleksiviteten

Gjennom kunnskap tilegner vi oss begreper som er med på å påvirke hvordan vi forstår noe som noe. Hvordan vi forklarer fenomener, er avhengig av de begreper vi bruker og den forståelsen vi tillegger begrepene. Jo mer inngående kunnskap vi har om et fenomen, jo mer nyansert vil vår forståelse være. For å kunne posisjonere seg i en kontekst må man forstå seg selv og det som skjer ut ifra noe. Jo flere begreper vi kan tilføre den prosessen vi befinner oss i, jo større mulighet vil vi ha til å reflektere over det som skjer.

Selv-refleksivitet er nødvendig for å forstå den endringsprosess som skjer

I møte med andre samfunnskontekster, vil man stå overfor kontrasterende bilder. Slike kontraster fremmer selv-refleksivitet fordi de er med på å synliggjøre egne praksiser som tidligere ble tatt for gitt. Som vi har sett over, er begreper nødvendige for å kunne gripe kontrastene og forstå de ulike bildene. I en migrasjonsprosess er selv-refleksivitet ikke en selvfølgelighet, men en nødvendighet for å forstå og forklare den endringsprosess man deltar i, både i møte med andre innefor samme ”minoritet” og i møte med de som representerer ”majoriteten”.

6.2 Det kontekstuelle moderskap

Denne oppgaven har vært en søken etter en mer dynamisk og kontekstuell forståelse av moderskap blant kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn. Utgangspunktet for dette prosjektet var en frustrasjon som sosionom i praksisfeltet. Samtidig som jeg har gjort meg nye erfaringer som forsker, har disse erfaringene påvirket min forståelse av praksisfeltet.

Forskningsposisjonens utforskende framgangsmåter, er ikke bare nødvendig for å sikre forsvarlig kunnskap, men også for å sikre en forsvarlig utførelse i praksis. Livsformsintervju som metode er en tilnærming som fremmer en slik posisjon, og som gir en unik tilgang til å forstå andre menneskers livsbetingelser og forutsetninger. Å snakke om hverdagslivets konkrete handlinger, aktiviteter og rutiner er mer ”trivielt” og dermed mindre skremmende enn abstrakte overbevisninger som krever evne til å begrepsfeste disse. Hverdagslivet er noe som ”alle” deltar i. Det blir en felles referanseramme fordi det er ”kjent” selv om erfaringene er ulike. Man unngår derfor et utgangspunkt hvor man er lammet av de store kulturelle forskjellene og ”uforenelige” måtene å forstå hverandre på. Å holde fokus på den konkrete ”gjøringen” gir en mangfoldig kunnskap fordi temaene ikke begrenses i livsformsintervjuets form. Ved å stille spørsmål om det ”selvfølgelige” og det som tas for gitt, har jeg erfart å tilegne meg betydningsfull kunnskap som har ført til en større og mer nyansert forståelse for den andre.

LITTERATURLISTE

Aarset, M.F. 2008. "Man skal ikke fortelle alt da". Unge med innvandrerbakgrunn og fremtidige ekteskap. I *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus* IMDI-rapport 6/2008

Aarset, M.F., Lidén, H. og Seland, I. 2008. *Ungdom med innvandrerbakgrunn. Verdier, normdannelse og livsvalg- en kunnskapsstatus*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. IMDI-rapport 10/2008

Aarset, M.F. og Sandbæk, M.L. 2009. *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport nr 07/2009

Alvesson, M og Sköldberg, K. 2008. *Tolkning och reflektion*. Andre opplagan
Lund: Studentlitteratur

Andenæs, A. 1991. Fra undersøkelsesobjekt til medforsker? Livsformsintervju med 4-5 åringer. *Nordisk psykologi* nr 43, 1991

Barth, F. 1994. *Manifestasjon og prosess*.
Oslo: Universitetsforlaget

Berger, P. L. og Luckmann, T. 1966. *The social construction of reality*
Bergen: Fagbokforlaget

Bredal, A. 2006. "Vi er jo en familie". *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk - asiater*. Oslo: Unipax

Bryceson, D. & Vuorela, U. (red) 2002. "The transnational family" *New European Frontiers and global networks*". New York: Berg

Cuff, E. C. Et al. 1998. *Perspectives in Sociology*. Fourth edition.
London: Routledge

- Ericsson, K. og G. Larsen (2000), *Skolebarn og skoleforeldre. Om forholdet mellom hjem og skole*. Oslo: Pax
- Fay, B. 1996. *Contemporary Philosophy of Social Science. A Multicultural Approach*. Oxford: Blackwell Publishers
- Farstad, G. 2004. *Innvandrerkvinner i Groruddalen*
Oslo: NOVA-rapport 17/2004
- Fuglerud, Ø. 2001. *Migrasjonsforståelse. Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo: Universitetsforlaget
- Føllestad, D. 1993. Edmund Husserl. I *Vestens tenkere*. Bind 3.
Oslo: Aschehoug
- Gadamer, H.G. 1999. Forståelsens historisitet som det hermeneutiske problem. I *Hermeneutikk. En antologi om forståelse*. J.Guldahl og M.Møller (red). København: Dansk Gyldendal.
- Gilje, N og Grimen, H. 1993. *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gulbrandsen, L.M. Red. 2006. *Oppvekst og psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske teorier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gulbrandsen, L.M. 1998. *I barns dagligliv: en kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullikstad Karlsaune, G. E. 2007. Livet i hverdagen. Den fenomenologiske forskningstradisjonen med Berger og Luckmann fra Schütz og Husserl. I *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt* nr 1/2 - 2007
- Gullestad, M. 2002. *Det norske sett med nye øyne*
Oslo: Universitetsforlaget

- Gullestad, M. 1989. *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*.
Oslo: Universitetsforlaget
- Gunaratnam, Y. 2003. *Researching "Race" and Ethnicity. Methods, Knowledge and Power*
London: Sage
- Gustafson, P. (2007). «Et transnasjonelt perspektiv på migration». I: E. Olsson, C. Lundqvist, A. Rabo, L. Sawyer, Ö. Wahlbeck og L. Åkesson, (red.), *Transnationella rum*. Umeå: Boréa Bokförlag
- Haavind, H. 1987. *Liten og Stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*.
Oslo: Universitetsforlaget
- Hennum, N. 2002. *Kjærligheten og autoritetens kulturelle koder. Om å være mor og far for norsk ungdom*. Oslo: NOVA-rapport 19/02
- Jacobsen, C.M. 2002. *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*.
Oslo. Unipax
- Khader, N. 1996. *Ære og skam*.
København: Borgen
- Korsnes, O., Andersen, H. og Brante, T. 1997: *Sosiologisk leksikon*
Oslo: Universitetsforlaget
- Kvale, Steinar. 2002. *Interview: En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels forlag: København.
- Kvale, Steinar. 2006. *Det kvalitative forskningsinterview*. 9 opplag.
Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lidén, H. 2003. Foreldres autoritet og ungdoms selvstendighet. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 3(2): 27-47.

- Mead, G.H. 1934. *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviorist*
Chicago: University of Chicago Press
- Prieur, A. 2004. *Balansekunstnere. Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*
Oslo: Pax forlag A/S
- Prieur, A. 2007. Ulykkespunkter i kulturtrafikken. *I grenser for kultur. Perspektiver på norsk minoritetsforskning*, Fuglerud og Eriksen red. Oslo: Pax
- Schaanning, E. 1993. Hans-Georg Gadamer. I *Vestens tenkere*, bind 3.
Oslo: Aschehoug
- Schmidt, G. og Jakobsen, V. 2004. *Pardannelse blant etniske minoriteter i Danmark*
København: Socialforskningsinstituttet
- Stefansen, K. og Farstad, G.R. 2008. Småbarnsforeldres omsorgsprosjekter. Betydning av klasse. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49(3): 343 - 374
- Ulvik, O.S. 2007. *Senmoderne fosterfamilier: En kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Oslo: Unipub forlag
- Ulvik, O.S. 2002. Generasjonspraksiser: Diskurser om det kulturelt adekvate barnet. I *Kulturpsykologi: bevegelser i livsløp*. Thorsen, K. Og Toverud, R. (red). Oslo: Universitetsforlaget

VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV

FORESPØRSEL OM Å DELTA I FORSKNINGSPROSJEKT VED HØGSKOLEN I OSLO

Hvordan er det for kvinner med innvandrerbakgrunn å være mor for en tenåringsdatter i Norge?

Jeg er en kvinne på 28 år som bor i Oslo. Jeg er utdannet sosionom og har jobbet med familier og ungdommer i snart 5 år. Jeg opplever at innvandrerkvinneres tanker sjelden blir gjort synlige i det norske samfunnet. Jeg ønsker derfor ved dette forskningsprosjektet å undersøke innvandrerkvinneres erfaringer og tanker om det å være mor.

Informasjon om prosjektet

- Har du vokst opp i Pakistan, Afganistan, Iran, Irak, Marokko eller Tyrkia?
- Har du en datter i alderen 13- 17?

Da har du informasjon som kan hjelpe meg. Jeg lurer på hvordan du synes det er å være tenåringsmor - hva du gjør sammen med din datter, hvilke drømmer du har for henne og hvordan du hjelper henne med å bli voksen.

Foreldre er viktige personer i barnets liv. Tenårsperioden er en alder hvor barnet er på vei til å bli voksen, noe som kan gi andre utfordringer enn da datteren din var liten. Siden jeg selv er kvinne og har jobbet med tenåringsjenter, er jeg interessert i å lære mer om den viktige jobben det er å være mor for jenter i denne alderen.

Praktisk gjennomføring

Hvis du kunne tenke deg å fortelle meg om slike ting, hadde det vært fint om vi kunne snakke sammen i cirka 1 – 1 ½ time. Samtalen vil handle om det du gjør i hverdagen, hva du gjør

sammen med din datter og hvilke tanker du har om det, men også andre ting du er opptatt av. Det er akkurat din erfaring jeg er opptatt av å lære om. For at jeg skal huske alt som blir sagt, vil jeg helst bruke en båndopptaker. Det kan være praktisk for meg å vite hva du heter, men jeg trenger ikke vite etternavn, når du er født eller din datters navn. Samtalen som jeg eventuelt tar opp på lydbånd vil jeg senere skrive ut på papir. Du og andre personer eller steder vi snakker om, vil da få nytt navn slik at du vil være helt anonym. Jeg vil oppbevare lydbåndet, ditt navn og telefonnummer på et trygt sted som kun jeg har tilgang på.

Samtalen kan vi ha der det passer best for deg, enten hjemme eller et annet sted som er praktisk. Du bestemmer hva som passer best, men det kan være en fordel at det er stille og rolig rundt oss når vi snakker sammen.

Hvor mye du vil fortelle meg, bestemmer du selv. Du kan velge hvilke spørsmål du vil svare på og hvilke du ikke vil svare på. Samtalen er helt frivillig. Før vi starter vil jeg be deg skrive under på at du sier ja til å delta, men du kan når som helst velge å trekke deg uten at du trenger å forklare hvorfor.

Formell informasjon

Dette prosjektet er en del av mitt masterstudium i sosialt arbeid. Det er meldt inn til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Det er kun jeg og mine to veiledere som er tilknyttet prosjektet og vi har alle taushetsplikt.

Den ene veilederen heter Liv- Mette Guldbrandsen. Hun er professor ved Høgskolen i Oslo. Den andre veilederen heter Anja Bredal. Hun er forsker ved institutt for samfunnsforskning.

Opplysninger om deg vil oppbevares nedlåst på et trygt sted og jeg vil ikke gi disse til noen andre. Jeg skal snakke med mellom 6 og 8 kvinner. Når jeg senere skal skrive oppgave om det jeg har lært, vil alle bli gitt nye navn. Det vil ikke kunne spores tilbake hvem som har sagt hva, hvem dere er, hvor dere bor eller hvor dere går på skole.

Dette prosjektet er planlagt avsluttet desember 2009. Opplysningene jeg har om deg og lydbåndopptaket fra vår samtale, vil da slettes. Du kan også velge å trekke deg etter at vi har hatt samtalen. Hvis du gjør det, vil jeg slette lydbåndet og opplysninger om deg med en gang.

Dersom du kunne tenke deg å delta, ber jeg deg vennligst om å kontakte meg på telefon eller epost. Du er også velkommen til å kontakte meg dersom du har noen flere spørsmål.

Med vennlig hilsen

Elisabeth Grøtteland

Tlf: 95141442

Elisabeth.Grotteland@stud.sam.hio.no

VEDLEGG 2: SAMTYKKEERKLÆRING

SAMTYKKE TIL Å DELTA I FORSKNINGSPROSJEKT VED HØGSKOLEN I OSLO

Hvordan er det for kvinner med innvandrerbakgrunn å være mor for en tenåringsdatter i Norge?

Jeg sier ja til å fortelle om min erfaring som mor for en tenåringsdatter. Jeg har møtt Elisabeth Grøtteland og har mottatt all nødvendig informasjon om prosjektet. Jeg vet at det jeg forteller ikke kan spores tilbake til meg og at opplysninger om meg blir oppbevart på et trygt sted inntil de blir slettet. Jeg skriver under på dette før samtalen om min erfaring som mor har startet. Jeg vet at jeg kan trekke meg fra prosjektet når som helst uten at jeg trenger å forklare hvorfor.

.....

.....

Sted, dato

Navn

VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE

INTERVJUGUIDE

Generell informasjon:

Et livsformsintervju er en samtaleform som tar utgangspunkt i konkrete hendelser i informantens liv. I denne samtalen benyttes tid som organiserende prinsipp. I praksis gjøres det ved at man tar utgangspunkt i en dag i informantens liv, som regel gårsdagen. I prinsippet kan man også benytte både kortere eller lengre tidsperioder som utgangspunkt for samtalen.

I et livsformsintervju opererer jeg ikke med en intervjuguide i tradisjonell forstand, men jeg har et rammeverk for samtalen:

- Tråden i samtalen spennes rundt **dagen i går**. Hva som skjedde hvor, når og hvordan.
- I tillegg har jeg **oppfølgende spørsmål** som jeg kan putte inn når det er nødvendig, det vil si når jeg ikke får opplysningene i informantenes egne fortellinger.
- Jeg vil være opptatt av hvorvidt de beskrevne hendelsene er **den vanlige måten** at ting gjøres på i morens hverdagsliv, eller om det var noe spesielt som skjedde akkurat denne dagen. Jeg vil altså være opptatt av om det som skjer pleier å være på den måten, eller om det pleier å være annerledes.
- Dessuten skal informanten gis rom til å komme med **sine egne refleksjoner**, koblinger til andre begivenheter eller personer osv. Jeg vil invitere informanten til å utdype og fritt reflektere rundt temaer som belyses.

Oppstart og informasjon om gjennomføring av samtalen:

- *"Jeg ønsker at du forteller meg hvordan det er for deg å være mor for en tenåringsdatter. Måten vi skal gå frem på er at vi skal konsentrere oss om dagen i går, hva som skjedde i løpet av dagen fra du sto opp, og til du gikk og la deg. Jeg er spesielt opptatt av at du forteller meg det som skjedde når du var sammen med din datter, men jeg er også opptatt av det som skjedde når du ikke var sammen med henne."*

- *"Det er fint om du forteller meg alt du husker. Selv om du tenker at ikke alt er viktig, er det en fin måte for meg å bli kjent med deg på. Noen ganger kommer jeg til å stille spørsmål eller be deg fortelle mer slik at jeg er helt sikker på at jeg har forstått det riktig. "*
- *"Før vi går i gang vil jeg si enda en gang at jeg er svært glad for at du har tatt deg tid til å snakke med meg. "*

Jeg vil her gjenta informasjon om **taushetsplikt, samtykke, anonymisering** og svare på **eventuelle spørsmål** fra informanten før vi går i gang.

Dagen i går:

- *"Jeg vil nå at du forteller meg alt som skjedde i går. Vi begynner med morgenen og når du sto opp..."*

Jeg vil be informanten fortelle om **dagen i går**, fra hun sto opp og til hun gikk og la seg, med et **spesielt fokus** på de tidspunkter og steder som hun og datteren var sammen (men også i forhold til eventuelt andre familiemedlemmer)

Konkrete områder som kan omhandle dagen i går er:

Morgenrutiner

dagaktiviteter/ skole/ arbeid

ettermiddagrutiner

kveldsaktiviteter

organisering rundt måltider

organisering av husarbeid

organisering rundt de ulike aktivitetene i og utenfor hjemmet

rutiner, regler

kontroll, grenser, disiplinering

beskyttelse, overvåking, frihet

faste gjøremål, oppgaver, lønnsarbeid

innetider etc.

Konkrete oppfølgingsspørsmål:

- *"Hva gjorde du?"*
- *"Hvor hendte dette?"*
- *"Når hendte dette?"*
- *"Hvem andre deltok eller var tilstede?"*
- *"Hvordan ble en hendelse avsluttet og den neste påbegynt (overgangen mellom hendelser)?"*
- *"Hvem tok initiativ, motarbeidet, fulgte opp, avsluttet osv?."*
- *"Hvor var du i den aktuelle situasjonen?"*
- *"Hvordan forklarer, begrunner, forstår, opplever du hendelsen, situasjonen, relasjonen du nettopp beskrev?"*
- *"Hvordan tror du din datter (og andre) opplever dette?"*
- *"Hvordan har det blitt sånn?"*
- *"Hvordan kan det se ut framover?"*
- *"Hvordan pleier det å være?"*
- *"Hva er vanlig?"*

Fokus for samtalen/ dagen i går i lys av andre dager:

- Hvordan kjeder hendelsene seg inn i hverandre til **en måte å leve på** for henne og datteren (og eventuelt de andre familiemedlemmene): Hvordan representerer dagen i går **et mønster** eller et unntak fra **hvordan hverdagslivet pleier å være**, hvordan plasserer moren dagen i går inn i rekken av andre dager, hvordan plasseres dagen i går inn i den **tid og kontekst** som moren befinner seg i
- Hva skjer, hva bidrar til at det skjer på akkurat denne måten, hva er det hun som mor har som intensjon med det hun gjør, hvilke refleksjoner har hun rundt det som skjer:

Mødrenes refleksjoner, utdyping av temaer som strekker seg utover dagen i går:

- Hvilke **overordnede intensjoner** hun har med sin morsrolle og oppdragelse ovenfor sin datter
- Hva hun **ønsker** for sin datter (**mål, ambisjoner, autonomi**)

- Hva hun som mor bidrar med i forhold til **datterens utvikling**
- Hva hun tenker om **egen deltakelse** i datterens liv
- Hvordan dette kommer **til uttrykk i det de daglige gjøremålene**
- Hvordan hennes rolle som mor påvirkes av og står i **relasjon til andre familiemedlemmer** (far, bror, tante, onkel, besteforeldre etc)
- hva er **forskjeller/ likheter med hennes egen oppvekst**, oppdragelse og erfaring i en annen tid og en annen kontekst, med den kontekst og tid hvor hun som mor nå utfører sin morsrolle
- hvilket **fremtidssyn** har hun for seg selv og sin datter
- Hvordan hun oppfatter datterens utvikling i pubertetsperioden: **Selvstendigjøring, løsrivelse, seksualitet, datterens utvikling mot å bli en kvinne**
- Hvilke **religiøse og verdimeslige/politiske holdninger og praksiser har hun**, inkludert holdninger og praksiser til kontakt og atskillelse mellom andre foreldre og ungdommer med ulike kulturelle og nasjonale tilknytninger
- Forholdet mellom **det hun gjør og/ eller ønsker å få til**, og det hun ser eller tror om **andre familier og andre tenåringsjenter**
- Forholdet mellom **hennes datter og andre jevnaldrende, deltakelse på andre sosiale arenaer, vennskap, kjærester**
- Hvilke **ritualer, høytider, arrangementer** er viktig for henne
- Temaer som omhandler **tenåringsjenter og konflikter**, utfordringer, grensesetting, kriminalitet, røyk, alkohol, narkotika
- Hvordan leser hun **tegn på god utvikling** hos datteren, utviklingsmessige endringer og retninger, **bekymring** i forhold til utvikling, **trusler** som kan forstyrre utvikling
- **Hva kan hun som mor gjøre noe med i forhold til datterens liv og utvikling**, og hva kan hun ikke gjøre noe med

VEDLEGG 4: BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Liv Mette Gulbrandsen
Avdeling for samfunnsfag
Høgskolen i Oslo
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 30.03.2009

Vår ref:21342 / 2 / GRH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 17.02.2009. Meldingen gjelder prosjektet:

21342

Mødre og tenåringsdøtre: Innvandrerkvinnens utforming av moderskap i en ny kulturell kontekst

*Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student*

*Høgskolen i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Liv Mette Gulbrandsen
Elisabeth Grøtteland*

Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig. Prosjektet kan settes i gang.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Grethe Halvorsen

Kontaktperson: Grethe Halvorsen tlf: 55 58 25 83
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Elisabeth Grøtteland, Konowgate 94, 0196 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

21342

Vår vurdering er basert på følgende:

Det gjennomføres ingen elektronisk behandling av personopplysninger. Det foreligger samtykkeerklæringer i papirformat. Disse slettes etter at intervjuet er ferdig og senest ved prosjektslutt. Intervjuene tas opp på lydbånd. Lydbåndene legges ikke inn på pc, minnepinne eller liknende som lydfiler, men transkriberes manuelt inn på pc. Intervjutranskripsjonene skal være anonyme. Vi minner om at anonyme opplysninger er opplysninger som det ikke er mulig å direkte (via navn eller fødselsnummer eller referanse til slike opplysninger, f.eks. via et løpenummer) eller indirekte (via sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. navn på bosted/skole/organisasjon sammen med alder, kjønn og nasjonalitet eller referanse til slike opplysninger) føre tilbake til enkeltpersoner. Lydbåndene slettes senest ved prosjektslutt, 31. desember 2009.